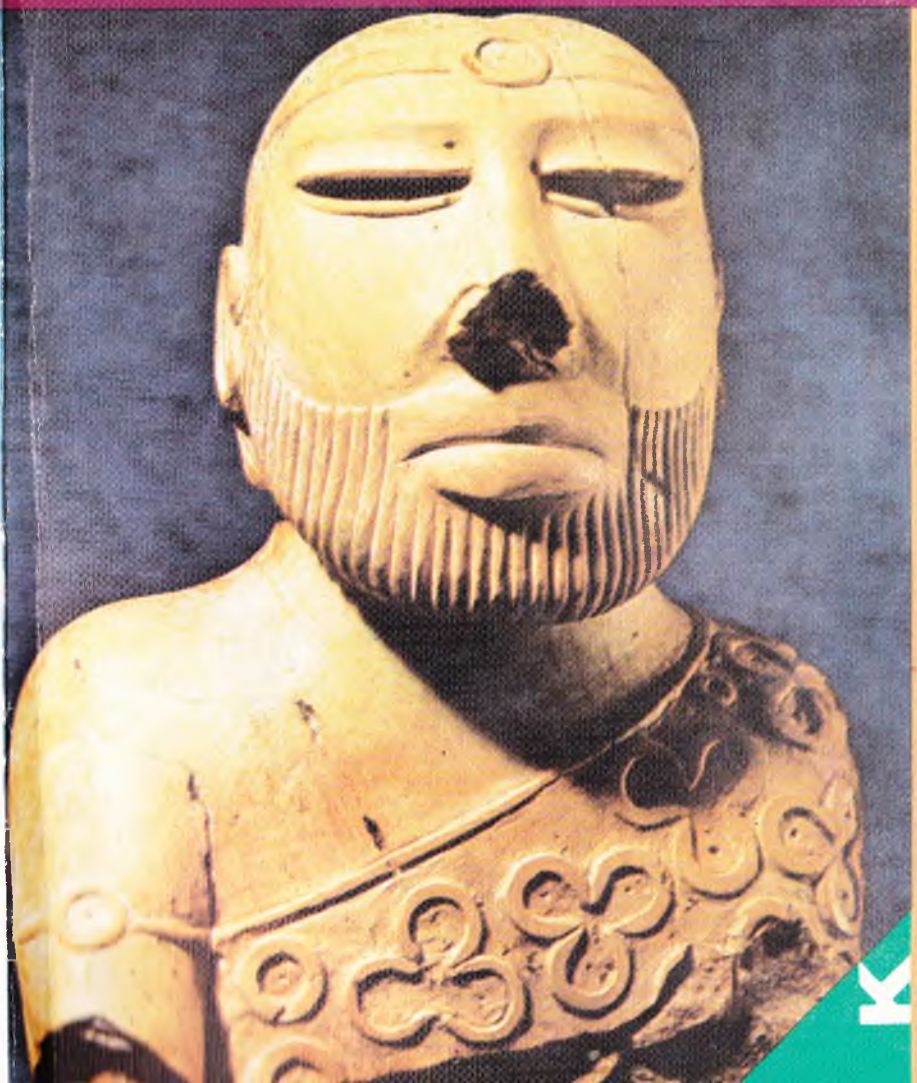
B.MALİNOWSKİ
BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ

Çeviren: Saadet Özkal

KABALCI

B.MALİNOWSKİ
21
BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ

KABALCI YAYINEVİ

Bronislaw Malinowski

❑

BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ

KABALCI YAYINLARI 21
Bilim Kitapları 6

Türkçe Birinci Basım: Ekim 1992

❑

Kapak Düzeni: Ebru Grafik

❑

Kapak Filmleri: Ebru Grafik

❑

Kapak Baskısı: Çetin Ofset

❑

Dizgi: Kabalcı Yayınları

❑

Baskı: Yaylacık Matbaası

❑

Cilt: Temuçin Mücellithanesi

Başmusahip Sok. Talas Han 16/5 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 522 63 05

B. Malinowski

BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ

Çeviren:
SAADET ÖZKAL

KABALCI YAYINEVİ
İSTANBUL

Yazarı: Bronislaw Malinowski

❑

Yapıtın özgün adı:
Eine wissenschaftliche Theorie der Kultur

Bronislaw Malinowski 1884'de Krakau'da doğdu. 1908'de oradaki üniversiteden felsefe doktoru ünvanını aldı. Araştırmalarına Leipzig ve Londra'da devam etti. 1914-1920 arasında Yeni Gine, Kuzeybatı Melanezya ve Avustralya'da alan-araştırmaları yaptı. 1920'de Londra Üniversitesi'nde antropoloji dersleri vermeye başladı; 1927'den sonra Amerikan Rockefeller Vakfı'nın çağrısı üzerine Kızılderililer arasında, Meksika ve Afrika'da araştırmalar yaptı. 1939'da Yale Üniversitesi'ne konuk profesör oldu. Aynı yıl New Haven'de öldü.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ *(Paul Reiwald)*:
Malinowski ve Etnoloji 7

İŞLEV TEORİSİ(1939) 19
I. Embriyoloji ve Doğurtma 19
II. İşlevciliğin Genel Aksiyomları 21
III. İşlevin Tanımlanması 25
IV. İşlevciliğin Kaba Yorumu 27
V. Kültür Analizinin Doğal Münferit Fenomenleri 28
VI. Bir Kurumun Yapısı 29
VII. İşlev Kavramı 33
VIII. İhtiyaçlar Teorisi 35
IX. Sonuçlar 38

BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ (1941) 41
I. Bilimsel Araştırmanın Nesnesi Olarak Kültür 41
II. İnsanlığı Konu Alan Öğretide Bilim Olarak Nitelenen Şey 44
III. Antropolojinin Kavram ve Yöntemleri 50
IV. Kültür Nedir? 66
V. Örgütlü Davranış Teorisi 70
VI. Somut, Münferit, Örgütlü Davranış Olguları 77
VII. Kültürün İşlev Analizi 89

VIII. İnsan Doğası Nedir? (Kültürün Biyolojik Temeli) 94
IX. Kültürel İhtiyaçların Türemesi 101
X. Temel İhtiyaçlar ve Kültürün Bunlara Gösterdiği Tepkiler ... 105
XI. Türemiş İhtiyaçların Özü 127
XII. Kültürün Bütünleştirici Buyrukları 135
XIII. Araçla Tamamlanan Yaşamsal Süreç 139

Sir James George Frazer:
BİYOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME (1942) 147
Giriş 147
I. Frazer'in Kişiliğindeki ve Yapıtındaki Çelişkiler 148
II. Etnografik Teorinin Gelişmesinde Frazer'in Yeri 152
III. Birkaç Özel Teorinin Eleştirel Bir Açıdan Değerlendirilmesi 159
IV. Antropolojinin Geleceği 170

ÖNSÖZ

Malinowski ve Etnoloji

Tek dalda uzmanlık uzmanlık *değildir*, *tek* bilim bilim *değildir*.

Herhalde bu önerme için en etkili kanıt çağdaş etnoloji ve antropolojidir, bu kitapta topluca teorik yaklaşımları verilen Bronislaw Malinowski ise bunu bilimsel kişiliğinde cisimlendirdi. Gerçekten de, verimli bir çalışma yürütmek isteyen antropologun, kendi asıl uzmanlık alanı dışında olup da bilmesi *gerekmeyen* pek az konu vardır. Kapsamlı bir dil ve dünya edebiyatı bilgisi doğal bir şeydir onun için. Biyolojiye ve tıp bilimine gereksinimi vardır. Bu yalnız kendisine ve yaşamlarını incelediği yerlilere sırası geldiğinde yardım edebilmesi için değildir. Köklü bir biyoloji ve tıp bilgisi olmaksızın, sözgelimi doğurtma üzerine, kadının gebelik ve doğum karşısındaki tutumu üzerine ilkeller arasında gözlemlerde bulunması ve karşılaştırmalar yapması olanaksızdır.

Antropolog ne psikolojisiz ne sosyolojisiz yapabilir; ziyaret ettiği ve anlatmak istediği kabilelerin tinsel ve toplumsal düzeni hakkında bilgi vermeyi ve bunların tablosunu tüm gelişme tablosuna yerleştirmeyi bu bilimler olmadan nasıl isteyebilir? Antropolog hukuk biliminin de yabancısı olamaz. Malinowski, tıpkı öncü Alman antropo-

logu Richard Thurnwald gibi, önemli hukuk teorileri kurmuştur. Aynı şey ekonomik ilişkiler bilgisi için de geçerlidir.

Ama bütün bunlar da yetmez. Etnolog, bilgin deyince çoğunlukla akla gelen şey olamaz, çalışma masasında yapıtlarını rahat rahat işleyen adam olamaz. İncelemesini "alan çalışması"na, yani ilkel kabileler arasındaki kendi gözlemlerine dayandıran bir kişi —başka türlü bir çalışma da bugün antropoloji sayılmıyor artık, öncelikle de bizzat Malinowski'nin araştırma tarzı sayesinde— duruma göre alet ve araçlarını kendisi yapabilecek durumda olmalıdır, yemek pişirmeyi bilmeli ve başkalarının yemek pişirme tarzlarını anlama olanağına sahip olmalıdır. İlaç hazırlamayı da bilmelidir.

Kendini her şeyden önce Trobriandlıları keşfetmeye adamış ve çalışmasının en önemli bölümünü Yeni Gine ve Batı Melanezya'da gerçekleştirmiş olan Malinowski'nin kitapları gözden geçirilirse, nasıl taleplerle baş etmek gerektiği anlaşılabilir. George Rohein gibi bir kişi yerlilere psikanaliz uygulayabilmek için özel bir yöntem bulmak zorunda kaldı, Abram Kardiner'in bugün etnoloji ile psikoloji arasında verimli bir bağ kuran çalışma arkadaşları da bu konuda onu izlediler.[1]

Malinowski, "alan çalışması"nın varması gereken hedefi ve kullanılacak yöntemi açık seçik anlatmıştır:

"Antropolog yerlileri kendi psikolojisinin yardımıyla anlamak zorundadır, yabancı bir kültürün resmini kendi kültürünün ve teoriden ve pratikten bildiği diğer kültürlerin unsurlarıyla oluşturmak zorundadır. Alan araştırmasının bütün zorluğu ve bütün hüneri, yabancı bir kültürün insana tanıdık gelen unsurlarından yola çıkıp, sonra yavaş yavaş, yabancı ve alışılmadık unsurları anlaşılır bir tüm resme işlemekte yatar. Bu noktada yabancı bir kültürü öğrenmek yabancı bir dili öğrenmek gibidir: Önce sadece uyum sağlama ve kaba çeviri, sonra ilk dilin dünyasından tam bir kopuş ve yeniye gerçekten egemen olma. Ve iyi bir etnografik betimleme alan araştırmasının zaman içinde ağır ağır gidilen eziyetli yolunu minyatür boyutlarda aktarmak zorunda olduğun-

[1] Abram Kardiner with associates, *The Psychological Frontiers of Society*, New York 1945 ve *The Individual and His Society*, New York 1949.

dan, tanıdık durumlar, (burada) Avrupa ve Trobriand Adaları arasındaki paralellikler anlatının da çıkış noktası olacaktır."[2]

Malinowski bütün bunlarla da yetinmedi. Gözlemlediği yerlilerin yaşamını çeşitli bakış açılarından betimlemekle kalmadı. "İşlev teorisi" diye anılan teorisini geliştirerek tekrar tekrar etnolojiye teorik temelini vermeye çalıştı. Bu teorinin toplu bir anlatımını okuyucu burada onun "Bilimsel Kültür Teorisi"nde bulacak. Malinowski'ye çağdaş antropolojide böylesine belirleyici bir etki sağlayan ve onu genç etnologların bir kuşağının öğretmeni yapan, bir antropoloji teorisinin bu sürekli gelişimidir öncelikle.

Ama, bütün diğer bilimler etnoloji için yardımcı bilim olmuşken ters yönden etnolojinin onlar için pek az önem taşıdığını düşünmek çok yanlış olur. Dilbilim ve dinbilim, psikoloji ve sosyoloji çağdaş etnolojinin bulguları olmaksızın artık düşünülemiyor. Hukukun temellerini anlamak, hatta çağdaş hukuk teorilerinin, sözgelimi ceza hukuku teorilerinin temellerini incelemek isteyen hukukçu, bu görüş henüz yeterince yerleşmemiş olsa da, etnolojinin yardımı olmadan ilerleyemez. Keza tarih ve ekonomi tarihi de onsuz mümkün değildir. Birkaç örnek bu olguyu açıklayabilir.

Fransız sosyolojisini egemenliği altına almış olan ve etkisi ancak şimdilerde yavaş yavaş zayıflamaya başlayan Durkheim okulu etnolojiyle sıkı bir ilişki içinde gelişti. Bu okul Robertson Smith'in *The Religion of Semites* adlı önemli yapıtına dayandı ve bu da Durkheim'ın bir başyapıtını getirdi: *Les formes élémentaires de la vie religieuse; Le système totémique en Australie*. Daha önce Durkheim'ın yardımcıları olan Hubert ve Mauss önemli etnolog ve sosyologlardır.

A. Bastian, Fr. Ratzel ve kültür çevresi öğretisiyle Leo Frobenius gibi Alman etnologlarının kazandıkları öneme ve Joseph Kohler'in önderliğindeki karşılaştırmalı hukuk biliminin edindiği yere rağmen, Almanya'da etnolojinin sosyoloji üzerindeki etkisi hiçbir zaman Fransa'daki kadar güçlü olmadı. Etnoloji Almanya'da daha önemli bir rolü psikoloji için oynadı. Freud için etnoloji ile psikoloji arasındaki bağ, Freud'un başka bakımlardan öylesine sert eleştiriler yönelttiği Durkheim sosyolojisindekine tamamen benzer biçimde, Robertson

[2] *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1992, S. 14-15.

Smith aracılığıyla, özellikle de onun totem yemeğine ilişkin görüşü dolayısıyla kuruldu. Freud'un en temel yapıtlarından olan *Totem ve Tabu* —ki burada ilkellerin ruhsal durumunu nevrozluların durumuna bağlar ve totemizmin kökeniyle ilgili teorisini geliştirir— etnolojiyle, özellikle de Tylor, Frazer, Durkheim, Lang, Wundt ve S. Reinach'la derin bir tartışma içerir. Freud, temel tezlerinden biri olan kökleşmiş bir güdü olarak ensest arzusu tezi için tamamen Frazer'e dayanır. Totem yemeğinin doğuşuna ilişkin tezi ise (sürü babasının oğulları eliyle öldürülüşünün, yani "ilk kıya"nın sembolik biçimde yinelenmesi) etnologların, özellikle de Amerikalıların çok sert hücumlarına uğramıştır; öte yandan Richard Thurnwald, Freud'un sürü babasının öldürülmesine bağladığı Ödip kompleksinin tarihsel doğuşunu totemci dönemden çok daha sonraki bir döneme yerleştirmek ister.[3]

Freud'un "etnolojik" yaklaşımları daha sonra onun kitle psikolojisi anlayışını da etkiledi ve ilk sürünün yeniden canlanışı olarak düşündüğü lider ve kitle konseptinde de çok temel bir belirleyiciliği oldu. (*Massenpsychologie und Ich-Analyse.*)[4]

Bugün psikolojiyle (özellikle de psikanalizle) etnolojinin bağı Abram Kardiner'in daha önce de anılan okulunda geleceği çok parlak bir işbirliğine yol açmış bulunuyor. Bu okul, belli ilkel kültürlerin bir psikanalizini vermeyi amaçlıyor.

Bu doğrultudaki ilk denemeleri Malinowski'nin "Ana Hukuku ve Ödip Kompleksi" adlı araştırmasında buluyoruz; Malinowski burada çok yararlı bir iş yaparak çok tipik bir örnek üzerinde etnolojiyle psikanalizin ilişkilerini verir.[5]

Etnoloji belki de daha önemli bir rolü, bir araştırmacıda din psikolojisi bu denli geniş yer tuttuğunda çok doğal olduğu üzere, C. G. Jung'un kapsamlı yapıtında oynar. Jung kendisi de birçok kereler Afrika'ya gidip ilkel kabileleri inceledi. Ayrıca New-Mexico'da da bulundu. Oralarda yaptığı gözlemlere ve edindiği deneyimlere yapıtının

---

[3] "Etnoloji und Psychoanalyse", bkz. *Krisis der Psychoanalyse*, Prinzhorn ve Mittenzwey, Leipzig 1928.

[4] Benim *Vom Geist der Massen* adlı kitabımla karşılaştırınız, Zürih 1946, S. 200 ve devamı.

[5] Bkz. *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1989.

çeşitli yerlerinde rastlanabilir. Ama söylemek gerekir ki, tekrar tekrar geri döndüğü önemli bir kavramı, "*participation mystique*" kavramını, yine Durkheim okuluyla çok sıkı bağı olan Fransız etnologu Lévy-Bruhl'e borçludur. Jung için Lévy-Bruhl'ün asıl *La mentalité primitive* ve *L'âme primitive* adlı yapıtları önemli olmuştur. Jung'un çalışmalarının daha sonraki en yeni toplu derlemesi olan *Symbolik des Geistes*'de[6] psikolojiyle etnolojiyi çok sıkı bir ilişki içinde gösteren birçok tema vardır. Rikwah Schaerf'in bir katkısı, *Die Gestalt des Satans im alten Testament*, bu açıdan çok tipiktir.

Bir yandaki sosyoloji, psikoloji, din ve dilbilim ile diğer yandaki etnoloji arasında gelişen ilişkilerdeki esinlendiricilik ve verim hukuk biliminde aynı ölçüde olmadı. Fakat burada da zorunluluk ortada. Hukuk tarihi, biraz mumya misali, bir tür gizli bilime dönüştü. Çağdaş hukukçu ondan kolaylıkla vazgeçebileceğini sanıyor. Bir davada ya da bir boşanmada bunun ona ne yardımı dokunabilir? Oysa hukuk tarihine yeniden kan vermeyi ve onun çağdaş yaşamla bağını bilince çıkarmayı hiçbir şey etnolojiden daha iyi başaramazdı. Hans Kelsen *Recht und Seele* adlı kitabını büyük ölçüde etnolojik incelemeler üzerine oturttu. Biz de *Die Gesellschaft und Ihre Verbrecher* adlı çalışmamızda çağdaş ceza hukuku anlayışının ilkelinkine ne ölçüde bağlı olduğunu göstermeye çalıştık.[7]

Malinowski bu konuda da çok önemli esinler verdi, özellikle de *Crime and Punishment in Savage Society* adlı çalışmasıyla.[8] İşlevci yöntemine sadık kalarak hukukun ve ceza hukukunun işlevini araştırdı. Onun hukuk teorisi —"karşılıklılık ilkesi her yaptırımın temeli, dayanağıdır"— hukuk biliminin şimdiye kadarkinden çok farklı bir ölçüde tartışılmasını sağladı. Özellikle de vargıları Richard Thurnwald'inkilerle örtüştüğünde. Her ikisi de olağanüstü verimli bir malzeme getirdiler ve kurmalarla değil, ilkel kabilelerin töre ve âdetlerini derinlemesine gözlemleyerek hukukun doğuşuna ve işlevine ilişkin

---

[6] *Psychologische Abhandlungen* Bd. 6, Zürih/Leipzig/Stuttgart 1948.

[7] Zürih 1948, S. 216 ve devamı.

[8] Londra 1932, S. 2: "Son zamanlarda halihazırdaki tüm antropoloji dalları içinde en eksik, en az doyurucu işlenmeyi ilkel hukuk bilimi gördü." Richard Thurnwald'in büyük yapıtı *Wesen und Wandel des Rechts* dikkate alınmazsa Malinowski'nin bu yargısı özünde haklıdır.

görüşlerine vardılar. Bunlara getirilebilecek ilkesel itirazlar, özellikle de Malinowski'nin çok özenli ve dogmatiklikten çok uzak temellenmiş görüşlerine değerinden hiçbir şey kaybettirmez.

İngiltere'de H. S. Maine'ın, Almanya'da Joseph Kohler'in çalışmaları sayesinde karşılaştırmalı hukuk bilimiyle etnoloji arasında kurulmuş olan sıkı bağın bugün böylesine gevşemiş olması hayıflanılacak bir durum. Oysa bu bağ verimliliğini yeterince gösterdi ve Diamond'un *Primitive Law*'ı gibi münferit çalışmalarda bugün de göstermeye devam ediyor. Diamond bu çalışmasında önemli noktalarda Malinowski'ninkine çok benzer bir sonuca varmıştır. Wundt'un ve diğer araştırmacıların aksine her ikisi de ilkellerde dinle veya ilkel koşullarda bunun yerine konabilecek şeyle hiçbir ilgisi olmayan bir hukuk düzeni saptadılar.[9] Ancak bu incelemeler, tıpkı yukarda anılan çalışmalar gibi münferit kaldı.

Malinowski'ninki gibi bir yapıt ancak halklar psikolojisine ilişkin o büyük konseptlerin altından kalkmakla doğabilirdi, 19. yüzyılın sonuna doğru ve 20. yüzyılın başında Wilhelm Wundt ve Georgees I. Frazer gibi dikkat çeken iki kişilikte cisimlendiği gibi. Aslında matematikçi ve doğabilimci olan Malinowski her ikisinin de öğrencisiydi. Tuhaftır ki, Frazer'den yalnızca bir yıl sonra, 1942'de öldüğü halde, aralarında gerçekte, çalışmasıyla bilimin yeni bir kıtasını keşfetmiş olan bir kuşağın farkı vardır. Wundt da Frazer de etnolojinin ansiklopedistleriydiler. Hiç kuşkusuz çok büyüktüler. Her ikisi de büyük Avrupa kültürü bağlamında hâlâ yaşıyorlar. Bu kültür onları yalnız malzemelerine egemen kılmakla kalmadı, bu malzemeye bir sanatçı gibi biçim vermeye de onları muktedir kıldı. Bu özellikle Frazer için tam böyledir ve Malinowski onu, okuyucunun yine bu kitapta bulacağı güzel, yararlı değerlendirmesinde haklı olarak sonuncu hümanist diye niteler. Ancak, fantezisi ve biçim verme gücü Frazer'inkine yaklaşamasa da, Wilhelm Wundt'un da Alman klasizmiyle bağı gözden kaçırılamaz. Bu bağ onun *Psychologie des Völkerlebens* adlı yapıtına öyle bir değer, öyle bir sağlamlık ve güç verir ki, bunlar onu, daha yeni araştırmalar tarafından çürütülmüş ya da aşılmış yerlerinde bile, çağdaş antropologlarda boşuna aradığımız bir şey olan ve Malinowski'nin

[9] A. S. Diamond, *Primitive Law*, Londra, New York, Toronto 1935, Bölüm 8.

bile veremediği zenginlikte zevkli bir okuma parçası yapar. Yirminci yüzyıl etnologlarını önemli öncellerinden böylesine temelden ayıran şey, yeni bir konsept olmaktan çok, öncelikle çalışma yöntemleridir.

Yirminci yüzyıl etnologları etnolojiye teknik adamlar ve doğabilimciler gibi yaklaştılar; sezgi onlar için pek az şey ifade ediyor, kişisel görgü ve gözlem, deney ise her şey demek. Malinowski de bu yolu benimsedi ve zaten bunun için de yeni akımın en önemli öncülerinden biri oldu. Wilhelm Wundt Leipzig'deki çalışma odasından hiç ayrılmadı; Frazer ciltler tutan yapıtında öylesine muhteşem bir canlılık kazanmış olan ilkellerin dünyasına kendisi hiçbir zaman ayak basmadı. Onlar "alan çalışması" denen şeyi, başkalarına yaptırılabilecek ön çalışma olarak görürlerdi. Kuşkusuz bu konuda da iki araştırmacı arasında büyük bir fark vardır. Bu fark Frazer'in yeni görevlere Alman bilginden ne kadar daha yakın olduğunu gösteriyor. Frazer yerinde bizzat çalışma yürüten araştırmacılarla çok sıkı ilişkiler kurardı. Torre Straits'e yapılan önemli Cambridge seferine ve Malinowski'nin Trobriandlıları keşfi gibi daha birçok anlamlı girişime Frazer önerileriyle katılmış ve onları canlı bir ilgiyle izlemiştir. En önemli yapıtlarından birini ayırdığı büyüye sanki kendisi vâkıftır. Genç araştırmacılar araştırma yaptıkları yerlerdeyken bile onun etkisi altında olurlardı ve Frazer'in yaratıcı düşgücü onlara göstermeden gerçeği pek göremezlerdi. Malinowski Wundt'a da o kadar çok şey borçlu olduğu halde (hukukun doğuşuna ilişkin görüşü yadsınmaz biçimde Wundt'tan etkilemiştir), yaşamı boyunca sıkı ilişki içinde kaldığı Frazer'le bağı karşılaştırma kabul etmeyecek bir önem taşır. Ama bunda aslında yeni etnolojinin bir özelliği yasıyor. Alman bilimi, ondokuzuncu yüzyılda etnolojinin temellenmesine ve gelişmesine çok anlamlı katkılarda bulunmuş bir dizi önemli araştırmacıyı çıkarmış olmasına rağmen, Anglosakson biliminin bu konuda gösterdiği süreklilikten yoksundur. O nedenle Malinowski ile Frazer arasındaki ilişkinin de kişisel ilişkinin çok üstünde bir anlamı vardır. Bu ilişki, bir dönemin diğeriyle, ama karşıtı olan dönemle bağını temsil eder.

Bu kitabın başına, Malinowski'nin çalışmasından, "işlevci teori"nin gelişmesi içinde okuyucu için güncel olabilecek ve ona bu teorinin pratikte nasıl "işlediğini" gösterecek birkaç örnek koymak iyi olabilir. Bunlar aynı zamanda etnolojiyle diğer bilimler arasındaki bağı

da daha netleştirmeli. Malinowski'nin en az bilinen incelemelerinden biri, C. K. Ogden ve I. A. Richards'ın *The Meaning of Meaning, The Problem of Meaning in Primitive Languages* adlı kitabına yaptığı katkıdır.[10]

Tipik bir biçimde Malinowski ilkel dilde ve sözcükte ilk elde bir düşüncenin nitelenişini (*countersign of thought*) değil, belli bir eylem türü (*mode of action*) görür. Burada öncelikle, Malinowski'nin önem verdiği şey vardır: dilin işlevi, sosyal kullanımı.

Gerçekte "bir söz ancak (onu basitçe tercüme etmediğimiz, ama) durum bağlamında (*context of situation*) yorumladığımız zaman anlaşılır hale gelir." Şu halde ilkelin sözcüğünü, onu çeşitli uğraşlarında, balık avında, avda, toprak bellemede izleyerek yorumlamak gerekiyor, sözcüğün, seslenme, komut vs. ile, işe katılan çeşitli kişiler arasındaki bağı korumaya ve yönetmeye hangi anlamda yardımcı olduğunu anlayarak. Böylece Malinowski, balık avında, *diğerleri gibi bir eylem* olarak sözcüğe ve haykırışa düşen toplumsal işlevi betimler. Bu belirli durumla bağı kurulmadan sözcük tam olarak anlaşılamayacaktır (age, S. 471-472).

Peki ama, bir eylemin, dolayısıyla toplumsal bir işlevin söz konusu olmadığı basit bir gevezelikte ne olacak? Ya da sözgelimi, "Nasılsın?" gibi, soruyu soranın çoğu zaman karşısındakinin nasıl olduğuyla aslında hiç de ilgilenmediği çeşitli selamlaşma biçimlerinde?

Ne ki Malinowski, böyle kalıpların da, gevezeliklerin de, tamamen laf olsun diye ve hiçbir anlamı olmadan söylendiklerinde bile toplumsal bir işlevleri olduğundan hiçbir kuşku duymaz. Diğer insanlar ve onların varlığı insan için zorunludur. Susmak düşündürücü bir tehlike işaretidir. Buna karşılık konuşmada, bir şey bildirmede ise, içeriğinden bağımsız olarak rahatlatıcı bir şey vardır. Bu, insanın onsuz varlık sürdüremeyeceği birbirine muhtaçlığın ifade edilmesi, saptanmasıdır. Malinowski'nin işlevci yaklaşımını bir biyologunkiyle ve bir psikologun yaklaşımıyla karşılaştırmak çok ilginç olur. Malinowski *herd-instinct* (sürü içgüdüsü) görüşünü reddeder. Gevezelik etme ya da selamlaşma eğiliminin toplumsal dokuda hiç kuşkusuz çok belirli bir

[10] Londra 1933, S. 451 ve devamı. Almancası: *Die Bedeutung der Bedeutung*, Frankfurt 1974.

işlevi vardır, yani bir iç-dürtüden değil, toplumsal bir ihtiyaçtan doğar. Böylece Malinowski adını anmadan William Trotter'in yaklaşımına karşı çıkar. İngiliz biyolog gevezelik etme ve selamlaşmayı, bir koyun sürüsünü ya da bir küme karacayı bir arada tutuşuna çok benzer biçimde bir insanı diğer insanlara çeken yapısal içgüdünün, sürü içgüdüsünün dile gelişi olarak anlar. Freud da sürü içgüdüsü görüşünü kesinlikle reddeder, ama bir arada olma ihtiyacını toplumsal işlevi temelinde değil, aile üyelerinde ilk çocuklukta oluşan bağlar temelinde anlar.[11]

İşlevci yöntem doğaldır ki belli fenomenler için "açıklama" veremez; ama araştırmacıya ve gözlemciye, şeyleri hiçbir zaman yalıtılanmış olarak görmemesi, tam tersine çok verimli ve çok yönlü bir noktadan görmesi için bir yönerge verir.

Malinowski, Trobriandlılardaki eş seçme psikolojisini anlatıyorsa eğer, törensel ekonomik takasın ve "yerlilerin yasal yükümlülüklerde karşılıklılık anlayışının temelinde de" aynı örneğin olduğunu göstermeyi ihmal etmeyecektir. "Her yerde, doğrudan istemenin, açgözlülüğün ve doymazlığın aşağılandığını görüyoruz, ama öncelikle de gerçek yoksulluk ve muhtaçlık onur kırıcı sayılıyor. Öte yandan bolluk ve zenginlik kaygısız cömertlikle birleştiğinde onur ve saygınlık getiriyor."[12]

Ama, tek tek her kurumun, göze çarpan her âdetin, hatta bir kabilenin tüm yaşam biçiminin betimlenmesinde onun işlevci yöntemi için mantıklı kanıtlar aramak Malinowski'nin araştırma ve anlatma yöntemine tamamen ters düşer. Malinowski öncelikle, kendisi tarafından bulunmuş olguları tarafsız bir biçimde anlatan keskin gözlemcidir. Teorik çıkarımlarını sözgelimi *Crime and Custom*'da ve bu kitapta olduğu gibi ayrıca anlatması onun için karakteristiktir. Bu nedenle, etnolojiye ve bunun görevlerine ona göre farklı bir açıdan yaklaşan etnologlar da onun serdiği malzemeyi hiç tereddütsüz kullanabilirler ve bundan diğer bilim dallarında da yararlanılabilir. Daha önceki anlatılardan farkı da tam bu noktadadır. Sözgelimi Henry Maine çalışmalarında

---

[11] *Vom Geist der Massen* ile karşılaştırınız: S. 62 ve devamı, "Der Herdeninstinkt" ve S. 185'te itibaren "Die Libidinöse Struktur der Masse".

[12] *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, S. 370.

dar bir patriyarkal toplum anlayışına, Bachofen onun aksine ana hukuku konseptine bağlıydı, Joseph Kohler Alman biliminin belli önyargılarına saplanmış durumdaydı, hatta bir Frazer bile, kapsamlı yapıtına, özellikle de totemizm ve egzogamiye ilişkin anlatısına, metinden çıkarılmaları halinde bizzat sunulan malzemeye değer kaybettirecek belli yönlendirici görüşler sokmuştu. Malinowski'de böyle bir durum hiçbir zaman yoktur. Ama tam da anlatısı büyük ölçüde tarafsız ve teoriden bağımsız olduğu ve hiçbir zaman olguları zorlamaya kalkışmadığı içindir ki, ters yönden teorisi de özgürlük ve özel bir değer kazanır.

Sözgelimi Trobriandlılarda reisle sınırlı olan poligamiyi anlatır. Anlatı evlilikle ilgili bölümde yer alır.[13] İnsan şimdi öncelikle Trobriandlının normal evlilik yaşamına oranla reisin evliliğinin anlatılacağını bekler. Ama Malinowski başka bir yol izler. Onun en önemli sorusu psikolojik değil, toplumsal sorudur, dolayısıyla çok-karılılığın toplumsal anlamını anlatmak ve çözümlemekle işe başlar.

"İktidarını sürdürebilmek ve konumunun gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirebilmek için reis zengin olmak zorundadır, bu ise Trobriand Adalarındaki koşullarda ancak çok-karılılıkla mümkündür. Karakteristik bir biçimde gücün kaynağı ilk elde ekonomiktir; reis yaptırıcı güç olarak birçok işlevini görebiliyor ve belli hak iddialarında bulunabiliyorsa bu yalnızca köyün en zengin adamı olduğu içindir. Saygı, itaat ve hizmet beklemek onun hakkıdır; uyruklarından savaşlara katılmalarını, seferlerde ve törenlerde yer almalarını isteyebilir; fakat bütün bunların karşılığını da iyi bir biçimde ödemesi gerekir. Büyük şenlikler düzenlemek, katılanları yedirip içirmek, asıl katkıcıların ücretlerini ödeyerek bütün girişimleri finanse etmek zorundadır... Onun gerçek geliri yalnız ve yalnız yıllık evlilik vergisinden gelir; ama bu da onun durumunda çok yüksektir; çünkü çok sayıda karısı vardır ve bunların her birine, basit bir adamla evlenmiş olmaları durumuna göre çok daha zengin bir ağırlık verilir."

Ancak bir sonraki bölümde, poligaminin toplumsal işlevi zenginliğin ve dolayısıyla gücün temeli olarak bağlandıktan sonradır ki, ilke-

[13] *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, S. 113 ve devamı.

lin gerçek anlamda cinsel yaşamına giren ilişkilerin betimlenmesine geçilir.

Malinowski *Crime and Custom in Savage Society*'de de hukuksal ilişkileri tamamen benzer biçimde betimler. Onu burada özellikle zorun tarzı, bir düzenin yerleştirilmesini sağlayan araçlar ilgilendirir. Çünkü —bu şimdi tüm çağdaş antropoloji tarafından paylaşılan bir görüştür— "ilkellerin toplumuna kapris, tutku ve rastlantı değil, düzen egemendir." Peki ama, Malinowski (ve Diamond gibi onun varsayımlarından tümüyle farklı varsayımlardan yola çıkıp sonunda onun görüşünü paylaşan başka araştırmacıları da gördük) Trobriandlılarda hiçbir mistik güç, hiçbir tanrı inancı bulmadığına göre, bir düzene nasıl gelinebiliyor? "İlkellerin," diye saptar Malinowski, "baskı karakteri taşıyan, bir tür mistik güçle donatılmış, tanrı adına konmuş kuralları yoktur; onlar için yalnızca, bağlayıcı toplumsal zor vardır."

Malinowski —Durkheim, Hartland ve Rivers'in aksine— bireyi gruba bağlayan özgeci bir sadakatin adını bile duymak istemez. Tam tersine ilkel düzeni şu ilkeyle yorumlar: *do ut des* (veriyorum ama sen de ver diye).

Karşılıklılık ilkesi hukukla ceza hukuku arasında kesin bir sınıra göz yummaz. Bir dizi etnolog, özellikle de Sidney Hartland gibi daha yaşlı olanlar, ilkel hukukla ilkel ceza hukukunun temelde özdeş olduğu ve bunların tabulardan oluşan bir tür yıldırma sistemi oluşturdukları kanısını taşırken, Malinowski'nin karşıt görüşü gitgide daha çok yerleşmeye başlıyor.

"İlkellerin geleneğindeki razı olma anlayışı, kuralları itaatle gözetmenin karşılığında ödül bulunması, saygının karşılık görmesi olgusu, bence ceza yaptırımları kadar önemlidir. Hem bunlar belli bir amaç için bilinçli olarak da dayatılmazlar, tam tersine, daha çok, karşılığın gösterilmemesinden doğan doğal bedelde, eleştiride, akrabalık ve kurumlar içindeki doyurucu olmayan ilişkilerde bulunurlar. Karşılıklılık, meşru sözgeçirme unsurlarından biridir."[14]

Bunun içindir ki ilkellerde cezalandırma ilkeleri gerçekten belirsizdir.

---

[14] B. Malinowski, Jan Hogbin'in *Law and Order in Polynesia* adlı yapıtına önsöz, Londra 1934.

Burada dilbilimden, sosyolojiden ve ceza hukukundan birkaç örnek verdik. Bunlar Malinowski'nin çalışma tarzının her yerde çeşitli bilimlerin temel sorularına ne kadar dokunduğunu ve bu bilimlerin etnolojiden ne ölçüde esinlenebileceğini gösteriyor. Yalnızca bir tek noktayı belirtirsek, bizim kanımızca güç ve egemenlik konusundaki araştırmalar Malinowski'nin araştırmalarına (keza Thurnwald'inkilere de) pek az dayanmıştır.

Paul Reiwald

İŞLEV TEORİSİ

I. Embriyoloji ve Doğurtma

Bir yöntem olarak işlevcilik, bize yabancı olan, öyle olduğu için de vahşi ve barbar denen kültürlere karşı bir ilginin ilk parlayışıyla aynı yaştadır, bu ilgi Herodot gibi Yunanlı bir tarih yazarında da, Montesquieu gibi bir Fransız ansiklopedistinde de, Herder gibi bir Alman romantiğinde de doğsa sonuç değişmez. Benim küçük bir katkı olarak belki bütün yaptığım, zaten var olan bir öğreti, yöntem ve ilgi sistemini inceleyip buna işlevcilik adını yakıştırmış olmam; hatta bunu yaptığım ilk çalışmada bile tam yirmi yedi öncele atıfta bulundum. Belki böylelikle antropoloji okulları ailesinin en küçük çocuğunda doğum doktoru ve vaftiz babası rolünü oynamış oldum ve sanatını ebenin sanatı diye adlandırmayı seven o büyük öğretmenin geleneğine göre çalışma alanımın genç bilim adamlarını yetiştirerek bu μαιευτικη τεχνη'yı (doğurtma sanatını) uygulamaya devam ettim. İşlevciliğin parolasını yaratmış olan diğer büyük öğretmeni de unutmayalım: "Onu meyvelerinden tanıyacaksınız." (İncil'den - Ç.N.)

Her antropolojik araştırmada var olduğu kadarıyla işlevcilik, kültür fenomenini herhangi bir kurgusal işleme tabi tutmadan önce daha doğru anlamaya çalışır. İnsan evliliğinin ve ailesinin, politik bir sistemin, ekonomik bir girişimin ya da hukuksal bir davranışın özü, kül-

türel gerçeği nedir? Böyle gerçeklikler bilimsel bir genellemeye varılabilecek biçimde tümevarım yoluyla nasıl ele alınabilir? Kayıt çalışmasında yol gösterici olacak, ya da karşılaştırmalı incelemelerde koordinat sistemi olarak hizmet edebilecek, bütün kültürlere uygulanabilir evrensel bir şema var mıdır, tarihsel, evrimsel bir şema, ya da genel uygunluk yasasına dayanan bir şema?

Eğer E. B. Tylor *Primitive Culture*'e ilişkin büyük yapıtının başında sözcüğün en geniş anlamıyla dinin ne olduğunu araştırıyor, eğer —kendi sözcüklerini kullanırsak— bunun için "asgari bir tanım" vermeye çalışıyorsa gerçek bir işlevcidir. Aynı şey, ilkellerin inanışını anlamak için sosyal boyutun vazgeçilmez olduğuna karar verdiğinde Robertson Smith için de geçerlidir. Sumner'in en eski davranış normlarını çözümleme ve sınıflama denemesi de öncelikle işlevci bir ilgiyi gösterir. Durkheim'ın ilkel toplumsal işbölümü tiplerini konu alan incelemesi ile din ve büyü çözümlemesi tamamen işlevci yöntemin alanındadır. Tylor'un akrabalık sistemlerinin çeşitli yönlerini ekonomik yaşamla ilintilendirmeyi denediği ünlü çalışması; K. Bücher'in ilkel ekonomiyi ve çalışmayla ritm arasındaki ilişkiyi tanımlayışı; Hutton Webster'le H. Schurtz'un yaş sınıflarını, din toplumlarını, gönüllü birlikleri ve bu grupların toplumun politik, dinsel, ekonomik yapısıyla ilişkilerini ele alan çalışmaları: bütün bu yapıtaşları işlevcidir. Charlevoix, Dobritzhofer, Sahagun ya da Dapper'inkiler gibi ilk başarılı alan çalışması tiplerinin de, yalıtlanmış tek tek olgulara değil de temel ilişki ve bağıntılara yöneldikleri sürece işlevci olduklarını eklemek isterim.

Belli işlevci ilkeler kültür fenomenlerini teorik açıdan ele alan her çalışmaya ve dış kayıtlara dayalı her temel monografiye girmek zorundadır. Yine de kendi güzel fikirlerimi ayrımsız herkese yamadığım ve sığ bir eklektikliğe düştüğüm suçlamasına uğramamak için hemen eklemeliyim ki, antropolojide, işlevci olmayan, hatta anti-işlevci akımlar da vardır. Bütün dikkatini ilginç ve pitoresk şeylere yöneltmiş bir gezgin araştırmacı buna *bir* örnektir. Evlilik, saf cinsel birleşme ve geçici aşk ilişkileri arasında herhangi bir net ayrım yapmak için canını sıkmadan evliliğin ve ailenin kökeni üzerine teori geliştiren evrimci ise *bir başka* örnek. Sınıflayıcı akrabalık terimleri sistemi gibi bir fenomenin seçilmesi ve bunun bir zamanlar var olmuş, ama artık olma-

yan bir şeyin kalıntısı, artığı olarak ele alınması, bu yaşamsal dil fenomenini işlev yönünden araştırmayı ihmal etmekle Morgan'ın antropolojik araştırmayı kuşaklar boyu nasıl yanlış yönlere sürükleyebildiğini gösteriyor. Tamamen güvencede, dünya çapında kültür göçü olarak gördüğü şeyi temellendirmek için yanlış ya da çocukça bir kültür çözümlemesi çırpıştıran Graebner, birinci sınıf kalınkafalılıkla anti-işlevci bir yöntem icat etti. İlk olarak, olguları tek tek kültürel bağlamlarından koparmanın mümkün olduğu düşüncesine vardı. Sonra, işlevle hiçbir bağı olmayan bir biçim tanımı yaptı. Gerçekten de onda obje için yalnızca, objenin kullanılışıyla ve amacıyla hiçbir ilgisi olmayan böyle biçim özellikleri sayılır. Dolayısıyla Graebner için yöntem olarak yalnızca, kültürel bakımdan anlamsız oldukları gösterilebilen nitelikler esastır.

Graebner daha sonra, münferit özellikler kompleksi, bağlantısız ayrıntılar toplamı düşüncesini benimser. Bense biçimin her zaman işlev tarafından belirlendiğini, böyle bir belirlemeyi gösteremediğimiz biçim unsurlarınınsa bilimsel bir kanıtlama için kullanılamayacağını ileri sürdüm. Giderek, içine en derindeki özleri gereği bağlantılı olan unsurlar sokamadığımız bir gerçeklik türü içersinde bağlantısız tek tek olgular tasarlamanın boşuna olduğunu söyledim.

II. İşlevciliğin Genel Aksiyomları

Alanda edinilen her deneyimin ve örgütlü insan davranışının gerçekten anlamlı tezahürlerini konu alan her araştırmanın aşağıdaki aksiyomların geçerliliğini kanıtlayacağını ileri sürmek istiyorum:

A. Kültür özünde araç olan bir aygıttır; insan çevresinde ve ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözme durumunda olur.

B. Kültür bir nesneler, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içersinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.

C. Kültür, çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı olan bir bütündür.

D. Böyle eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar halinde örgütlenmiştir, sözgelimi aile, klan, köy, kabile gibi, ekono-

mik işbirliği için, politik, hukuksal veya eğitsel etkinlikler için örgütlenmiş birlikler gibi.

E. Dinamik açısından, yani etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir, sözgelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi.

Kültür süreci somut tezahürlerinden herhangi birinde incelendiğinde, her zaman, birbiriyle belirli ilişkiler içinde bulunan, yani örgütlenmiş olan, insan elinin ürünü nesneler kullanan ve birbiriyle dil ya da başka tür bir sembolizm aracılığıyla ilişki kuran insanların varlığını gerektirdiği görülür. El ürünleri, örgütlü gruplar ve sembolizmler kültür sürecinin üç boyutudur ve bu üç boyut birbirine sıkıca bağlıdır. Bu ne tür bir bağdır?

Önce maddi aygıta bakalım. Her el ürününün ya bir yardımcı araç ya da doğrudan kullanılan, yani kullanım malları sınıfına giren bir nesne olduğunu söyleyebiliriz. Her iki durumda da ikincil nitelikler ve objenin biçimi kullanılışı tarafından belirlenir. İşlev ve biçim birbiriyle ilintilidir.

Bu ilinti bize yine insan unsurunu gösterir, çünkü ürün ya yenip bitirilerek veya başka bir biçimde tüketilmekte, ya da tam tersine alet olarak kullanılmak üzere üretilmektedir. Toplumsal gerçeklik her zaman ya bir insandır ya da bir insan grubu, teknik, ekonomik bir işte kendi yardımcı araçlarını kullanan, birlikte bir evde oturan, ürettikleri, topladıkları ya da hazırladıkları yiyecek maddelerini birlikte tüketen bir grup. Gerçekte maddi kültürün hiçbir ayrıntısı tek bireye dayanılarak anlaşılamaz; içinde hiçbir ortak çalışma görmediğimiz durumlarda bile —ki böyle durumlar bulmak pek olanaklı değildir— en azından, geleneğin sürekliliğinde yatan o çok temel ortak çalışmayı gözönüne almamız gerekir. Birey kişisel becerisini, toplumun becerisini, tekniği ve bilgiyi daha önce teslim almış bir üyesinin bilgileri temelinde kazanmak zorundadır; maddi donanımını da miras almak ya da başka bir biçimde teslim almak zorundadır.

Peki sosyolojik bir gerçeklikte biçim nedir, işlev nedir? Kan akrabalığına, komşuluğa ya da daha yakın bir birlikteliğe temellenen bir ilişkiyi ele alalım. İki ya da daha çok insanımız vardır, bunlar birbirlerine standartlaşmış bir biçimde davranırlar ve bunu da her zaman çev-

renin kültürce belirlenmiş bir bölümünü gözeterek, bir şeylerin değiş-tokuş edildiği, nesnelerin kullanıldığı, bedensel hareketlerin koordine edildiği bir yanyanalığı koruyarak yaparlar. Sosyolojik bir gerçekliğin biçimi ne bir yapıntı ne bir soyutlamadır; biçim, ilgili toplumsal ilişki için karakteristik olan somut bir davranış tarzıdır.

Fizikçi ya da kimyacı nasıl cisimlerin hareketlerini, kimyasal tepkilerini ya da elektromanyetik alandaki değişimleri gözlemler ve maddenin, kuvvet ya da enerjinin her zaman yinelenen tipik davranışını kaydederse, antropolog gözlemci de tıpkı onun gibi, yinelenen durum ve etkinliklerle uğraşmak, bunların ilkesini ya da temel şemasını not etmek zorundadır. Ana baba davranışına ilişkin olarak bir dizi sinema filmi düşünebiliriz, bu filmler beslemeyi, nazlamayı, terbiye etmeyi, gerek günlük yaşamın evrelerini, gerekse törenleri canlandırabilir, ana baba ile çocuk arasındaki duyguları dile getirip normlaştırabilir. Dini törenlerde, hukuksal işlemlerde, büyü ayinlerinde ya da teknik operasyonlarda olduğu gibi kesin olarak kurallaştırılmış bir davranış söz konusu olduğunda sesli bir film sosyal bir gerçekliğin biçimini bize nesnel olarak saptayabilir.

Burada ilk teorik noktayı vurgulamak istiyoruz. Sosyolojik boyutun böyle nesnel bir canlandırılışında, biçimle işlev arasına kesin bir sınır çizgisi her zaman çekilemez. Evlilik ilişkisinin ve ana-babalığın işlevi, açıktır ki, kültürce kurallaştırılmış yeniden-üretim sürecidir. Belli bir kültürdeki biçim bu sürecin yürütülme tarzıdır, o yüzden de farklı kültürlerde doğurtma tekniği, *couvade* ritüeli[15], ana babaya getirilen tabu ve sınırlamalar farklılıklar gösterir; vaftiz ayinleri, çocuğun korunma, barındırılma, giydirilme, temiz tutulma ve beslenme tarzı da diğer farklılık noktalarıdır.

İkinci teorik nokta ise şudur: Toplumsal davranışın maddi yanını izole etmek, ya da sembolik yanlara hiç girmeden bir toplumsal çözümleme yapmak olanaksızdır; kültürel gerçekliğin üç boyutu her adımda birlikte rol oynar. Sessiz bir film kanıt malzemesinin sadece bir bölümünü içerebilir, sözgelimi ritüel hareketlerin, kutsal malzemenin ya da anlamlı işaretlerin, katılımcıların anlaşmalı, sabitleşmiş

15 İlkellerde çocuğun doğumunda babanın yatağa bağlanıp oruç tutması biçimindeki tören (Ç. N.)

hareketlerinin sembolizmini verebilir. Sembolizmin en önemli yanı doğaldır ki dilsel olandır; onun içindir ki, araştırmacının topladığı belgelerin vazgeçilmez bir bölümünün, kendisi olayın içinde mutlaka bulunmak zorunda olmayan ayrıntılı bir yardımcı metinde ayrıca var olması gerektiğini düşünüyoruz.

Peki sembolizmde biçimle işlev arasındaki ilişki nerededir? Bir sözcüğün salt tımsal gerçeğini ya da maddi bir sembol veya eylemin başka herhangi bir salt anlaşmalı işaretini tek başına ele alırsak, biçimle işlev arasındaki ilişkinin burada salt yapma olduğu görünümü doğabilir; sembolizm özü gereği yalnızca, insan eylemlerini bir bütün halinde koordine etmek için anlaşmalı edimlerin gelişmesini ifade ettiğine göre de, burada biçimle işlev arasındaki ilişki kesinlikle yapma ya da anlaşmalıdır. Sembol şartlı bir refleks için bir uyarıdır, bu ise yaratılan eyleme yalnızca hazırlama süreciyle bağlanmış görünür. Ama tam da bu süreç her gözlem çalışmasında anlamlı bir araştırmanın bütünleyici bir parçası olmalıdır. Öte yandan sembol oluşturan durumların bütünü de, sözcük ya da eylem biçimindeki sembolik bir edimin işleviyle, biyolojik nedensellik ilişkisi içinde bulunduğu belli fiziksel süreçler arasındaki bağıntıyı gösterir.

Bir sembolizmin biçimi, benim görüşüme göre, bağlamından koparılmış bir sözcük ya da fotoğrafla saptanmış bir jest değildir, ne de müze vitrinindeki bir nesnedir; çünkü böyle bir gerçekliği dinamik bağlantısıyla birlikte inceler incelemez, insan eyleminde katalizör rolü oynadığı, bütün bir refleksler zincirini harekete geçiren, belli bir tür heyecanı ya da beyin faaliyetini doğuran uyarıcı rolünü üstlendiği ortaya çıkar. Askerlerin "Ateş" komutunun biçiminde bütün eylem içerilmiştir; daha doğru bir deyişle, biçim, komuta uyan bütün davranışı, anlaşmalı uyarıcı tarafından harekete geçirildiği haliyle toplumsal, eşgüdümlü davranışı içinde barındırmaktadır. Uyarının dinamik karakteri tepkide bulunduğu için de, bir kâğıt üzerine yazılmış "Ateş" sözcüğü 3000 yılında ele geçirildiğinde artık hiçbir şey ifade etmez. O zaman kültürel bir gerçeklik değildir artık.

Şunu saptadık: Kültür sürecinin tümü, kültürün maddi temelini, yani emek ürünlerini, insanların toplumsal bağlanmalarını, yani standartlaşmış davranış biçimlerini ve nihayet sembolik eylemleri, yani bir bireyin, refleksleri harekete geçirme yoluyla diğeri üzerinde yaptığı

etkileri içerir. Bu kültür süreci bölünemez bir bütündür, maddi kültürün nesneleri, saf sosyolojik olgular ya da dilsel gerçeklikler izole edilip bağımsız sistemler gibi ele alınamazlar.

III. İşlevin Tanımlanması

Bu çözümleme artık işlev kavramını daha büyük bir kesinlikle bağlamaya izin veriyor. Burada açık ki kullanım ya da yararlanma ve ilintililik kavramlarından yola çıkmamız gerekiyor.

Görüyoruz ki her etkinlikte teknolojik, hukuksal ya da ayinsel davranışın parçası olarak bir şey kullanılıyor ve bu şey herhangi bir ihtiyacın karşılanması için insana yardımcı oluyor. Meyveler, yumru kökler toplanıyor. Balıklar tutuluyor, avda ya da tuzaklar kurularak vahşi hayvanlar avlanıyor, davar sağılıyor ya da kesiliyor; bunların hepsi insanın kilerine ham malzeme girsin diye yapılıyor. Sonra bu malzeme tatlandırılıyor, işlenip pişiriliyor ve sonunda sofraya geliyor. Bütün bunlar bir bireyin ya da bütün bir toplumun bir öğününde en üst noktasına erişiyor. Yiyecek ihtiyaçları çok çeşitli tikel sürece egemendir. Dolu bir midenin bütün insani işlerin temeli olduğu, "*panem et circences*" (ekmek ve sirk eğlenceleri) için haykırışları doyurulursa kitlelerin uslu tutulabileceği, yeterli beslenme maddi faktörünün insanlık tarihinin ve insanın gelişiminin belirleyici olgularından biri olduğu beylik sözlerdir. İşlevcinin bunlara ek olarak söyleyebileceği tek şey, bu sürecin bölümlerine egemen olan ve bahçeciliğe ya da ava eğilim biçiminde, iyi bir takas ve ticaret isteği, hırsı biçiminde, ama cömertlik ve iyilik yapma dürtüsü olarak da açığa çıkan bütün itici güçlerin temel dürtüyle yani açlıkla bağlantılı olarak ele alınması gerektiğidir. Hepsi birlikte bir topluluğun iaşe sistemini ifade eden süreçlerin tüm işlevi, yiyeceğe olan temel biyolojik ihtiyacın giderilmesidir.

Başka bir etkinlik grubuna, ateşin üretilmesine ve bakımına döndüğümüzde, bunun da yine temel yararlanmayla ilgisini kurabiliriz: pişirme, çevrenin sıcaklığını koruma ya da belli teknik süreçlerde araç olarak kullanma. Ateş, ocak, kutsal alev çevresinde yükselen manevi

dünyevi, teknik ve yasakoyucu bütün tutumların ateşin temeldeki biyolojik işleviyle ilgisi kurulabilir.

Ya da sözgelimi insan konutunu ele alalım. Bu, fiziksel bir nesnedir, ağaç gövdelerinden ya da dallardan, hayvan derilerinden, kardan ya da taştan yapılmış bir konstrüksiyon. Ama, biçimi, yapım tekniği, hatta bölümlendirme tarzı, aksamı ve donanımı, hepsi, ev alışkanlıklarıyla sıkı bir ilişki içindedir, bu ise ev idaresinin örgütlenişine, hizmetçileri ve uşaklarıyla birlikte tüm aileye bağlıdır. Teknik konstrüksiyonun tek tek evrelerini ya da konstrüksiyonu oluşturan parçaları incelemek istediğimizde de, yine her zaman objenin genel işlevini gözönünde bulundurmamız gerekir.

İster betimleyici ister sınıflayıcı olsun, ilk ya da türemiş, bireysel ya da kolektif olsun, akrabalık kavramlarının işlevi nedir? Şunu ileri sürüyorum: İlk akrabalık durumunun incelenmesi—ki küçük çocuğu çevreleyen ve toplumun bebeği olarak kilitleyen küçük grubun akrabalığıdır bu— şunu gösterecektir: Akrabalık adlarının ilk işlevi, çocuğun sözlü dilin aracılığıyla çevresi üzerinde sosyolojik bir etki yapmasını olanaklı kılmaktır. Bununla aynı zamanda şu da ileri sürülmektedir: Böyle dilsel bir sembolde ve esasen insan dilinde, ilk durumun genel görünümü özünde hem sosyolojik hem bireyseldir. Akrabalık adlarının bireysel olmayan ya da sınıflayıcı anlamı ufkun genişletilmesiyle yavaş yavaş kazanılır. Şu halde bu fenomenin işlevine ilişkin bir araştırma, içinde akrabalığın sembolik yanının yavaş yavaş şekillendirildiği bütün bu bağlantıların incelenmesini gerektirir, bu da dilsel ve sosyal davranış ve maddi veriler kullanılarak yapılmalıdır. Burada sosyal davranışla, bireyin ilk çocukluktan başlayarak en geniş akraba gruplarına, klana ya da kabileye kabul edilişine kadar geçirdiği gelişme aşamalarına bağlı olan bütün hukuksal normları, bütün ekonomik yardımları ve bütün ritüelleri kastediyoruz. Genelde para, sikke, sembolik değerli nesne diye adlandırılan maddi nesnelerin takas, üretim ve tüketim sistemleriyle bağlantılı olarak incelenmesi gerektiğini göstermek kolaydır. Aynı şey büyü formül ve ayinlerinin incelenmesi için de geçerlidir, bunlar da bağlamdan koparılamazlar, işlevleriyle ilgilerinin kurulması gerekir.

IV. İşlevciliğin Kaba Yorumu

Her alan çalışmasında ve karşılaştırmalı her teorik araştırmada edinilen deneyimin sürekli olarak öğrettikleri, antropologları, bunu kaçınılmaz olarak hep yaptıkları gibi, kültür fenomenleri arasında sıkı bağlantılar olduğunu anlamaya zorlar. Nesneyle onu kullanan insan arasında, bireysel ya da toplumsal teknikle yasal mülkiyet kavramı arasında var olan, ama üretim tarzına da uzanan bağlar, konutla orada oturan ev üyeleri arasındaki ilişkiler o denli açıktır ki bütünüyle asla gözden kaçırılamazlar, ama hiçbir zaman da açıkça ayırt edilemezler; çünkü, yaygın deyişle söylersek, doğal olan kadar zor teşhis edilen hiçbir şey yoktur. İşlevcilik gerçekte yalnızca "büyüsel ve ekonomik tutumları bütününde görmek", bunların toplumsal yapının bölümlerini oluşturduğunu, sürekli olarak yeni bağlantılar üretmek zorunda olduğumuzu kavramak eğilimi olsaydı, o zaman gerçekten, çok sık itham edildiği gibi, bilimsel toptancılık halindeki teorik sapma olurdu. Şu konuda hiçbir kuşku olamaz: Bilim yalnız bağlantı üretmek zorunda değildir, aynı derecede ayrıntı da ayıklamak zorundadır. İşlevcilik eşgüdüm ve ilişki için doğal sınır çizgilerini belirleyen belli ayrıntıları belirtmeyi başaramasaydı, gerçekten de sonu gelmez bağlantılardan oluşan çıkmaz bir sokağa dalardı. Şunu ileri sürüyorum: Böyle doğal münferit fenomenler vardır ve bunlar her akıllıca kültür analizinin temelini oluşturmalıdır.

İşlevciliğin münferit fenomenleri —ben bunlara kurumlar dedim— "karşılıklı hiçbir zorunlu bağlantısı olmayan unsurlardan oluşmuş" oldukları söylenen kültür komplekslerinden ya da münferit özellik komplekslerinden tam da bununla, onlarda böyle zorunlu bir ilişkinin gerekmesiyle ayrılırlar. İşlevciliğin tek olgusu gerçekte somuttur, yani belli bir sosyal gruplaşma olarak ele alınabilir. Bütün bu tek tek fenomenlere uyan genelgeçer bir yapı vardır; bunlar yalnız soyut öğelerini saymakla yetinmediğimiz, çevrelerine somut bir sınır çizgisi de çizebildiğimiz ölçüde, sonuçta gerçek münferit fenomenlerdir. İşlevciliğin kültürü eğitim, yasama, ekonomi, ilkel ya da gelişmiş bilim gibi temel yanlarıyla inceleme iddiası, eğer bütün bu yanları tanımlayacak ve bunların insan organizmasının biyolojik ihtiyacıyla ilgilerini kuracak durumda olmasaydı havada kalırdı.

İşlevcilik işlev kavramını sözgelimi yalnızca "bir kısmi etkinliğin parçası olduğu toplam etkinliğe katkısı" gibi muğlak ifadelerle anlatsa ve gerçekten olup biteni ve gözlenebilir olanı somut ve kesin olarak gösteremeseydi, sonuçta işlevciliğin inceleme tarzı da çok fazla işlevci olmazdı. Göreceğimiz gibi, insan kurumlarının ve bu kurumlar içindeki bütün kısmi eylemlerin, ilk yani biyolojik, ya da gelişmiş yani kültürel ihtiyaçlarla ilişkili olduğunu göstermek mümkündür. İşlev her zaman bir ihtiyacın doyurulmasını ifade eder; bu en basit yeme edimiyle başlar ve kutsal eyleme kadar gider, burada komünyonun alınması bütün bir inanç sistemine bağlıdır, bu inancı belirleyense yaşayan Tanrı'yla bütünleşme doğrultusundaki kültürel ihtiyaçtır.

V. Kültür Analizinin Doğal Münferit Fenomenleri

Maddi kültürün herhangi bir münferit çizgisini ya da bir göreneği, yani kurallaşmış bir davranış tarzını inceleyeceksek, bunu örgütlü insan eylemi sistemlerinden bir veya birkaçına sokmanın her zaman mümkün olduğunu iddia ederim. Bir örnek olsun diye, sürtmeyle ateş üreten bir yerli grubuna bakalım; bu sözgelimi yemek pişirmek veya ısınmak üzere evde ateş yakmak için yapılıyor olabilir, evdeki ocağı ilk kez tutuşmak için de olabilir; her iki durumda da yakılmış olan ateş ev kuruluşunun temel bir parçasıdır. Ama örneğin bir kamp ateşi de söz konusu olabilir, o zaman ateş örgütlü bir avın, bir balık avının ya da bir ticaret seferinin bir bölümü olur. Bir başka kez de pekâlâ bir çocuk oyunu söz konusu olabilir. Ama ateş yakmanın salt teknik sürecinin de kendi özel geleneği, bilimi ve beceri eğitimi, bazı durumlarda da özel olarak örgütlenmiş kişileri vardır. Ateş yakmanın salt el işi kısmını ve bu becerinin geleneksel sürekliliğini sağlayan süreci inceleyeceksek, yine, bu faaliyet türünün aktarılmasıyla ilgili olan örgütlü insan grubuyla uğraşmamız gerekir.

Şu halde her aletin kendi amacı ve kendi tekniği vardır ve her zaman, bu tekniğin kullanıldığı ve bir dizi teknik yasayla cisimlendirilmiş olduğu örgütlü grupla, aileyle, klan ya da kabileyle ilgisi kurulabilir. Bir sözcük ya da bir sözcük öbeği de, sözgelimi akrabalık derecelerini gösteren terimler ya da rütbeye, otoriteye ve yargılama yönte-

mine ilişkin sosyolojik ifadeler, açık ki, hiçbir örgütlü grupta eksik olmayan ve örgütten, maddi donanımdan ve sonul amaçtan oluşan bir zeminde büyür. Herhangi bir göreneği, yani kurallaşmış bir davranış biçimini inceleyebiliriz, bunun bir beceri, özel bir fizyolojik davranış, yeme, uyuma, taşımacılık ya da bir oyun türü, veya doğrudan ya da sembolik olarak sosyolojik bir tutumu ifade eden bir davranış olması hiç fark etmez; bütün durumlarda alışkanlık yine örgütlü bir faaliyet sistemine aittir. Bana şu veya bu kurum içinde yeri olmayan herhangi bir nesne, bir faaliyet, bir sembol veya bir örgüt tipi söylenebilir; bazı objelerin çeşitli kurumlara bağlı olduğu ve her birinde kendi özel rolünü oynadığı olgusu zedelenmez.

VI. Bir Kurumun Yapısı

Yeterince somut kalmak için önce şunu göstermek istiyorum: Çeşitli kurum tiplerini bir araya getirmek mümkündür. Böylece sözgelimi aile, diğer akrabalık grupları ve klan bir tip oluştururlar. Hepsi, insanın töreler ve yasayla düzenlenmiş üreme biçimiyle bağlantılıdırlar. Törelerin oluşturduğu kodeks her zaman bir dürtüye, bir itici güç grubuna ya da genel bir amacın belirlenişine uygundur. Bu kodeks bir gelenekte cisimlenir veya bir otorite tarafından güvenceye alınır. Evlilikte kodeks, yani konmuş olan kuralların tümü, evliliğin ve birbirinden ayrılamaz olan evlilik soyunun yasalarından ibarettir. Çocukların meşruluğunu belirleyen ilkeler, ailenin temel yasası —ki işbirliğinin normlarını saptayan doğrudan yeniden-üretici gruptur bu—, hep birlikte ailenin kodeksini oluşturur. Bu kodeks toplumdan topluma değişebilir, ama her zaman, gözlemle edinmek zorunda olduğumuz ve onun aracılığıyla her kültürde aile kurumunun belirlendiği bir bilgi parçası oluştururlar. Böyle temel ve kurucu yasalar sisteminden bağımsız olarak ayrıca personeli, yani grubun üyelerini, otorite düzenini ve ev içinde işlevlerin ayrılmasını da iyice tanımamız gerekir. Gözlemcinin incelemesi gereken bir başka temel öğe de tekniğin, yasamanın, ekonominin ve gündelik çalışma biçimlerinin özel kurallarıdır.

Aile yaşamı ev ocağının çevresinde yoğunlaşır; kendi gerçekliğinde konutun, ev gereçleri oluşumunun, donanımın türü tarafından

belirlenir, ama aynı zamanda aile grubunun büyüsel ya da dinsel kültlerine bağlı olan kutsal nesnelerin türü tarafından da belirlenir. Yani şu tür unsurlar buluruz: töreler kodeksi, personel, işbirliği ve yaşam normları, maddi donanım. Bu verileri topladıktan sonra artık yapmamız gereken şey, bütün mevsimlik değişmeleriyle, gündüz ve gecenin alışılmış değişiklikleriyle birlikte, ama normlardan gerçekte gözlenen sapmaları da belirterek evdeki yaşamın tamamen somut bir betimlemesine gelmektir.

Dar anlamdaki ailenin yanında ve üstünde bir veya birçok başka akrabalık gruplarının da bulunduğu topluluklarda aynı çizgide yürütülen bir gözlem ve araştırma, bu grupların da aynı biçimde bir kendi kodeksine sahip olduğunu gösterecektir. Bu kodeks genişletilmiş bir ev idaresinin töre hukukundan oluşur, bu hukuksa üyeler arasındaki verme ve alma kurallarını belirler. Böyle bir grubun kendi daha geniş personeli vardır ve mekâna bağlı bir birliğin maddi temeline sahiptir, kendi emlakı, sembolik, toplumsal ocağı, ana ve yan binaları ve tek başına kısmi ailelerin hissesine düşenlerin tam tersine ortaklaşa kullanılan belli nesneleri vardır.

Bir klanın kodeksi, mitolojik olarak ortak bir soy atasından gelmeye ve genişletilmiş bir akrabalık bağının tek yanlı vurgulanmasına bağlanmıştır.

Yeryüzünün bütün bölgelerinde hâlâ komün türü gruplar buluyoruz. İster göçebe bir sürüyle, ister Avustralya, Andaman Adaları, California ya da Fuga Adaları yerlilerinin yerleşik bir grubuyla uğraşıyor olalım, hepsinde, bir arada yaşayan bir halkın belli bir toprak parçası üzerinde özel bir hak iddia ettiğini, birlikte adam adama işbirliği gerektiren bir miktar iş yaptıklarını ve örgütlenmeye eğilim gösterdiklerini buluruz. Bu örgütlenme istediği kadar gevşek olsun, beraberinde her zaman grubun kendi toprağı üzerindeki açık hak iddiasını getirir. Çoğu kez onunla birlikte mitolojik ya da dinsel, hatta yasal mevzuat da ortaya çıkar. Böylece bireyin komündeki üyelik haklarının, bütün grubun kendi bölgesi üzerindeki hak iddiasının dökümü ve grubu toprağında yetişmiş bir bütün halinde kaynaştıran tarihsel, efsanevi ve mitolojik geleneklerden meydana gelen bütün bir doku kodeksi oluşturur. Nazilerin kan ve toprak doktrini böyle bir töreler kodeksinin gülünç bir taklidiydi.

Yerel grupların da az çok oluşmuş merkezi bir otoriteyle, bireylerin toprak üzerindeki farklı kısmi iddialarıyla, komünal işlevlerin, yani yapılan hizmetlerin ve tanınan ayrıcalıkların ayrılmasıyla, kendi özel personeli vardır. Toprak sahipliğinin tek tek bütün kuralları, ortak girişimlerin alışılmış normları, mevsimlik çalışmanın, özellikle de bazen komünün tüm ürününün bağlanması, hep birlikte kurumun normatif (düzgüsel) yanını oluşturur. Toprak, yapılar, yol, çeşme, su yolu gibi kamusal tesisler grubun maddi alt yapısını oluşturur. Toprak ilkesi, birçok komünün birleştiği daha genişlemiş il birlikleri için de temel olabilir. Gözlemci burada da yine —bunu vurgulamak istiyorum— geleneksel bir kodeksin varlığını —ki bir *raison d'être*'dir bu— ve grubun tarihsel öncellerini aramak zorundadır. Grubun personel varlığını, böyle ilsel ya da bölgesel bir grubun birleşik etkinliğini yönlendiren töre hukukunu, topraklarına sahip olma biçimlerini, mülklerini ve ortak çalışmadaki aletlerini, silahları, tapınç nesnelerini ve sembolleri betimlemek zorundadır.

Toprak ilkemizi daha yayılmış örgütlenme biçimlerine ve işbirliği türlerine genişlettiğimizde vardığımız birim açık ki kabiledir (boy). Burada doğrusu bu kavramın farklı anlamlarda kullanıldığına işaret etmek zorundayım, bu arada farklı ilkeler öylesine birbirine giriyor ki etnografik bir terminoloji için bir hayli tehlikeli oluyor. Bence kültürel anlamdaki boyla politik örgütlenme oluşturmuş bir birlik olan boy arasında kesin bir ayrım yapılmalıdır. Bütünsel bir kültürün en geniş taşıyıcıları olarak boy, aynı geleneğe, aynı töre hukukuna, aynı teknik araçlara sahip olan ve özde aile, komün ya da el sanatları loncası ve ekonomi toplumları gibi daha küçük gruplarla aynı örgütlenmeyi gösteren bir halk grubundan ibarettir. Ben şahsen boy birliğinin en belirgin işaretini dilde görüyorum; çünkü ortak bir gelenek içindeki beceri, bilgi, töre ve inançlar ancak ortak bir dili konuşan bir halk tarafından aktarılabilir. Sözcüğün tam anlamıyla kooperatif bir etkinlik de ancak birbirleriyle dille iletişim kurabilen insanlar tarafından yürütülebilir.

Bir boy-ulus —bu kurum için bu terimi önermek istiyorum— mutlaka politik örgütlenme oluşturmuş değildir. Politik örgütlenme her zaman, gücüyle uyrukları yönetecek, yani grubun faaliyetini koordine edecek merkezi bir otorite gerektirir; güçten söz ettiğimizde hem fiziksel hem manevi güç araçlarının kullanılmasını kastediyoruz.

İkinci anlamdaki, en geniş politik grup oluşumu ya da boy devleti anlamındaki boyun boy-ulusla özdeş olmadığını vurguluyorum. Bu konuda kendimi Profesör Lowie'nin vardığı sonuçları tamamen paylaşır buluyorum; bilindiği gibi Lowie devletin kökenine ilişkin kitabında etnograflarca bilinen en ilkel kültürlerde politik grup oluşumları gözlenmediğini saptar. Ama kültürel grup oluşumları onlarda da gözlenmiştir.

Boy-ulusun kodeksini her zaman, bir halkın kökeninden söz eden ve halkın kültürel kazanımlarını, yani kahraman soy atalarının başarılarını anlatan geleneklerde buluyoruz. Tarihi efsaneler, jenealojik gelenekler, kendi kültürlerinin komşu kültürlerden farkını bildiren tarihi anlatılar da kaydedilecektir. Öte yandan boy devletinin kodeksi ise, çoğu kez yazıya dökülmüş olmayan, ama hiçbir zaman eksik de olmayan ve otoriteyi, gücü, rütbeyi ve reisliği düzenleyen anayasadır. Bir kültürel grubun personel varlığı incelenirken, katmanlaşmaya ve bunun yokluğuna, bütün kültürü kesen yaş ya da rütbe sınıflarına ve yerel alt bölünmelere ilişkin sorular ortaya çıkar.

Bu yerel alt gruplar kültürde ve dilde dikkat çekici biçimde farklılaşırlarsa şu soru doğar: Acaba birçok boy-ulusla mı karşı karşıyayız, yoksa sözcüğün kültürel anlamıyla birçok özerk alt birimden oluşan bir federasyonla mı? Ama, bir boy devletinin personel varlığının neden oluştuğu kolayca görülemez. Buna karşılık reislik mevkiinin merkezi otoritesi, yaşlılar meclisi, kolluk ve silahlı güç yöntemleri sorunu açıkça ortaya çıkar. Kabile ekonomisi, vergilendirme, devlet hazinesi, devlet kurumunun finansmanı gibi sorunlar da burada rol oynar. Bir ulusun maddi alt yapısı ancak bu maddi katmanı özellikle niteleyen ve bir kültürü diğerinden ayıran şey verilerek betimlenebilir. Boy devletinde burada, politik açıdan hükmedilen bölge, saldırı ve savunma silahları, ayrıca kabile içinde toplanmış olan ve birlikte politik, askeri ve yönetsel egemenlik için kullanılan mal varlıkları işin içine girer.

Araştırmamızı toprak ilkesinden başka rotalara kaydırırsak, kurumlar listemize cinsiyete ya da yaşa göre örgütlenip billurlaşmış bütün grupları yerleştirebiliriz. Burada aile gibi iki cinsin birbirini tamamladığı kurumları değil, totem-cinsiyet grupları denen gruplar, çeşitli yaş sınıfları, erkekler ve kadınlar için ayrı örgütlenmiş olgunluğa hazırlanma kampları gibi kuruluşları saymalıyız. Yalnızca erkekler

için bir yaş sınıfları sistemi buluyorsak, yaşın ve cinsiyetin kurumlarda tek yanlı işleyen farklı örgütlenme ilkeleri olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sanırım burada ortaya çıkan kodeksi, normları ve maddi aygıtı belirlemeyi kimse zor bulmayacaktır. Erkek birlikleri, gizli toplum denen örgütler, kulüpler, bekâr evleri ve benzerleri hiçbir zorluk çıkmadan kurum kavramıyla ele alınabilir. Yalnız, böyle her grubun kendi efsanevi ve mitolojik kodeksine ve gene kendi personelinin ve davranış normlarının dökümüne sahip olduğunu burada da yinelemek istiyorum; her biri kendi maddi donanımına, kendi toplanma yerine, belli mallara, özel ritüel ve alet varlığına da sahiptir.

Kurumlardan oluşan genişlemiş bir grubu, meslek ya da faaliyet grupları denebilecek büyük bir sınıf halinde toplayabiliriz. Kültürün eğitim sistemi, ekonomi, adli yönetim, büyü ayinleri ve tapınma gibi çeşitli tezahürleri özel kurumlarda cisimlenmiş olabilir de olmayabilir de. Burada işlev teorisi evrim ilkesini gözden uzak tutamaz. Çünkü, ekonomik örgütlere duyulan ihtiyacın, eğitime, büyü işlemlerine ve hukuk hizmetlerine duyulan ihtiyacın, insanlık geliştikçe, giderek, uzmanlaşmış faaliyet sistemleri tarafından karşılandığına hiç kuşku yoktur. Her uzman grubu meslektaşlar olarak gitgide kendi içine kenetlenir. Ancak ilk meslek grubu tiplerini bulmak zordur, hem de yalnız bütün ilgisi büyülenmişçesine büyük gelişme şemasına yoğunlaşmış araştırmacı için değil, alan gözlemcisi ve karşılaştırmacı antropolog için de. Büyüde, dinde, hatta belli teknik becerilerde ve ekonomik girişimlerde iş üstünde örgütlü gruplar bulduğumuzu herhalde hiçbir bilim adamı yadsımayacaktır; bunların her biri kendi gelenceksel kodeksine, yani işbirliğine nasıl ve ne yolla ehliyet kazandığını gösteren bir döküme sahiptir; her birinde gerçek ya da manevi bir önderlik ve işlevlerin ayrılmasını buluruz; her birinin kendi hareket tarzı için saptanmış normları vardır ve açık ki her biri, zorunlu olan maddi donanımı tasarrufunda bulundurur.

VII. İşlev Kavramı

Kanımca işlev kavramı bu kurumlar analizine sokulabilir ve sokulmalıdır. Ailenin işlevi üyeleriyle birlikte topluluğu yaşatmaktır.

Evlilik sözleşmesi uyarınca aile meşru ardıllar yaratır; bunların yetiştirilmesi gerekir, ilk eğitim, daha sonra da maddi mallarla birlikte belli bir donanım verilmelidir bunlara, ama kabile içinde uygun bir konum da sağlanmalıdır. Ahlaki bakımdan onaylanmış birlikte yaşamın yalnız cinsel yaşam sorunu olarak değil, can yoldaşlığı için de oluşturulması ve soy-oluş yasasıyla ana baba çifti olarak bağlanması, yani sosyal ve kültürel bütün sonuçlarıyla birlikte kurumun kodeksi, bize bu kurumun kapsamlı bir dökümünü verir.

Büyük ailenin işlevini şöyle tarifleyebilirim: Ortak araçlardan daha etkili yararlanma, sınırları çizilmiş, iyi disipline edilmiş bir toplumsal birlik içersinde yasal denetim olanağını artırma ve bazen de politik etkiyi güçlendirme, yani iyi disipline edilmiş yerel birliğin daha büyük bir güvenlik ve etkililiğini garanti etme. Klanın işlevini, komşu oturan grupları boydan boya kesen *ek bir ilişki ağı*'nın oluşturulmasında görüyorum, bu ağ yasal koruma için, ekonomik karşılıklılık için, büyü ve din ayinlerinin yürütülmesi için yeni bir ilke veriyor. Klan, kısaca söylenirse, üyeleri için ek bağlar oluşturuyor, bunlar bütün boy-ulusta sözünü geçiriyor ve yalnız büyük aile ve komşu gruplar temeline göre örgütlenmiş bir kültürde düşünülebilecek olandan çok daha geniş bir kişi çevresine düşünce, hizmet ve mal değiştokuşu olanağını sağlıyor. Komünlerin işlevini kamusal hizmetlerin örgütlenmesinde ve ortak çalışmayla toprağın yardımcı kaynaklarından ortak yararlanmada görüyorum, ama yalnız zorunluluk sınırları içersinde günbegün kullanılmaları gerektiği sürece.

Kabile içindeki cinsiyet ve yaş sınıfları insan gruplarının fiziksel kaynaklı farklı çıkarlarına hizmet eder. Burada ilkel koşullardaki süreçleri kendi toplumumuzda işleyenlerle kavramaya çalışırsak, görürüz ki, dünyaya erkek ya da kadın olarak gelmek doğal ayrıcalıklarını ve engellerini beraberinde getirir, cins yoldaşlığı temelinde birleşmiş topluluklar ise ayrıcalıklardan yararlanmayı ve insan soyunun her iki doğal yarısına da içkin olan dezavantajları kapatmayı daha iyi başarırlar. Aynı şey yaş sınıfları için de geçerlidir. Bunlar her sınıfa en iyi giden rolü, olanakları ve hizmetleri belirler, güç ve nüfuz biçiminde uygun ödülleri dağıtırlar. Tek tek meslek gruplarının işlevi üzerine söylenebilecek pek az şey var. Bunlar özel hizmete ve buna uygun ücrete göre belirlenir. İlkel halklara duyduğu ilgiye bizim çağdaş vahşiliğimizi de

katan etnograf, burada yine, aynı işi yapan, ortak çıkarları olan ve klasik ücreti bekleyen insanların birleşmesi sırasında, ilkellerin tutucu zihniyetinde, bugünkü devrimci toplumumuzun yarışma telaşındakiyle aynı büyük güçleri işbaşında görebilir.

İşlevsel analizin bu biçimine iki itiraz gelmiştir, bunlardan biri işlevciliğin yalnızca totoloji ve kendiliğindenlik getirdiği, diğeri ise mantıksal bir *circulus vitiousus*'a (kısır döngüye) dayandığıdır; yani işlevi bir ihtiyacın doyurulması olarak tariflediğimizde kolaylıkla şu sonuca varılabiliyor: Bu ihtiyaç onu doyuran işleve duyulan ihtiyacı doyurmak için getiriliyor yalnızca. Örneğin klan, açık ki, fazladan denebilecek ek bir ayrımlaşma türüdür. Bu ayrımlaşma için yasalı bir ihtiyaçtan söz etmeye hakkımız var mıdır, özellikle de bu ihtiyaç açık ki her yerde yoksa? Klanı bilmeyen ve onsuz da pekâlâ idare eden yeterince topluluk var çünkü.

Önce şunu söyleyeyim ki bu konuda fazla dogmatik anlaşılmak istemem. Benim için işlev kavramı daha çok, araştırmayı belli sosyal fenomenlerin kültürel amacı ve canlılığı hattında yönlendirerek, toplumsal oluşumun daha iyi kenetlenmesine, gerek kapasite ve maddi değerlerin, gerekse düşünce ve inançların daha verimli bir biçimde değiştokuş edilmesine katkı olarak kullanılması anlamında önem taşıyor. Kültürün gelişmesine varolma savaşı kavramının da sokulmasını öneriyorum, bu da tek organizmanın değil, insan gruplarının varolma savaşı, ya da daha iyisi kültür biçimlerinin. Bu ilke yayılma süreçlerine yaklaşmak için de yararlı olacaktır. Büyük, ayrıca var olan, kurum türü belli gruplara ilişkin olduğunda işlev kavramını öncelikle bulgusal anlamda vurguluyorum.

VIII. İhtiyaçlar Teorisi

Ancak ihtiyaç kavramı asıl dayanağını başka tür bir düşüncede bulur. Tek tek ihtiyaçların özünü, hangisinin temel hangisinin arızi olduğunu, aralarında hangi bağın bulunduğunu ve arızi, kültürel ihtiyaçların nasıl ortaya çıktığını saptamayı başarırsak, işlevi de daha iyi ve daha tam biçimde belirleyebiliriz ve kavramlaştırmanın önemi de ancak o zaman ortaya çıkar. Burada iki aksiyomdan yola çıkacak oldu-

ğumuzu belirtmek istiyorum. Birincisi ve en önemlisi, her kültürün biyolojik ihtiyaçlar sistemini doyurmak zorunda olduğunu söylüyor; bunlar metabolizma tarafından belirlenen ihtiyaçlardır, yani üreme, fizyolojik ısı koşulları, yağıştan, rüzgârdan, zararlı iklim ve hava faktörlerinden korunma, tehlikeli hayvan ve insanlardan korunma, gerektiğinde dinlenme, kas ve sinir sistemini hareketle ve gelişmenin denetlenmesiyle forma getirme ihtiyaçları. Kültür biliminin ikinci aksiyomu ise şunu söylüyor: Her kültürel ilerleme —ki bu yanısıra, üretilmiş nesne ya da sembollerden yararlanmayı getirir— insan anatomisinin aletlerle tamamlanışını ifade eder ve dolaylı ya da dolaysız olarak bedensel bir ihtiyacın doyurulmasına hizmet eder. Gelişme tarihi düşünülürse şu ortaya çıkar: İnsanın kendi anatomik gerçeğini bir iple, bir taşla, ateşle ya da koruyucu bir örtüyle tamamlamaya başladığı andan itibaren, böyle el ürünlerinin, alet ve araçların kullanılması yalnız bedensel bir ihtiyaca uygun olmakla kalmaz, aynı zamanda kendisi tarafından türetilen ihtiyaçlar da doğurur. Sürekli ya da zaman zaman kullanılan bir sığınakla, ateşle, soğuktan korunmayla, sıcak tutan giysilerle ve örtünmeyle sıcaklık değişimleri yaratan hayvansal organizma çevresinin bu verilerine bağımlı olacaktır, bunları özenle korumak, bunlardan yararlanmak ve malzemenin kullanılabilmesi için gereken işbirliğini yapmak zorundadır.

Bir kültürel etkinlik başlar başlamaz yeni bir tür ihtiyaç ortaya çıkar, bu yeni ihtiyaç biyolojik ihtiyaçlara sıkı sıkıya bağlıdır ve onlara dayanır, ama kendisiyle birlikte yeni türden amaçlar da getirir. Artık çevreyle doğrudan ilişki kurarak beslenmeyen, toplanmış, hazırlanmış ve korunmuş yiyeceklerden yararlanmaya geçen bir canlı varlık, bu kültür sürecinin herhangi bir aşamasının çökmesi halinde aç kalır. Bu durumda da saf biyolojik beslenme zorunluluğunun yanısıra ekonomik doğaya ilişkin yeni ihtiyaçlar saptamamız gerekir. Cinsel dürtünün doyurulması sürekli bir birlikte yaşam halini alıp çocukların yetiştirilmesi sürekli bir ev idaresine dönüştüğünde artık yeni türden koşullar vardır ve grubun devamını sağlamak için tıpkı saf biyolojik sürecin tek tek evreleri gibi bu koşulların da tek tek yerine getirilmesi gerekir.

Herhangi bir topluluğu incelediğimizde, bu ister son derece ilkel, ister yüksek bir uygarlık aşamasında olsun, her zaman topluluğun bir iaşe sisteminin var olduğunu görürüz; bu sistem ilk elde insan orga-

nizmasının yiyecek ihtiyaçları tarafından belirlenir, ama kendi içinden teknik, yasal, ekonomik, hatta büyüsel, dinsel ve etik yeni ihtiyaçlar doğurur. Dahası, insan türünde çoğalma salt çiftleşme ile tek başına güvencede olmadığı, onunla birlikte uzun bir yavru bakımına, bir yetiştirmeye ve yurttaşlık için ilk eğitime bağlı olduğu için, o da bir dizi ek koşula yani ihtiyaçlara neden olur; bu ihtiyaçlar usulüne uygun bir eş seçimiyle, ensest ve egzogami tabularıyla ve tercih edilen evlenme âdetleriyle karşılanır; ana baba-çocuk ilişkisi söz konusu olduğunda da beraberinde getirdiği bütün işbirliği, yasakoyma ve etik ilişkileriyle birlikte meşru soy-olma sistemiyle. Havanın elverişsiz olması durumunda hayatta kalabilmek için gereken asgari koşullar giysi ve konutla sağlanır. Güvenlik ihtiyacı, evde ve genelinde insanların yerleşim yerlerinde maddi düzenlemelere ve komşuluk gruplarının örgütlenmesine yol açar.

Biyolojik ihtiyaçların kültürel biçimde doyurulması sonucu var olan bütün türemiş zorunlulukları kısaca sayarsak, kabilenin ekonomik sistemine uygun olan aygıtın sürekli yenilenmesinin bir koşul olduğunu görürüz. İnsanların işbirliği, bir otorite tarafından, fiziksel bir baskı aracı ya da bir *contract social* (toplumsal sözleşme) tarafından dayatılan davranış normları gerektirir. Cevap olarak ilkel ya da gelişmiş çeşitli erk sistemlerini buluruz. Her kısmi kurumun ve bütün kültür grubunun personel varlığının yenilenmesi yalnız üreme değil, bir eğitim sistemi de gerektirir. Otoritenin korunması ve dışarıya karşı savunma için güç ve baskı örgütlenmesi her kurumun politik örgütlenmesine işlevsel olarak bağlanmıştır, daha sonra da politik birlikler diye tanımlamış olduğumuz ve politik devletin prototipi olarak görülmesi gereken özel gruplara.

Dahası, benim görüşüme göre, kültürün ilk başlangıçlarından itibaren bunun aktarılması sırasında sembolik biçimde özetlenmiş genel ilkelerin kaçınılmaz olduğunu da eklemek gerekir. Kısmen el becerilerinde cisimlenmiş olan, ama kısmen de formüle edilmiş ve maddi teknik sürece ilişkin belli yönetmelikler halinde toplanmış olan bu bilgiler asli ya da dolaylı bir zorunluluktur, en başlangıçtaki kültür tezahürlerinde bile eksik olamayacak bir faktördür. Büyü ve din benim kanımca, işlev bakımından, saf ampirik ussal düşünme ve aktarma sisteminin vazgeçilmez tamamlayıcısı olarak yorumlanabilir. Geçmişi

düşünürken dilin kullanılması —ki bu, bütün düşünme sistemleri için karakteristiktir— çok erken bir tarihte insanın dikkatini salt zihinsel tahmin yürütmenin güvenilmezliğine çekmiş olmalı. İnsan, bilgisindeki boşlukları aşmak, yazgıyla kısmetin yargılarındaki büyük kör noktaları doldurmak için doğaüstü güçleri kabul etme noktasına vardı. Ölümden sonraki yaşam belki de en eski mistik varsayımlardan biridir, muhtemelen organizmanın derindeki biyolojik bir talebine bağlıdır; ama her durumda sosyal grubun istikrarına ve insan çabasının hiç de saf akılcı deneyimin gösterdiği kadar sınırlı olmadığı duygusuna büyük yardımı dokunur. İnsanın bazı rastlantı unsurlarına egemen olabileceğini, doğanın kendisinin de insanın eylemlerine onaylayıcı ya da reddedici tepki gösterdiğini ileri süren tasarımlar, bir yanıyla, kısmet, yaradılışın ahlaki anlamı ve insan yaşamının sonul amacı gibi çok daha gelişmiş düşüncelerin tohumunu taşır. Sanata, eğlencelere ve kamusal törenlere ilişkin işlev açıklaması, dikkati doğrudan doğruya, organizmanın, bütün kombinasyonları içinde ritme, sese, renge, çizgiye ve biçime gösterdiği fiziksel tepkilere çekmek zorundadır. Güzel sanatlar için bu açıklama fazladan el becerilerine ve teknolojik kazanımlara başvurmak zorunda kalacak ve bunların dinsel ve büyüsel mistisizmle bağını kuracaktır.

IX. Sonuçlar

Bu sayfaları sadece kısa bir özet olarak toparladığım herhalde herkes için açıktır. Henüz şu soru için net ve somut bir cevabımız yok: Kültür fenomenleri örgütlü etkinliğin doğal, ayrılmaz münferit parçaları halinde birleşecek biçimde incelenebilir mi? Sanırım yapıları kesin olarak tariflenir ve ana tipleri tam olarak sayılırsa, kurumlar kavramı buna en iyi cevabı oluşturuyor.

İhtiyaçlar ve bunların türevleri teorisi, bize biyolojik, fizyolojik ve kültürel nedenler arasındaki ilişkilerin daha kesin, işlevsel bir analizini veriyor. Her bir münferit kurum tipinin işlevine ilişkin kısa açıklamamın kendini sonuna dek koruyacağından emin değilim. Ama sanıyorum ki ekonomik, yasal, eğitsel, büyüsel ve dinsel çeşitli türde

kültür etkinliklerinin biyolojik, türemiş ve toplulaşmış ihtiyaçlar sistemiyle bağını kurmayı başarabileceğim.

İşlev teorisi, burada ortaya konulan şekliyle, kültür fenomenleriyle ilgili verimli bir alan gözlemi ve karşılaştırmalı inceleme için önkoşul olma iddiasını taşıyor. Kurumlara ve bunların görünümlerine göre somut bir kültür analizini olanaklı kılıyor. Bu rehberi bir gözlemcinin elinde düşünürsek, gözlemlenen olguların gerek ayrılığını gerekse bağlantılarını bulmakta ona nasıl yardımcı olduğunu görürüz. Onun en yüksek amacı, alan gözlemcisinin eline bırak bakış noktaları ve neyin gözlenip neyin yazıya dökülebileceği konusunda net işaretler vermektir.

Vurgulayarak belirtmek isterim ki, işlevcilik, ne yerel dağılımların incelenmesine, ne de evrim araçlarıyla, tarihsel araçlarla ya da göç hipotezleri araçlarıyla yapılan geçmişi yeniden kurma denemelerine düşmanca tavır almış değildir. Onun üzerinde durduğu tek şey, eğer kültürel fenomenleri işleve *ve* biçime göre belirlemezsek Morgan, Bachofen ya da Engels'inkiler gibi fantezi ürünü gelişme şemalarına varacağımız, ya da Frazer'de, Briffault'da, hatta Westermarck'ta olduğu gibi, yalıtlanmış ayrıntıları atomize bir biçimde ele almaya sürükleneceğimizdir. Ayrıca yerel dağılımla uğraşan araştırmacı fiktif ve gerçekdışı benzerlikler kaydediyorsa bütün çabası boşunadır. İşlevcilik, yöntemli kültür analizi olarak temel önemde olduğu ve antropologun eline kültür olgusunu teşhis edebileceği geçerli bir ölçütü yalnız kendisinin verdiği konusunda ısrarlıdır.

BİLİMSEL BİR KÜLTÜR TEORİSİ

I. Bilimsel Araştırmanın Nesnesi Olarak Kültür

"İnsanın incelenmesi" akademik antropoloji için bugünkü düzeyinde yanlış demesek de iddialı bir nitelemedir. Eski olsun yeni olsun, oturmuş olsun genç olsun daha birçok disiplin insan doğasını, insanın yaratıcılığını ve insanlar arasındaki ilişkileri araştırmakla uğraşıyor. Bunların hepsi insanı gerçek inceleme dalının kendileri olduğunu ileri sürebilirler. Herhalde en eskileri de etiğe, teolojiye, az çok efsaneleşmiş tarihe ilişkin araştırmalarla eski yasa ve törelerı yorumlama çalışmalarıdır. Böyle araştırmalar şu anda taş devrinde bulunan kültürlerde bile izlenebilmektedir; Çin ve Hindistan'ın, Küçük Asya ve Mısır'ın en eski kültür katmanlarında bunlar hiç kuşkusuz yaygındı. Ekonomi öğretisi ve hukuk bilimi, politika bilimi, estetik, dilbilim, arkeoloji ve karşılaştırmalı dinbilim en genç dallardır. İki yüz yıl önce bilimsel disiplinlerin resmi listesinde psikoloji göründü, ruhun incelenmesi; daha sonra da sosyoloji ortaya çıktı, insan ilişkilerinin araştırılması.

Antropoloji, toptan insanlık bilimi olarak, insanı konu alan öğretiler arasında bir sandalyesi olmadan neredeyse en toparlayıcı disiplin olarak, en son ortaya çıkabildi. İyi ki iddialarını kapsam, nesne ve yöntem bakımından sınırlamak zorunda kaldı. Henüz işlenmemiş alan-

ları ele geçirdi ve daha önce çevrilmiş bölgelere tecavüz etmeyi de kendine hak gördü. Bugün antropoloji artık tarihöncesi, folklor, fiziksel antropoloji ve kültür antropolojisi gibi inceleme alanlarını kapsıyor. Böylece diğer sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin meşru çalışma alanlarına sakıncalı bir biçimde yaklaşıyor: psikolojinin, tarihin, arkeoloji, sosyoloji ve anatominin.

Yeni bilim, gelişme öğretisi için, antropometrik yöntemler için ve tarihöncesinin öncü keşfi için duyulan heyecan altında doğdu. O yüzden ilk ilgisinin insanın başlangını yeniden kurmaya, "*missing link*"in, kayıp halkanın ardından koşmaya ve tarihöncesine ait buluntularla etnografik veriler arasında paralellik aramaya yoğunlaşmasına şaşmamak gerek. Bugün son yüzyılın sonuçlarına dönüp baktığımızda, eğer istersek bunlarda, etnografik bilgiçlikle, kafatası ve kemik sayımı ve ölçümleriyle, yarı-insan atalarımız hakkında bir dizi sansasyonel açıklamayla karışmış antika bir eski püskü bohçasından daha fazla bir şey bulmayabiliriz. Ne var ki böyle bir değerlendirme Herbert Spencer ve Adolf Bastian, E. B. Tylor ve L. H. Morgan, General Pitt-Rivers ve Friedrich Ratzel, W. G. Sumner ve R. S. Steinmetz, E. Durkheim ve A. G. Keller gibi öncü araştırmacıların kültür karşılaştırması alanındaki değerli başarılarının yanına uğrayamayacaktır. Bütün bu araştırmacılar ve onların kimi ardılları, adım adım yol alarak, insanın davranışına ilişkin bilimsel bir teoriye doğru, insan toplumunu ve insan kültürünü daha iyi anlamaya doğru ilerlediler.

Bir antropolog insanın incelenmesindeki ilerlemeler üzerine yazıyorsa, kuşkusuz, hiç kolay olmasa da bir hayli önemi olan bir ödevi vardır. Antropolojinin tek tek dallarının gerçekte birbiriyle ne ilişkisi olduğunu belirlemek zorundadır. İnsanı konu alan öğretinin geniş alanı içinde antropolojinin yerini tariflemek zorundadır. Ve nihayet eski soruyu sormak zorundadır: İnsanı konu alan öğreti hangi anlamda bilimsel bir öğreti olabilir?

Bu çalışmada antropolojinin bütün dallarının asıl buluşma noktasının bilimsel kültür araştırması olduğunu göstermeyi deneyeceğim. Antropolog "ırk, ırkın yaratılığıdır"ı anladığı anda bir şeyi yerli yerine oturtmak zorundadır: Bir ırkın bedensel görünüşüyle kültür üretkenliği arasında bir bağ kurulamadığı sürece, beden tipiyle ilgili ölçümlerin, sınıflamaların ya da betimlemelerin hiçbir anlamı yoktur. Prehistorya-

cının ve arkeologun ödevi, tek yanlı maddi kalıntıların oluşturduğu sınırlı kanıtlardan yola çıkarak, geçmiş bir kültürün tüm canlı dünyasını yeniden kurmaktır. İnsanlık tarihini gelişme ya da yayılma süreci biçiminde yeniden kurmak için, yaşayan ilkel ya da gelişmiş kültürlerden yararlanmak isteyen etnolog ise, eğer kültürün ne anlama geldiğini kavramışsa vargılarını yalnızca güvenilir bilimsel veriler üzerine kurabilir. Nihayet etnograf, dış çalışmada ancak neyin önemli ve temel olduğunu bilirse gözlem yapabilir, rastlantısal tali durumları ayıklayabilmesi ancak böyle mümkün olur. O nedenle, gerek süreç ve ürün olarak kültür hakkında yargıya varılırken, gerekse alan gözleminin yöntemi söz konusu olduğunda, her antropolojik çalışmanın bilimsel payı bir parça kültür teorisidir.

Antropoloji kendi asıl nesnesine, yani kültüre daha bilimsel bakmayı başarabilirse, inanıyorum, insanı konu alan diğer bilimlere de yeri doldurulmaz bir hizmette bulunmuş olacaktır. Kültür, insan davranışının en kapsamlı nedenselliği olarak, psikologlar, sosyologlar, tarihçiler ve dilciler için aynı önemdedir. Geleceğin dil araştırmasının, özellikle de sözcüğün anlamını araştırmakla uğraştığı sürece, kültürel çevre içersinde bir dil incelemesi olması gerekmez mi? Ekonomi bilimi de, zenginliğin ve refahın, yani üretimin ve değiştokuşun araştırılması olarak, çalışan insanı diğer çaba ve düşüncelerinden koparark incelemeyi değil, ilkelerini ve vargılarını insanın karmaşık, çok boyutlu bir kültürel ilgiler ortamında hareket ettiği haliyle canlı gerçekliği içinde incelenmesi üzerine kurmayı gelecekte herhalde daha yararlı bulacaktır. Gerçekten de ekonomideki çoğu çağdaş eğilim, bunlar ister "kurumcu", ister "psikolojici", ister "tarihçi" diye nitelensin, çalışan insanı çok-katlı dürtü, ilgi ve alışkanlıklarının oluşturduğu çevreye oturtarak eski saf ekonomik teorileri tamamlamaktadır; bu, kültürün kısmen ussal kısmen usdışı karmaşık gerçekliklerinin onu biçimlediği haliyle gerçek insanı incelemek demektir.

Hukuk bilimi de hukuku kendi içine kapalı bir mantığı olan bir evren gibi değil, diğerlerinin yanında toplumsal bir denetim sistemi gibi görmeye gitgide daha çok eğilim gösteriyor; bu sistem içinde, saf biçimsel yasama, yargı ve polis aygıtının dışında, amaç, değer, ahlaki zorlama, geleneklerin gücü gibi düşünceler de dikkate alınıyor.

II. İnsanlığı Konu Alan Öğretide Bilim Olarak Nitelenen Şey

Antropolojinin diğer sosyal bilimler arasında insanın incelenmesine bilimsel bir biçim verme iddiasını nasıl ve ne biçimde yükseltebileceğini artık daha kesin belirlemek zorundayız. Beni şunu saptamak ilgilendiriyor: İnsanlığı konu alan öğretinin alanında bilimsel görüş elbette ki tek ilginç ve yönlendirici görüş değil. Etik ve psikolojik bakış açıları, estetik kaynaklı, insancıl ya da dinsel dürtüler, geçmişte işlerin nasıl yürüdüğünü bilme isteği —hiçbir onaylanmaya gereksinmesi olmayan bu geçmiş bir biçimde hoşumuza gittiği için—, bütün bunlar insanlık sorusuyla bu uğraşma için meşru motivasyonlardır. Ancak bilim, amaç olmaktan çok bir araç, alet olsa da, vazgeçilmez kalır.

Her tarih çalışmasında, her kronistlikte, hukuk, ekonomi ya da dil alanında geliştirilen her düşüncede gerçek anlamda bilimsel bir yöntemin içkin olduğunu netleştirmeyi deneyeceğim. Her tür teoriden bağımsız bir betimleme var olmayan bir şeydir. Herhangi bir tarihsel sahneyi yeniden kurarken, ilkel bir kabilede ya da uygar bir toplulukta dış kayıtlar yaparken, istatistiksel verileri çözümler ya da arkeolojik bir anıttan veya tarihöncesine ait bir buluntudan sonuçlar çıkarırken, her saptama ve vargıyı sözcüklerle, yani kavramlar halinde yapmak zorunda kalırız. Her kavramsa bir teoriye uygundur; bu teori bazı şeylerin önemli, bazılarının önemsiz olduğunu söyler ve şeyin akışını belli faktörlerin belirlediğini, diğerlerinin yalnızca rastlantısal tali durumlar olduğunu ileri sürer; olayların, bunları kişilikler, kitleler ve maddi çevre faktörleri yarattığı için, gerçekte nasıl seyretmesi gerekiyorsa öyle seyretmiş olduğunu söyler. Betimleyici ve açıklayıcı bilimler biçimindeki en popüler felsefi ayrım bir köhneliktir, gözlemin, yeniden kurmanın ya da tarihsel bir olguyu saptamanın ne anlama geldiğini biraz düşünmek bu köhneliği çoktan yeryüzünden silebilirdi. Bütün yanılgının nedeni, çoğu genelleme, ilke ve teorinin tarihçinin yeniden kurma çalışmasında adı konmadan yalnızca içerilmiş olması ve sistematik olmaktan çok sezgisel tabiatlı olmasıdır. Tipik bir tarihçi (ayrıca kimi antropologlar da) teorik çalışmasının ve bilgi-eleştirel değerlendirmesinin büyük bölümünü kültür sürecinde bir yasalılık olduğu düşüncesini çürütmek için harcar; kültür bilimlerini doğa bilim-

lerinden kesinkes ayırmak ve şu iddiayı savunmak ister: "Tarihçi ve dolayısıyla antropolog, geçmişi özel bir algılama melekesi sayesinde bir sezgi ya da esinle tasarlayabilir, kısacası kendini bilinçli bir çalışmanın yöntemli sistemine değil, Tanrı'nın merhametine bırakmalıdır."

"Doğa bilimi" sözcüğü herhangi bir felsefi ya da bilgikuramsal sistemde ne kadar sınırlandırılırsa sınırlandırılsın, geleceği öngörmek için daha önceki gözlemlerin kullanıldığı yerde mutlaka "doğa bilimi" başlar. Bu anlamda doğabilimcisi ruhu ve özü, kültürünü yaratma, kurma ve geliştirme yoluna koyulduğu andan itibaren insanın bilinçli davranışında yaşamaya başlamış olmalı.

Hiç kuşkusuz kültür gelişiminin en başında duran ve o zamandan beri onun asıl temeli olarak kalmış olan ilkel sanat ve becerilerden herhangi birini alalım: ateş yakma, tahta ya da taştan aletler yapma, basit evler kurma veya barınak olarak mağaralardan yararlanma sanatı. İnsanın ussal davranışı konusunda, bu us kullanımının gelenekte kalıcı biçimde cisimlenişi konusunda, her yeni kuşağın öncellerinden miras aldığı geleneğe karşı devam ettirdiği bağlılık konusunda hangi kayıtları yapmalıyız?

En basit ve en temel ilkel becerilerden biri ateş üretme becerisidir. Ateş yakmadaki el ustalığı bir yana, her faaliyetle ve bunun kabiledeki geleneğiyle belli bir doğa bilimi teorisinin ilintili olduğunu buluruz. Böyle bir teori, kullanılan iki odun üpinin malzemesini ve şeklini genel yani soyut olarak betimlemek zorundadır. Kas hareketinin düzenlenişine, tarz ve hızına ilişkin ilkeleri, kıvılcımın çakmasını ve ateşin beslenmesini de anlatmalıdır. Bu gelenek kitaplarda açıklayıcı fizik teorisi biçiminde canlı tutulmaz, ancak iki eğitsel ve teorik öğe içerir. Öncelikle, gelenek her kuşağın el alışkanlığında gerçekleşir, bu da yeni yetişen kuşağa örneklemeyle ve kural göstermeyle aktarılır. İkincisi, inceleme gezilerimde bizzat gözleyebildiğim gibi, buna bir sembolizmin yardımcı olması gerekir, bu ilkel sembolizmin sözlü bir açıklamadan, anlamlı bir jestten ya da temsili bir eylemden ibaret olması hiç fark etmez, sözgelimi odunun nereden bulunacağını, nasıl korunacağını ve doğru şekle nasıl getirileceğini gösteren bir işaretten ibaret de olabilir. Bunu kaydetmemiz gerekir, çünkü başarılı gerçek işleyiş için gerekli ve yeterli olan sınırlar içinde malzemenin, faaliyetin

ve yönergenin genel bir ayrımı korunmasaydı, kesin başarı yani ateşi hazırlamak hiçbir zaman mümkün olmazdı.

Hemen burada ilkel bilginin üçüncü bir unsur daha içerdiğini vurgulamak istiyorum. Günümüzde yaşayıp hâlâ sürtmeyle ateş yakan, taş aletler yapan ve yalnızca en basit korunma barakaları kuran yerlileri gözlediğimizde, görürüz ki, bilinçli davranışlarına, çalışmalarını dayandırdıkları ilkelere bağlılıklarına, zanaatçı titizliklerine, hepsine, faaliyetlerinin amacı hükmetmektedir. Bu amaç onların kültürü içinde bir değerdir. Onlara değer veren bir şeydir, çünkü yaşamsal zorunluluk olan bir şeylerini sağlamaktadır. Varolmaları için bir önkoşuldur. Ama bu değer duygusu zanaattaki ustalığa ve teknik bilgiye de işler ve bunlara çözülmez biçimde bağlanır. Her ilkel teknikte, her ilkel alışveriş ve toplumsal düzen örgütlenmesinde cisimlenen bu bilimsel tutum, gelecekteki başarıya bakarken eski deneyimlere duyulan bu güven, bütünleştirici bir faktördür; bunun insanlığın ilk başlangıcından itibaren, insanın *homo faber*, *homo sapiens* ve *homo politicus* olarak kariyerine başladığı andan itibaren etkili olduğunu kabul etmek zorundayız. İlkel bir toplulukta bu bilimsel tutum ve onun değeri tek bir kuşak için bile yok edilse, bu topluluk hayvanlık aşamasına geri dönecek ya da daha büyük olasılıkla yok olup gidecektir.

Şu halde ilkel insan bilimsel davranışında çevre koşullarının, rastlantısal başarıların ve deneyimlerin verili toplamından temel faktörleri ayıklamak ve bunları bir ilişkiler ve belli olgular sistemi içinde toplamak zorundadır. Yönlendirici itki ya da dürtü, her şeyden önce, biyolojik olarak hayatta kalma isteğiydi. Ateşin alevleri ısınmak ve yemek pişirmek için, güvenlik için ve ışık kaynağı olarak vazgeçilmezdi. İnsanın yaşayabilmesi için taştan aletlerin biçimlendirilmesi, işlenmiş tahtaların, örgülerin, kapların üretilmesi gerekiyordu. Böyle üretici, teknik faaliyetlerin her biri bir teori üzerine kurulmuştu, bu teoride temel faktörler belirtilmişti ve teorik hassaslığın değeri öğretiliyor, başarının şartı geçmişin özenle formüle edilmiş deneyimlerine bağlanıyordu.

Öncelikle açıklığa kavuşturmak istediğim şey, ilkel insanın da bir doğa bilimine sahip olduğundan çok, doğa biliminin kültürün kendisi kadar eski olduğu ve ayrıca benim asgari doğa bilimi tanımımın her gerçek, gündelik etkinlikten türetilebileceği. İlkellerin keşif, buluş ve

teorilerinin analizinden çıkardığımız sonuçları Kopernik, Galile, Newton ve Faraday'dan bu yana modern fiziğin ilerlemesinde sınarsak, doğa bilimi tarzını insan düşüncesi ve eyleminin diğer tarzlarından ayıran aynı farklılık işaretlerini buluruz. Önce her yerde, asıl ve temel bir bölümün verili süreçten ayrıldığını görürüz. Bu faktörlerin gerçekliği ve önemi, bunların tekrar tekrar karşımıza çıktıklarını gösteren gözlem ve deneylerle keşfedilir. Sürekli ampirik doğrulama, açık ki, teori ve deneyin ilk temeli denecek kadar doğa biliminin asıl çekirdeğini oluşturur. Başarısız kalan bir teori niçin başarısız olduğu ortaya çıkarılarak düzeltilmek zorundadır. Bu nedenle, deneyimlerin ve ilkelerin sürekli büyüyen bir biçimde birbirini karşılıklı döllemesi zorunludur. Doğa bilimi gerçekte, genel ilkeler olguların kararına boyun eğmek zorunda kaldığı ve olguları insan eylemiyle biçimlendirmek üzere temel faktörler arasında pratik çözümler ve teorik ilişkiler kullanıldığı anda başlar. Doğa biliminin asgari tanımı, genel yasaların var olmasını, deney ve gözlem için bir alan bulunmasını, en önemlisi de teorik düşüncelerin pratik uygulamayla sınanmasını vazgeçilmez biçimde gerekli kılar.

Şu halde antropoloji kendi çalışma alanı olarak neyi istiyor? Çeşitli nedenlerden ötürü antropolojinin araştırmaları kültüre yönelmek zorundadır, bütün insanbilimsel incelemelerin en geniş çevresindeki merkezi inceleme nesnesine. Ayrıca antropoloji, özellikle de çağdaş biçimlerinde, kendini bu bilime adamış her kişinin etnografik bir dış çalışma yapmasını da isteyebilmekte, yani ampirik bir araştırma tarzını da kapsamaktadır. Antropoloji, teorik inceleme odasıyla sıkı bağı olan bir laboratuvar da kuran ilk sosyal bilimdi herhalde. Etnolog kültür olgularını çevrenin, ırkın ve fiziksel verilerin en çeşitli koşullarında araştırır. Hem gözlem sanatında, yani etnografik dış çalışmada deneyli olmak, aynı zamanda kültür teorisini de bilmek zorundadır. Gerek dışardaki çalışmasında gerekse karşılaştırmalı kültür analizinde, eğer birbirleriyle sıkıca bağlantılı olarak kullanılmıyorlarsa her iki çalışma yönteminin de değersiz olduğunu öğrenir. Gözlem, seçmek, sınıflamak ve bir teori temelinde yalıtlamak demektir. Bir teori geliştirmekse, şimdiye kadarki gözlemlerin anlamını toparlamak ve teorik olarak ortaya konmuş sorunu ampirik yolla önceden onaylamak ya da reddetmek demektir.

Antropolog, tarihçi olarak bakılınca kendi kronisti olmalıdır, ama aynı zamanda kendi yarattığı kaynağın işleyicisi de olmak durumundadır. Modern sosyolojinin bakış açısından etnolog, özünde daha basit olan nesnesi sayesinde, kültürleri birimler halinde incelemeyi ve kişisel ilişki içinde onları tam olarak gözlemlemeyi başaracak durumdadır. Böylece sosyolojinin gerçekten doğabilimsel yönteme yönelmiş çağdaş çabalarından pek çoğu onda daha baştan bulunur; çağdaş kültür fenomenlerinin çözümlenmesi ve dolaysız gözlemler, onun gözünde, yazı masasındaki sınanması olanaksız sezgisel esinlerden daha değerlidir. Antropolog, gerek hukuk, ekonomi ve politika alanında, gerekse din teorisinde, tümevarımsal ayırma ve karşılaştırma için en zengin malzemeyi serer.

Çağdaş ve gelecekteki antropolojinin insanı anlamayı bilimsel biçimde ele almasıyla hümanizmin tüm binasına yapacağı temel katkıdan söz etmek artık ilk bakışta göründüğü kadar gereksiz, sonuçsuz ve iddialı görünmüyor. Kültüre, onun süreç ve ürünlerine, kendine özgü yasalılıklarına, insan psikolojisinin temel olgularıyla ve insan bedenindeki organik süreçlerle ilişkilerine, ayrıca toplumun çevresine bağımlığına ilişkin bir teoriye âcilen ihtiyacımız var. Böyle bir teori hiçbir biçimde antropologun tekelinde değildir. Ama antropolog kendi çok özel katkısını yapmak durumundadır, bu da yine, ampirik zihniyetli tarihçi, sosyolog, psikologların ve yasa, bilim ya da eğitim alanındaki özel tipik süreçlerle ilgilenen bilim adamlarının uygun çabalarına vesile olacaktır.

Sosyolojik araştırmalardaki kesin bilimsel paylardan biraz fazlaca söz etmemizi mazur göstermemiz gerekmez. Kültürümüzün bugünkü krizinde saf ve uygulamalı fizik ve kimya bilimlerinde, maddeci teoride ve mühendislik sanatında başdöndürücü yüksekliklere çıkmış olduğumuzdan kimse kuşku duymuyor. Ama, insanbilimsel kanıtlamaların sonuçlarına ve sosyal teorilerin etkinliğine hiç güvenimiz yok, hatta onlara değer bile vermiyoruz. Bugün âcilen, bir yandaki doğa bilimlerinin aşırıya kaçmış etkisi ve uygulanırlığı ile diğer yandaki sosyolojik bilimlerin geriliği ve toplumsal süreçleri ele almadaki sürekli beceriksizliği arasında yeniden bir denge kurmak gerekiyor. Kimi kültür bilimcileriyle tarihçilerin, çalışmalarının ne derecede kadar "bilimsel" olduğu sorusunda içine düştükleri yüzeysel gevezelik yalnız

bilgi-eleştirisi bakımından sorumsuzca olmakla kalmıyor, bu, gerçek sonuçlar bakımından da apaçık ahlakdışıdır. Gerek tarih ve sosyoloji, gerekse ekonomi ve hukuk, temellerini özenle, bilinçle ve tam bir sorumlulukla kesin bilimsel yöntemlerin güvenli zeminine oturtmak zorundalar. Sosyal bilimler, fizik güçlere egemen olmak için sahip olduğumuz zihin gücüne ulaşmak üzere kendini geliştirmek zorunda. Kültür bilimleri bunun için sanatsal, ahlaki ve duygusal öğelerini her zaman koruyacaklardır. Ama tam da etik ilkelerin asıl özü gerçekten uygulanabilir olmayı gerektirir ve bu ancak bu ilkeler olgulara dayandıkları, duygusal etkenlerden etkilenmedikleri zaman mümkündür.

"Bilim" asgari tanımı üzerinde bu denli ısrarla durmamın bir başka nedeni daha var; şu bir gerçek: Henüz tümüyle işlenmemiş bir araştırma alanında —kültür böyle bir alan nitekim— baş tehlikelerden biri, daha eski ve daha iyi işlenmiş bir disiplinin yöntemlerini basitçe taklit etmektir. Organik benzetmeler ve mekanik resimler, inanç, sayım ve ölçümler bilimin sınır çizgilerini oluşturur; böyle ve başka birçok tarzı bilimin diğer alanlarından ödünç almak sosyolojiye yarardan çok zarar getirmiştir. Bizim asgari tanımımızdan çıkan şudur: Her bilimin ilk görevi kendi meşru inceleme nesnesini ayırt etmektir. O zaman kesin teşhis yöntemlerini ya da araştırma alanının süreçlerindeki önemli yanların ayıklanmasını da benimsemek zorunda kalır; ama bu, bu yasalılıkları ifade eden kavramlarla birlikte genel yasaları temellendirmekten başka bir anlama gelmez. Buradan doğal olarak şu sonuç çıkıyor: Bir gözlem yöntemi içine teorik bir ilke her zaman sokulabilir ve biz gözlemlerimizde özenle kavramsal analizimizin hattını izleriz. Bütün bunların gerisinde bütün genel teoriler için değişmez düzeltme aracı olarak pratik sorunlardan kaynaklanan dürtü durur: sömürge politikasının, misyon faaliyetinin problemlerinden, farklı kültürlere dokunulduğunda ya da bir kültürü başka bir yere ekerken çıkan güçlüklerden, hakkıyla antropoloji alanına ait olan tüm problemlerden kaynaklanan dürtü.

III. Antropolojinin Kavram ve Yöntemleri

Bu çalışmada antropolojik araştırmaların tarihine en kısa bir bakış bile yersiz olur. Henüz öncelikle, egzotik halklara ve yabancı kültürlere ilişkin bütün çalışma, araştırma ve teorilerin güvenilir ve toplu bir özetinin yazılması gerekiyor.[16] Böyle bir tarihçede hiç kuşkusuz Herodot ve Tacitus'un yazılarındaki, Marko Polo'nun, eski İspanyol ve Portekizli gezginlerin anlatılarındaki, daha sonra da 17 ve 18. yüzyılların gezgin araştırmacı ve misyonerlerinin yazılarındaki esinlerin birçok bilimsel kaynağı yer alacak, ama ikinci elden ve duygusal kaynakları da açığa çıkarılacaktır. Ufkun bu genişlemesinin bazı Fransız ansiklopedistleri üzerindeki etkisi özellikle anılmayı gerektiriyor.

Bougainvilles'in ve bazı Fransız Cizvitlerinin anlatıları "soylu vahşi" teorisini etkiledi ve Rousseau'yla Montesquieu'yü esinlendirdi. Rousseau'nun ve Montesquieu'nün yazılarında antropolojinin güç aldığı iki kaynak buluyoruz: ilkelin yaşamının uygarın yaşamının modeli olarak canlandırılması ve kültürün vahşinin yaşamıyla karşılaştırılarak değerlendirilmesi. Ama bunlarda daha şimdiden kültürü tüm fenomen olarak değişik varyasyonlarını karşılaştırarak daha iyi anlama yönündeki açık bilimsel çabayı da buluyoruz. Montesquieu ve Oliver Goldsmith, kendi çevrelerinin kültürü hakkında daha derin, eleştirel bir kavrayışa onu egzotik kültürlerle karşılaştırarak varmaya çalışan ilklerdi kuşkusuz.

Çağdaş antropoloji gelişme görüşünün ortaya çıktığı anda başlar. Büyük ölçüde Darwin'in biyolojik gelişme yorumunun başarılarından etkilenmiş ve tarihöncesinin buluntularıyla etnografik gerçeklerin karşılıklı birbirini aydınlatması isteği tarafından belirlenmiştir. Bugün evrimci teoriler kuşkusuz çok revaçta değil. Yine de bunların temel kabulleri geçerliliğini koruyor, bununla da kalmıyor, hem teorisyen hem de gezgin araştırmacı için vazgeçilmez olmaya devam ediyor.

---

16 A. C. Haddon'un *History of Anthropology*'si (Londra 1934) kısa, ama bugüne kadarki çalışmaların en iyisidir.

T. K. Pinniman'ın *A Hundred Years of Anthropology*'si (Londra 1935) daha kapsamlı, ama biraz sakattır.

R. H. Lowie'nin *The History of Ethnological Theory*'si (New York 1938) esprili, eğlendirici, açıkça taraflıdır ve her zaman güvenilir olamamaktadır.

"Köken" kavramının belki daha az şairane, daha bilimsel bir biçimde anlaşılması gerekiyor; ancak insan yaşamının tek tek bütün tezahürlerini en basit biçimine kadar izleme, kültürü tümüyle anlama çabamız bizim için Boucher'in, Perths ve J. C. Prichard'ın zamanındaki kadar haklı ve vazgeçilmez kalıyor. Sonunda şuna geleceğiz diye düşünüyorum: "Köken" deyince, evlilik ya da ulus, aile ya da devlet, din toplumu ya da büyücülük örgütü gibi bir kurumun asıl çekirdeğinden başka bir şey anlaşılamaz.

"Aşamalar" tasarımı da "kökenler" tasarımı kadar doğruluğunu koruyor. Yine de gelişmenin evrimsel katmanlarına ilişkin şemaların ya çok genel tutulması, ya da geçerliliğinin belli bölgeler ve belli koşullarla sınırlandırılması gerekiyor. Ancak gelişme analizinin genel ilkesi varlığını sürdürür. Belli biçimler kesinlikle diğerlerinden önce gelir; özel bir kültüre ilişkin sağlam bir betimlemede, her teorik karşılaştırma ya da açıklama denemesinde de olduğu gibi, "taş devri", "bronz devri" ya da "demir devri" gibi sözcüklerle anlatılan teknolojik saptamalara ya da kentsel veya kent benzeri yerleşimlerin tam tersine klanlar veya kabileler halinde yaşayan sayıca az ve dağınık grupların örgütlenme aşamalarına gelişme açısından bakılmalıdır.

"Tarihçi" denilen okulun saldırısı altında —ki bu okul için "alma" görüşü temel oluşturan tek bakış açısıydı— gelişme düşüncesi bir süre gölgede bırakıldı. Doğru ve dengeli bir bilgi edinmek isteyen okuyucuya A. A. Goldenweiser'in *Encyclopaedia of the Social Sciences*'da bu konu üzerine yazmış olduğu makaleyi öneririm. Sovyetler Birliği'nde şimdi gelişme ilkesi tanınan tek antropolojik inanç maddesi olmuş, tabii bu biçimiyle bilimselliği de kalmamıştır. İngiltere'nin birkaç genç bilim adamı, özellikle de A. Lesser ve L. White ilkeyi akılcı bir biçimde yeniden hayata döndürdüler.

Eski antropolojide egemen olan bir başka akım asıl ağırlığı "alma" kavramına veriyordu; bu, bir kültürün bir diğerinin buluşlarını, alet, donanım ya da inançlarını taklit etmesi ya da aynen benimsemesi durumudur. Kültür süreci olarak alma ya da yayılma, gelişme kadar gerçek, kuşkulanılamaz bir olgudur. Şurası kesin ki iki süreç arasında kesin bir ayrım yapılamaz. Birbirlerine karşı zaman zaman sert ve düşmanca tavır almış olsalar da, her iki okulun yandaşları kültür problemine farklı doğrultulardan yaklaşmış ve birbirlerinden bağımsız ola-

rak onun aydınlatılmasına katkıda bulunmuşlardır. Tarihçi okulun gerçek kazanımı somut olgulara daha sıkı tutunmasında, tarihsel anlamı daha iyi geliştirmesinde, özellikle de çevrenin ve coğrafi konumun etkisini ciddiye almasındadır. Bu hareketin öncüleri olarak görülebilecek Ritter ve Ratzel'in yapıtlarına baktığımızda, kendilerinden önceki evrimciliğe yaptıkları düzeltmenin tarihsel süreci hep coğrafyayla bağlantılı olarak ele almalarında olduğunu görürüz. Bir yanıyla antropocoğrafya bakış açısı her kültürü doğal ortamında görmeyi getirir. Bu bakış açısı yöntem olarak kültür probleminin haritayla ilgisini kurmayı gerektirir, kültürlerin ve bunların temel parçalarının dağılımını gösteren bir haritadır bu. Bilim yeni türden bir ilgi sistemine girdiğinde her kazançlı çıktığı üzere, bu hareket antropolojiye büyük hizmetlerde bulunmuştur.

"Alma" ve "evrim" okulları arasındaki karşıtlık —her biri de içinde bir miktar kısmi okulu ve çatışan görüşleri barındırır— bugün de hâlâ, farklı yöntem ve kavramlar arasındaki ana bölünme çizgisini oluşturuyor. Bugün her iki okula da zaman zaman —girişimcisi olarak bu satırların yazarını saydıkları— "işlevci" okulu da iliştiriyorlar. Oysa daha titiz bir araştırmanın büyüteci altında eğilimlerde, teori ve yöntemlerde büyük bir çeşitlilik teşhis ediyoruz; bu okulların her biri, onun asıl yorum ilkesi sayılması gereken temel bir anlayışla karakterize olur; her biri bir kültür sürecini ya da kültür ürününü onunla anlayacağını umduğu özel bir yöntem kullanır; her biri olguları saptamak ve dağıtmak üzere zihin çekmecelerinden başka bir önermeyle çıkar. Sözgelimi karşılaştırma yöntemi vardır, bunda araştırmacı her şeyden önce, kültürlerce konan büyük kesitler için malzeme toplamakla ilgilidir, Frazer'in *Altın Dal*'ında, Tylor'un *Primitive Culture*'unda, ya da Westermarck'ın töreler ve evlilik biçimleri üzerine yazdığı kitaplarda böyledir. Böyle eserlerde yazarın ana çabası animist bir inancın ya da büyü ayinlerinin, insan kültürünün belli bir evresinin ya da temel bir örgütlenme tipinin asıl özünü açığa çıkarmaya yönelir. Açık ki bu bütün yaklaşım karşılaştırılan unsurların gerçekten bilimsel bir biçimde belirlenmesini öngörür. Zengin bir malzemeden gerçekten karşılaştırılabilir şeyler çıkaramıyor, yüzeysel benzerliklere ya da yanlış analojilere kapılıyorsak, çabamızın büyük bir bölümü tamamen yanlış sonuçlara varabilir. Dolayısıyla her genelleme için,

her teorik ilke için ya da alanımızda kullanım alanı bulacak her genel yasa için karşılaştırma yönteminin temel olarak kalmasını gözetmek isteriz.

Kimilerince tek ilke olarak kullanılan, kimilerince de tümüyle bir yana atılmış olan bir başka teşhis ilkesi de törelerin, inanç öğretilerinin ve düşüncelerin psikolojik açıdan yorumlanmasıdır. Tylor'un dine ilişkin "asgari tanımı" ve animizmin ilkellerin inanç ve felsefesinin çekirdeği olduğu biçimindeki bütün teorik düşüncesi ilk elde psikolojiktir. Wundt ve Crawley, Westermarck ve Lang, Frazer ve Freud gibi pek çok yazar büyünün ve dinin kökeni, ahlak, totemizm, tabu ve *mana* gibi temel problemlere böyle yaklaştılar ve salt psikolojik çözümler önerdiler. Düşünürler bir süre, kendi kişisel masabaşı felsefelerinin kavramlarıyla, ilkel insanın belli koşullarda ne düşünüp ne hissettiğini, daha doğrusu ne düşünüp ne hissetmesi gerektiğini düşünmekten ve böyle bir düşünüş ve hissedişten nasıl bir töre, nasıl bir inanç ya da pratik çıkabileceğini tasarlamaktan başka bir şey yapmadılar. İskoçyalı büyük bir bilgin, W. Robertson Smith, yalnız grupların örgütlenişini tartışırken değil, inançları, ayinleri, mitleri tartışırken de sosyolojik arkaplan oluşturmanın gerekliliği üzerinde ısrarla duran ilk bilgindi herhalde. Onu seçkin Fransız Sosyolog ve Antropolog Emile Durkheim izledi. Durkheim en bütünsel ve en esinlendirici sosyoloji sistemlerinden birini yarattı. Buna karşılık belli metafizik önyargılar tarafından engellendi, özellikle de yalnız her tür içebakışsal, psikolojik yorumu değil, insan davranışının biyolojik temellerine her tür başvurmayı da kesinlikle reddetmesiyle. Yine de Durkheim birçok açıdan, çağdaş antropolojide bulunan ve kültürü özel bir fenomen olarak her şeyden önce gerçekten bilimsel bir biçimde anlamayı hedefleyen eğilimlerin en göze çarpan temsilcilerinden biri olarak görülebilir.

İki özel akım ya da tutumun daha anılması gerekiyor. "Tarih" ve "tarihsel" sözcükleri bu makalede sık sık kullanılıyor. Ben bu sözcükleri, ya az çok doyurucu biçimde yeniden kurulabilen, ya da çalışma hipotezi olarak temel alınması gereken bir süreci ya da genel bir gelişimi nitelemek için kullanıyorum. Ama, açıklama ve analiz için tarihsel bir süreci gerçekten anlamlı görebilmek için, her şeyden önce, zaman ekseninde gerçekten karşılaştırılabilir şeyleri birbirine bağlamayı bilince çıkarmış olmak gerekir. Bir Avrupa kültürü içersinde özel ku-

rumların tarihindeki değişimleri beş yüz yıllık bir zaman diliminde izlemek mümkün olsaydı, ayrıca her adımda değişimin nasıl ortaya çıktığını ve neyi belirlediğini göstermek mümkün olsaydı, o zaman tam bilimsel açıklama getiren bir tarihsel açıya sahip olduğumuzu ileri sürebilirdik. Oysa, tarihi gerçekten bilimsel bir biçimde yeniden kurmaya elverişli veriler yazılı tarih alanında bile bir hayli azdır ve en iyi durumda da yalnızca, Taine'in, Lamprecht ya da Max Weber'in yazılarında bulduğumuz türden kısmi yeniden kurmalara izin verir. Öte yandan yine görüyoruz ki, karşılaştırma ve yayılma yöntemlerine getirdiğimiz eleştiride olduğu gibi, sonuçların değeri araştırmamızda izlediğimiz düzenin gerçekten bilimsel bir biçimde belirlenmiş olup olmadığına bağlı. Antropoloji dilinde "tarihsel" ve "tarih" ifadeleri görebildiğim kadarıyla hiçbir zaman yeterince tanımlanmamış.

Birkaç kez etnografya müzelerinin tozları ve karmaşası arasında teorik antropoloji için hamlede bulunuldu. Genelde sonuçlar daha çok zararlı oldu. Maddi objeler, göreceğimiz gibi, kültürde çok özel bir rol oynar. Bir el ürününü, yani insan eli tarafından biçimlendirilmiş bir nesneyi bir kültür unsuru için model olarak kullanmak son derece tehlikelidir. *Kültür çevresi öğretisi*'ne getirilebilen başlıca eleştiri, bir el ürününün fiziksel biçimini kültür olgularının teşhisi için başlıca hatta tek işaret olarak tutma yanılgısına yönelmektedir. Yayılma düşüncesi asıl olarak Graebner ve Ankermann gibi birkaç müze köstebeğinin etkisiyle, kötü seçilmiş ve kötü belirlenmiş bir biçimde eski bir evin dolaplarında ve bodrumunda bir arada bulunan nesnelerin düşündürdüğü tasarımlara bağlandı. Her tür yayılma teorisine doğru teşhis edilmiş kültür gerçekliklerinin kartografik bir ifadesinin temel olması gerekirken, yanlış kıyaslamalar, kötü şöhretli biçim ve nicelik ölçütünden de kendilerini ele verdikleri gibi, diğer yönleriyle tümüyle kabul edilebilir olan bu akımın gelişmesinde tam bir yıkıma yol açtı.

Arkeolojiden ve tarihöncesi biliminden gelen teşvik de ölü müze hazinelerinin etkisine benzer oldu. Yalnız burada tüm çevre sorusu buluntunun jeolojik katmanlarla ilişkisi problemine her zaman ayrılmaz biçimde bağlıydı. Maddi kalıntıların yalnız el ürünleriyle sınırlı olmaması, yaşamın içinden ya da ölümden sonra bizzat insan kalıntılarını da kapsaması, hatta yaşam etkinliklerinin izlerini de içermesi, arkeolojinin etkisini gitgide daha esinlendirici kıldı ve gerçek bilimsel

probleme yöneltti. Arkeolojinin ana bilimsel sorusu hiç kuşkusuz ilkelerde düğümlenir, tek tek kalıntı ve izlerden bir kültürün bütününü yeniden kurmak bu ilkelere göre mümkün olur. Etnografik saptamaların ve tarihöncesine ait buluntuların paralelliğini kurma yöntemi gerçekten son derece esinlendirici ve verimli oldu, ama arkeolog ve etnograf kültür süreçlerinin ve ürünlerinin yasalarıyla ilgilendikleri, bu yasalar bizi bir el ürününün bir teknikle, bir tekniğin ekonomi eğilimleriyle ve bunların insanın ya da bir grubun yaşamsal ihtiyaçlarıyla bağını kurma durumuna getirebildiği sürece. Amerikan arkeolojisinin, özellikle de henüz yaşamakta olan kültürlerle iç bağlantısı olan kalıntılarla ilgilenen güneybatı bölgeleri arkeolojisinin çok verimli bir çalışma alanı vardı ve bu alan Bandelier'in, kısa süre önce de Gladwin ve Haury'nin parlak çalışmalarında büyük başarıyla kullanıldı.

Ancak daha sonra psikanaliz okulu insanbilime, özgün, belki tek yanlı ama çok temel, yeni bir bakış açısı getirdi. "Bilinçaltı", "libido", "iğdiş edilme kompleksi" ya da "uterusa dönüş" tasarımlarına karşı antropoloji daha çok ihtiyatlı davrandı. Psikanaliz asıl katkısını, ruhsal dolayısıyla sosyal tutumların çocuklukta kazanıldığını ileri sürmesiyle, bunun da aile kurumlarıyla bütünlük içinde olduğunu, eğitim, ana baba otoritesinin kullanılması gibi kültürel etkilerden ve cinsellik, beslenme ve boşaltımla ilgili bazı temel dürtülerden türediğini söylemesiyle yaptı. Sigmund Freud bizim çeşitli "yakışık almazlar"a ilişkin batılı tabularımızı kırmayı bir ölçüde başardı, böylelikle bugün psikanaliz söyleminden yararlanıldığında, bedenin belden aşağı bölgeleriyle ilgili olan ve vaktiyle yalnız salonlarda değil, akademilerin anfilerinde de ayıp sayılan şeylerden söz edilebiliyor. Kısa süre önce Amerika'da analizciler topluluğunun bir dalı, kültürel etkileri, aşırı demeyelim ama çok özel bir biçimde vurgulayarak ön plana çıkardı; bu, bilinçaltı araştırmalarıyla antropoloji araştırmaları arasında değerli bir işbirliğinin doğmasını vaat ediyor.[17] Böyle bir işbirliğinin verimli olacağından eminim, çünkü analizciler kültürün belirleyici koşulları olarak organik dürtüleri aramaya zorlanıyorlar, bu ise antropolojik çalışmama başladığımdan bu yana benim tercih ettiğim ve *Encyclopa-*

[17] Özellikle de A. Kardiner ve R. Linton'un yeni yapıtına bakınız: *The Individual and His Society*, New York 1939.

edia of the Social Sciences'de "Culture" başlığı altında işlediğim yaklaşımdır. Psikanaliz, kültür unsurları arasında var olan ve sosyal gruplaşmalarda gerçekleşen organik ilişkileri atlama tehlikesine hiçbir zaman düşmeyecektir. Bu tür psikoloji, otorite, zor kullanımı, organik arzuların varlığı ve bunların değere dönüşmesi, röfulmanlardaki (bilinçaltına bastırma) normların araştırılması gibi konularla uğraşır. Bütün bunlar Freud'un birçok öğrencisini, merkezine zihinsel süreci oturttukları kurumların az çok sistematik bir analizine götürdü.

Psikanalize verilen bu onay kültürün ve toplum süreçlerinin incelenmesi için temel psikoloji olarak davranışçılığın kazanacak göründüğü büyük önemi hiçbir biçimde gözardı etmemeli. Davranışçılık deyince, Yale'de Prof. C. Hull, Columbia'da Thordike ya da Cornell'de H. S. Liddell tarafından işlendiği biçimiyle uyarım-refleks psikolojisinin yeni gidişini anlıyorum. Davranışçılığın değeri her şeyden önce yönteminin sınırlama ve avantajlarının antropolog alan araştırmacısınınkilerle tamamen üst üste düşmesindedir. Yabancı bir kültürün insanlarıyla çalışırken "sezgi" yolunu kullanmak her zaman tehlikelerle doludur, çünkü çoğunlukla diğer kişinin ne düşünmüş ya da ne hissetmiş olabileceğini tahmin etmeye varır. Alan araştırmacısının temel ilkesi, davranışçınınki gibi, duyguların ve özlemlerin hiçbir zaman, bilinçli ya da bilinçdışı ruhun keşfedilemez derinliklerindeki görünmez, gizli bir varlığa kılavuzluk etmekle sınırlı olmadıklarıdır. Titiz, yani deneysel bir psikoloji ancak görülebilen davranışı gözlemekle uğraşabilir, zaman zaman böyle gözlemleri içebakışsal bir yorumun kestirme söylemiyle birleştirmek yararlı olsa bile.

Başkasının ruhundaki öznel gerçeklikler olarak "düşünceler", "fikirler", "inançlar" ve "değerler" gibi "ruhsal gerçeklikler"in "bilinebilirliği"ni kabul edip etmeyeceğimiz özünde metafizik bir problemdir. Doğrudan kendi deneyimime dayanan böyle kavramları kullanmamak için hiçbir neden görmüyorum, ama yalnızca, her durumda tamamen görünebilen, gözleme ve fiziksel saptamaya izin veren davranışla tanımlanmak koşuluyla. Aşağıda kısaca geliştireceğim olduğum tüm sembolizm teorisi, sembolün ya da düşüncenin gerçekte fiziksel olarak gösterilebilen, tariflenebilen veya tanımlanabilen bir şey olduğu üzerine kuruludur. Fikirler, düşünceler ve heyecanlar, bütün diğer kültür görünümleriyle birlikte hem işlevi hem biçimiyle ele alın-

malıdır. İşlevci yöntem, sembolle bağıntısı olan ve gösterilebilen olguları saptamaya, dilsel ya da başka bir sembolik edimin kültürel gerçeklikte yalnızca yarattığı sonuçlarla gerçek olduğunu göstermeye izin verir. Biçimci yöntemse şu konudaki kanımız için temel ve denektaşıdır: Tamamen yabancı bir kültürün düşüncelerini, inançlarını ve heyecansal billurlaşma ürünlerini sosyal ya da etnografik dış çalışmada yüksek düzeyde bir hassaslık ve nesnellikle belirlemek mümkündür.

Yorumlama, anlama ve belgeleme için antropolojide kullanılan farklı tarzlara bu kısa ve özet bakışta çeşitli kategorileri sergileyip eleştirdik. Acil olarak yapılması gereken şey, evrimcinin, alma teorisi yandaşının, psikanalistin ve müzecinin programını, amacını ve ana ilgisini iyice ayırt etmektir. Her okulun başarısı büyük ölçüde neye ulaşmayı amaçladığına göre ölçülmelidir. Bir zaman, ileriki bir tarihte, antropolojik düşünce hazinesiyle ilgilenen bir bilim adamı bu sonuçları düzenlemek, yayılma okulunun meşru bölgelerini evrimci yorumun bölgelerinden ayırmak, bir Durkheim'ın sosyolojik tek yanlılığını bir Wundt'un içebakışsal analiziyle tartmak durumunda olacaktır. Şu anda, bütünsel, hatta eklektik bir bakış açısı edinmeye çalışmak, antropolojinin çeşitli okul ve akımlarının onun az çok iddialı programını izleyerek ya da bunun yürütümü için yöntemler, teoriler ve ilkeler geliştirerek tümüyle uyumlu olmasa da dev bir yapı kurduklarını kabul etmek zorundayız. L. H. Morgan'ın *Ancient Society*'si gibi çalışmalar, evrimcilik akımının en bütünsel ve en ödünsüz biçimde ortaya konuşu; W. J. Perry'nin *Children of the Sun*'ı, su katılmamış "alma" görüşünün bilgili ve iddialı biçimde açıklanışı; Wundt'un yedi ciltlik *Völkerpsychologie*'si; Frazer'in ünlü karşılaştırmacı kodeksi *Altın Dal*; Westermarck'ın *The History of the Human Marriage*'ı: hepsi bizi saygıya ve hayranlığa zorluyor.

Ama burada her şeyden önce yapının temellendirilişiyle, bu yapıtların içerdiği gerçekten tam-bilimsel verilerle ilgilendik. Bunun için biraz ev yıkma işine benzeyen bir çalışma yapmamız gerekiyor; temel konumların büyük çoğunluğunun sorgulandığı, şu ya da bu köklü yöntemsel yanlışın açığa çıkarıldığı bir çalışma olmalı bu. Olumlu yanlardan söz edersek L. H. Morgan gibi bilim adamlarının büyük yararlılıklarını teslim etmemiz gerekir, özellikle de onun tarafından açığa çıkarılmış olan, akrabalık ilişkilerinin sınıflayıcı sistemi için; ayrıca

ilkellerin evliliğe, kan bağına ve akrabalığa göre ilişkilerini düzenleyen ilkeleri inceleme konusunun üzerine tekrar tekrar gittiği için. Tylor'un çalışmasından, asgari bir din tanımı verme doğrultusundaki öncü denemesini öne çıkarmak istiyoruz, ayrıca insan örgütlenmelerinin temel faktörlerini nedensel bağlantıya getirme yöntemiyle —özellikle de çalışmasının ana bölümünde kendini gösterdiği gibi— insan kurumlarının ana çizgisini teşhis etme yeteneğini vurgulamak istiyoruz. Bu sınıftan ilişkilere, aile kurumunun yaşam gücüne verdiği kesin değerle ve çeşitli evlenme âdetlerinin saf törensel rolünü derinlemesine, sezgisel kavrayışıyla Westermarck, evlilik ve insan ailesi üzerine bildiklerimize çok şey ekledi ve insan evliliğini maymunların, kuşların ve sürüngenlerin çiftleşmesiyle bir tutan evrimci tarzın yaptığından çok daha fazla katkı yaptı. Robertson Smith'in, Durkheim'ın, Freud ve öğrencilerinin özgün ve kalıcı hizmetleri yukarda belirtildi.

Şimdiye dek anmadığımız bir okul, herhalde programının iddiasızlığından ve bilimsel sınırlanmışlığından olacak, genelde aslında hak ettiğinden daha az dikkat çekti. R. S. Steinmetz ve öğrencilerinin okulunu kastediyorum; bunlar, yeni iddialı yeniden-kurma ya da yeniden-yorumlama şemaları aramaktansa, diğerlerinden daha tutarlı olarak sosyal ve kültürel gerçekliklerin analiziyle yetindiler.

Peki, çeşitli klasik antropoloji okullarının başlıca eksikliklerini nerede görüyoruz? Kanımca hepsi şu soru etrafında kümeleniyor: Araştırmacı, ister gelişmeye uygun bir katman sistemi kurarken olsun, ister şu veya bu kültür fenomeninin göçünü izlerken olsun, uğraştığı olayın tam ve net analizine yeterli dikkat göstermiş mi? Burada görülüyor ki, Bachofen'den, McLennan'dan, Morgan'dan, Alman sosyalist ve hukuk okullarından tutun da Robert Briffault'un üç ciltlik iddialı yapıtına dek, evliliğe, soy oluşumuna ve akrabalık ilişkilerine ayrılmış düzinelerce, hatta yüzlerce kitap ve yazıda aile kurumuyla ve akrabalık ilişkisiyle ne kastedildiği üzerine tek bir net analiz bulmak zordur. Gerçekte bu konuda eski karma cinsel yaşam teorisinin Starke, Westermarck, Grosse ve Crawley gibi karşıtları yöntemin bilimselliği bakımından çok daha iyi çalışmalar yaptılar ve onların görüşleri bugün hemen hemen bütün yetkili antropologlarca paylaşılıyor. Frazer'in değerli büyü analizine getirilebilen eleştiri, dikkatini daha çok ayinlere ve formüllere yoğunlaştırıp "büyü büyüyle işleyendir"e yeterince

önem vermemesidir. Çünkü, içersine yerleşmiş bulunduğu ve ayrılmaz biçimde bağlı olduğu, bir amaca hizmet eden gerçek faaliyetlerle birlikte incelenmediği takdirde ayinsel eylemi tam olarak anlamak hiçbir zaman mümkün değildir. Tylor'un animizm analizinin aksaklığı, ilkeli mantıklı sonuçlar çıkaran bir düşünür gibi ele almasından ve ilkel olsun gelişmiş olsun her dinin, her zaman, doğaüstü güçlerle ilişkide kalmak, onları etkilemek ve işaretlerini izlemek amacıyla aktif, örgütlü bir çabayı temsil ettiğini unutmasından ileri gelir.

Bütün bunlardan görülebileceği gibi, önceki bölümde betimlemiş olduğumuz bilimsel etkinliğe şimdiye dek pek az itibar edilmiştir; oysa bu etkinlik, büyü, soy-oluş sistemi ya da aile kurumu gibi kültür olayları içinde etkili olan temel faktörleri açıkça tanımlamaktan ve bağlantılarını kurmaktan ibarettir. Önce ve en başta, çeşitli kültürler içinde karşılaştırdığımız, gelişimini çizmek ya da dolaşımını izlemek istediğimiz kültür fenomeninin hem gözlemde hem de teorik çalışmada haklı olarak ayrı unsur olarak ele alınabileceğini göstermek gerekir. Maddi belirleyicilerin, insan eylemlerinin, inanç ve düşüncelerin, yani sembolik etkinliklerin böyle bir kültür unsuruna ya da olgusuna nerede girdiğini, onlarla birlikte nasıl hareket ettiğini ve bunların birbirleri karşısında sürekli, zorunlu ilişkinin bu karakterini nasıl koruduklarını açık seçik ve tam olarak saptamak gerekir.

Teorik analizdeki bu temel yanlışın pratik kayıt çalışmasını da olumsuz etkileyeceği açık. Gözlemci, ister *Notes and Queries* gibi bir kılavuz kitabı okusun, ister kendi kendisiyle çok ve sıkça çelişen teorilerden biri tarafından yönlendirilsin, doğal, temel ve sürekli yinelenen ilişkilerin ardından gitmekten çok, yalıtlanmış tek tek olguları toplayacaktır. Olgularla güçler arasındaki ilişkilerin bu ilişkide bulunan tek tek gerçeklikler kadar önemli olduğunu söylemek pek az olur. Gerçek bilimde olay, ilişki içinde, bu ilişkinin gerçekten tariflenebilir, genel ve bilimsel olarak saptanabilir olması koşuluyla vardır.

Eski okullar bir noktada ihmal günahından çok eylem günahı işlediler. Bu, eleştirel olmayan, hatta zaman zaman bilimdışı olan "ölü kalıntı" ya da kültür fosili düşüncesidir. Bununla kastettiğim, kültürlerin büyük ölçüde ve stratejik önemdeki yerlerde, aslında kendi tüm sistemlerine hiç uymayan düşünce, inanç, töre ve nesneleri yanlarında sürükledikleri düşüncesi. Gelişme teorilerinde böyle safra unsurlar "artık"

diye ortaya çıkıyor, aktarma okulu ise "kopya edilen, alınan özellikler"den ya da özellik komplekslerinden söz ediyor.

Bu "artık" konusunda, evrimci öğretinin gerçekten de savunucusu olmayan A. A. Goldenweiser'in bir tanımını vermek istiyorum: Bir artık, "kendi çevresine uygun olmayan bir kültür fenomenidir. Pek etkili olmaksızın varlık sürdürür ve etkisi çevredeki kültürle herhangi bir biçimde uyumlu değildir." Bu galiba kavramın en iyi tanımı. Bu tanımı veren yazar devam ediyor: "Artıkların var olduğunu gerçekten biliyoruz. Aslında kültürün kalıcı ve her yerde bulunan bir yanını açıklıyorlar." Ben bu görüşü onaylayamam. En iyisi bu düşünceyi kendi kültürümüzde sınamak; bizim kültürümüz, bugünkü gelişmenin başdöndürücü hızı düşünülürse, böyle artıklara ortaya çıkmaları için başka herhangi bir tarihsel durumda bekleyebileceğimizden daha fazla şans sunuyor çünkü. Böyle artıkları nerede aramalıyız? Teknolojik gelişme içinde motorlu araç atı bir vuruşta püskürttü. Bir at arabası, hatta bir Hansom kupası bile Londra ya da New York caddelerine "uymaz". Ama böyle artıklarla karşılaşılıyor. Belli gün ve gecelerde belli yerlerde atlı kupalar görülüyor. Bir artık mıdır bu? Hem evet, hem hayır. Eğer onu en iyi, en hızlı ve en ucuz ulaşım türü olarak ele alıyorsak elbette ki bir tarih aykırılığıdır ve artıktır. Oysa atlı araba belli ki işlevini değiştirmiştir. Peki bu işlev bugünkü durumla uyumlu değil midir? Açık ki uyumludur. Böyle kalıntı bir ulaşım tarzı bugün "geçmişe yolculuk" biçiminde nostaljik bir duygu uyandırmaya hizmet eder; sık sık —böyle olduğundan kuşkulanıyorum— yolcu hafif içkili ya da romantik bir ruh hali içinde olduğunda atlı araba işleve çıkıyor.

Şu halde hiçbir kuşku olamaz: Bu artık, yeni bir anlamı olduğu ve yeni bir işlev kazandığı için varlığını sürdürüyor; herhangi bir ahlaki ölçüyü ya da değer ölçütünü kullanma niyetinde değilsek, fenomeni bugün ortaya çıktığı haliyle araştırmak yerine bugünkü kullanılışı ve bugünkü anlamı üzerine basitçe yanlış bir betimleme veremeyiz. Eski otomobil tipleri hiçbir zaman basitçe "yaşamaya devam ettikleri" için kullanımda kalmazlar, tersine kimisi yeni bir modele gereksinimi olmadığı için kalır. İşlevi bilimsel bir işlevdir. Daha önemlisine, neredeyse ulusal bir özellik ya da ulusal bir kurum olan şeye geçersek, İngiltere'de ve Fransa'nın bazı bölgelerinde merkezi ısıtmanın tam ter-

sine şöminenin hâlâ alana egemen olduğunu görürüz. Ama onu İngiliz alışkanlıklarının, tutumlarının, sportif yaşam tarzının bütün bağlamında ve açık bir ateşin evdeki rolü ve sıcak etkisi bağlamında incelersek, onun bir İngiliz evinde ya da New York'un bir apartman dairesinde çok belirli bir rolü yerine getirdiğini saptamak zorunda kalırız.

Artık düşüncesinin antropolojide yol açtığı asıl zarar, en başta, gelişme serilerini yeniden kurmada nedensiz manevra olarak hizmet etmesine dayanır; daha da kötüsü, dış gözlemde bakış açısını daraltan etkili bir araç olmasıdır. Örneğin Morgan'ın çığır açan, akrabalık sistemlerinin sınıflayıcılığı keşfini alalım. Morgan bunları eski gelişme aşamalarının kalıntıları olarak görür. Akrabalık adlarının türüyle aile kurumunun örgütlenişi arasındaki olağanüstü sıkı ilişkiyi göstermeyi başardığı düşünülünce, her iki olay birbiri karşısında kel başa şimşir tarak gibidir demesi insana inanılmaz görünür. Gerçekten de Morgan'ın sisteminde insan, sınıflayıcı terminolojinin, bir sonraki gelişme aşamasında antropologların elinde önceki aşamayı yeniden kurmaları için anahtar rolü oynamak üzere kibarlıktan yaşamaya devam ettiği izlenimine kapılır. Bu gerçekte, insanlar akrabalık ilişkilerini kendilerine ve çevreye yanlış tanıtıyorlardı anlamına gelir. Her toplumda akrabalık derecelerinin yanlış ya da en azından uygun olmayan biçimde betimlenmesi demek olur. Yeni koşullar çoktan oluşmuşken eski bir terminoloji yaşamaya devam ediyor. Bir artığa ilişkin bu örnek, artık teorisinin dogmatik yastıkları üzerinde dogmatik uykumuza devam ederek dilin rolünü doğru anlamamızın mümkün olmadığını gösteriyor. İkincisi, böyle bir düşünce, dilsel adlandırma ediminin anne baba ve çocuklar, kız ve erkek kardeşler, akrabalar ve soydaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen diğer faaliyetler ve çıkarlarla bağlantısının ne olduğunu saptamak üzere yola çıkan, ülkele yönelik tam bir gözlemin de her zaman yolu üzerinde duracaktır.

Bu düşünce benzeri yıkıcılıkları düğün törenlerinin eski bir durumdan kalıntılar olarak ele alınışında yaptı, kız kaçırmanın, kız satın almanın ya da insanların gelin karşısında kendilerine hak gördükleri bazı özgürlüklerin sembolizminin daha eski gerçek evlenme biçimlerinin artığı olarak korunduğu söylenirken. Düşünce burada da, kıza bedel biçmede hiçbir zaman bir ticaretin söz konusu olmadığını, bunun, ekonomik, hukuksal ve dinsel işlevleriyle, karmaşık, ama açık seçik

ve tam olarak gözlenebilen yasal bir kurum olduğunu çok yavaş anlamamıza neden oldu. Bir "artık" için herhangi bir örnek alınsın. Her zaman görürüz ki gösterilen kültür "artığı" kalıntı doğasının varlığını asıl olarak olguların eksik analizine borçludur. Ayrıca bu artıklardan çoğunun, özellikle de önemli kurumlarda, temel unsurlarda ve görenek lerde yavaş yavaş ama ilerleyen bir biçimde antropolojik teoriden kaybolduğunu da görüyoruz. Bu düşüncenin yol açtığı asıl zarar daha keşfedici dış gözlemleri geciktirmesindedir. Bir kültür olgusunun bugünkü işlevini araştırmak yerine, gözlemci sadece, kendi içine kapalı donmuş bir özü almakla yetindi.

Benzeri sertlikte bir eleştirinin de, çoğu göç okulunun temel düşüncesine, "kültür elemanları" ve "eleman kompleksleri" düşüncesine yöneltilmesi gerekiyor. "Alma" olayı araştırılırken, tıpkı her karşılaştırmalı araştırmada olduğu gibi, önce teşhis problemi gözönüne alınmalı ve çözülmelidir. Problemi ilk olarak ortaya atma onuru Alman Müze Etnologu F. Graebner'indir. İlk kariyerinde tarihçi olarak yetişmiş olan Graebner, temel çalışması olan *Methode der Ethnologie*'de (Heidelberg 1911) ünlü ve sık sık yinelenen biçim ve nicelik ölçütlerini gösterdi. *Encyclopaedia Britannica*'nın on üçüncü baskısındaki "Antropoloji" başlıklı yazımda, Graebner'in yöntemsel ilkesine, temelde bilimdışı ve tüm yayılma öğretisi akımını bilimselliğe aykırı bir temele oturtan bir ilke olarak şöyle saldırmıştım:

"Alma okulunun açık temsilcisi Graebner, kültür sürecindeki bütün kurallılıkların 'düşünce yaşamının yasaları' olduğunu ileri sürerek 'bunları bilimsel ve yöntemli biçimde incelemenin ancak psikoloji bakış açısından mümkün olduğunu' söylüyor (Graebner, S. 582, 1932), nitekim Rahip Schmidt, Wissler, Lowie ve Rivers sürekli olarak psikolojik yorumları kullanıyorlar. Bugün hiçbir antropolog ruhsal süreçlerin incelenmesine tümüyle göz kapayamasa da, gerek daha baştan psikolojik yorumları kullananlar, gerekse de bunu kültürün 'tarihsel analizi'ni yaptıktan sonra kullanmak isteyenler şunu unutuyorlar: Birey psikolojisi açısından her kültür yorumu saf tarihsel analiz kadar verimsizdir ve ruhun, toplumun ve kültürün birbirinden koparılarak araştırılması sonuçlara baştan gölge düşürmek demektir.

"Mekanik aktarım ilkesine göre kültür benzerlikleri ve özdeşlikleri yorumu da psikolojik yaklaşım kadar tehlikeli ve tek yanlıdır. Göç ve

dağılım araştırması, önce Ratzel tarafından etnolojinin ana problemi olarak ısrarla vurgulanarak, Frobenius, Ankermann, Rahip W. Schmidt, Rahip Koppers, sonradan da Dr. Rivers tarafından yürütülmeye devam edildi.

"Yakınlarda Prof. Elliot Smith ve Mr. Perry tarafından önerilen, kültürün Mısır'dan yayılarak evrenselleştiği öğretisi reddedilecek hipotezlerden mi sayılmalı, yoksa kültür tarihine kalıcı bir katkı mı bilmiyoruz. Antropolojik verileri kullanma tarzı yeterli değil.[18] Sonuç çıkarma biçimi de tamamen arkeoloji alanına ait ve bu alanda da sert eleştirilere uğruyor.[19] Buna rağmen bazı uzman antropologlar teoriye güçlü desteklerini verdiler (Rivers, C. E. Fox).

"Ölçülü bir antropolojik yayılma teorisinin yararı, tarihsel katkılarından çok coğrafi katkılarındadır. Olguların coğrafi arkaplanla bağlantı içinde araştırılması olarak, gerek fiziksel konumun etkilerini, gerekse bir kültür aktarımının olanaklarını şekillendirmek için değerli bir yöntemdir. Boas, Spinden, Lowie, Wissler, Kroeber, Rivet ve Nordenskjöld'ün Amerika için çıkardıkları dağılma haritaları; Avustralya'nın W. Schmidt tarafından bildirilen illeri; Afrika'da Ankermann tarafından işlenenler kalıcı değerlerini koruyacaklardır.

"Frobenius, Rivers, Schmidt ve Graebner'in bütün yeryüzüne dağılmış 'kültür elemanları'nın toptan eşitliği biçimdeki tarihsel hipotezleri bu denli kolay geçilemeyecek. Bunlar yaşamayan ve inorganik bir kültür anlayışından mustaripler; kültürü, yüzyıllarca buzdolabında saklanabilecek, okyanuslar ve kıtalar üzerinden nakledilebilecek, mekanik biçimde parçalarına ayrılıp tekrar birleştirilebilecek bir nesne olarak ele alıyorlar. Örneğin Amerikan malzemesine dayanarak yaptıkları gibi sınırlı bölgede tarihsel yeniden-kurmalar, belli belgelere ya da arkeolojik saptamalara temellendikleri sürece deneyle sınanabilecek

---

[18] A. A. Goldenweiser, *Early Civilisation*, S. 311,

R. H. Lowie, *Amer. Anthrop.*, 1924, S. 86-90,

B. Malinowski, *Nature*, 11 Mart 1924.

[19] O. G. S. Crawford, *Edinburgh Review*, 1924, S. 101-116; T. D. Kendrick, *Axe Age*, 1925, S. 64; J. L. Myres, *Geographical Teacher*, 1925, Sayı 71, S. 3-38; Presidential Address, *Folk-Lore*, XXXVI (1925), S. 15; W. M. F. Petrie, *Ancient Egypt*, 1923, S. 78-84; T. E. Peet, *Journal of Egyptian Archaeology*, Sayı 10 (1924), S. 63; A. M. Blackman, age, S. 201-209.

sonuçlar verir ve dolayısıyla bilimsel bakımdan değerli olabilir. Dr. B. Laufer'in çömlekçi tornalarına ilişkin araştırması ve Amerikan kültürü tarihine belli katkılar (T. A. Joyce, A. V. Kidder, N. C. Nelson, N. J. Spinden, L. Spier) yöntem bakımından kabul edilebilir gibidir, ancak bunlar yaşayan kültürler ve ırklar biliminden çok arkeoloji alanına girerler. Kuşkusuz, böyle ciddi çalışmaların, *ad hoc* (bunun için) bulunmuş tarih tahminlerinin o anda gözlenebilen olayların açıklanmasına hizmet ettiği, dolayısıyla bilinebilir ve gözlemle saptanabilir olanın kurgusalla tipik diye 'açıklandığı' uydurma çalışmalardan ayırt edilmesi gerekir."

Ancak çok kısa süre önce California Üniversitesi yeni ve çok ciddi bir adımla eleman analizine yeniden canlılık getirdi. Bu araştırmanın yöneticisi Prof. A. L. Kroeber, çok haklı olarak, eleman analizinin ve kültürü elemanlar ve eleman kompleksleri ile karakterize etmenin, bunların gerçeklikler olarak yalıtılanıp yalıtılanamadığı, böylelikle gözlem ve teori için karşılaştırılabilir duruma getirilip getirilemediği sorusuna bağlı olduğunu söylüyor. Önemli pasajları burada vermek istiyorum:

"Elemanlarımız ya da olgularımız, "*culture trait*"ler, birbirinden bağımsız mıdır? Bu soruya kategorik bir cevap verecek durumda olmasak da, kültür elemanlarının bütün durumlarda olmasa bile genelinde birbirinden bağımsız olduklarına inanıyoruz.[20] Ve içlerinden pek çoğu için bütün kültür alanlarında ve yeryüzünün bütün kıtalarında zaman zaman yalıtlanmış durumda ortaya çıktıkları tekrar tekrar gösterilebildiği için de, başka zamanlarda ve başka yerlerde çoğu kez ya da daha çok birleşik durumda bulunsalar bile,[21] aykırı durumlar gösterilinceye dek, bütün kültür elemanlarının birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkabileceklerini kabul etmek mantıklıdır. Bu her durumda, Tylor, Mor-

---

20 Genel mantık ve sağduyu sınırları içersinde. Bir elemanın temel bölümleri elbette ki ayrı elemanlar olarak ele alınamaz: bir kanonun kıç tarafı, bir yayın kirişi. Hatta ok ve yay bile tek bir elemandır, meğerki oksuz bir yay söz konusu olsun. O zaman iki elemanımız vardır, sapan yayı ve ok yayı. Ve yayın kiriş gerilimi kendiliğinden olamayacağından haklı olarak şöyle ayrımlar da yaparız: kirişsiz ve kirişli yaylar, basit eğrilikli ve çift kavisli yaylar, radyal yaylı ve teğet yaylı oklar, küt kıçlı, yuvarlak kıçlı ya da sivri kıçlı kanolar vs.

21 Bazı Hıristiyan tarikat ya da mezheplerinde duasız vaftiz vardır.

gan ve Frazer'in evrimci okulunun az sayıdaki artakalanları, belki bir de işlevciler grubu hariç olmak üzere bugünkü kuşağın bütün antropologlarının adı konmamış kabulü gibi görünüyor.[22] Şu halde, bu noktada yanılıyorsak eğer, bu yanılgıyı, adı konmadan da olsa aynı kabule temellenen bugünkü bütün tarihsel ve antropolojik pratiğin onda dokuzuyla paylaşıyoruz demektir; bu durumda ise bu açıdan genel bir araştırma meşrudur."

Ayrılmış elemanları her yalıtlama denemesinin ardında temel bir yanlış anlamanın saklı olduğundan eminim. Aslında bu yazının pozitif bölümünün, temel olayları ne dereceye kadar ve hangi koşullarda izole edebileceğimizi ve elemanları ya da eleman komplekslerini ele almanın nerede caiz olmadığını göstermesi gerekiyor. Bu, bir sözcüğü diğerinin yerine geçirme çabası olmamalı. Kurumlardan, örgütlü gruplardan, kullanımda duran el ürünlerinden, ya da gerçek davranışı etkiledikleri sürece inanç ve düşüncelerden söz etmek yerine "*trait*" ya "*trait complex*" gibi sözcükleri kullanmayı yeğleyen bir kişi kendi terminolojisini ve söylemini istediği gibi koruyabilir. Önemli olan tek nokta, bir dizi fenomeni gerçekten bilimsel bir analiz temelinde mi yalıtlamaya kalkıştığımız, yoksa bunun salt bir kabule dayanarak mı yapıldığıdır. Ve işin püf noktası şuradadır: Graebner'i izlemek ve asıl ağırlığı bir elemanın ya da elemanlar kompleksinin dıştan görünen yüzeysel niteliklerine mi vermek istiyoruz, yoksa tam tersine yalnızca, gerçekten işleyen kültür güçleri tarafından belirlenmiş ilişki ve biçimlere mi dikkat göstermek niyetindeyiz? İkinci yol, kültür gerçekte ne ise onu anlamak için tek bilimsel yoldur. Öyleyse tam karşıt doğrultuda ilerleyen birincisi bilimsel olamaz. Bu noktada bir uzlaşma olanaksızdır. Orta yol yoktur.

22 Varsayım, Boas, Ratzel, Rivers, Elliot Smith, Wissler, Graebner, Schmidt, Lowie, Dixon, Rivet vb. gibi, yöntemleri bakımından birbirinden çok ayrılan bilginlerin çalışmalarına dayanıyor gibi görünüyor.

IV. Kültür Nedir?

Önce kültüre ve onun çeşitli tezahürlerine kuşbakışı bir göz atalım. Bu açık ki, kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklardan oluşan tümel bütündür. İster çok basit, ilkel bir kültürle, ister olağanüstü karmaşık ve gelişmiş bir kültürle uğraşalım, her zaman, büyük, kısmen maddi, kısmen insanlardan oluşan, kısmen de manevi bir aygıtla karşılaşırız; bu aygıt insanın karşı karşıya kaldığı özel ve somut problemlerle başa çıkmasını sağlar. Bu problemler, insanın en çeşitli organik ihtiyaçların boyunduruğunda olan bir bedene sahip olması gerçeğinden ve ona işlemesi için gerekli hammaddeyi vererek hem en iyi dostu, hem de birçok düşman gücü içinde saklayarak en tehlikeli rakibi olan bir çevrede yaşaması olgusundan doğar.

Bu biraz özet ve kuşkusuz eksik, ilerde tek tek işlenmesi gereken saptama, kültür teorisinin biyolojik olgulardan yola çıkmasını istiyor. İnsan bir hayvan türüdür. Birtakım temel koşullara bağlıdır, bireyin hayatta kalması, ırkın korunması ve organizmanın her açıdan işlevini sürdürür durumda kalması için bu koşulların yerine getirilmesi gerekir. Ancak insan yapma ürünlerden oluşan bütün donanımıyla ve böyle şeyler üretme ve kullanma yeteneğiyle kendine ikinci bir çevre yaratır. Bununla yeni bir şey söylemiş olmadık, benzeri kültür tanımları çok verildi, çok yapıldı. Ancak biz birkaç ek sonuç daha çıkarmak istiyoruz.

Öncelikle şu aydınlanmalı: Her kültürde bireyin ve türün organik ya da temel ihtiyaçlarının karşılanması asgari bir koşullar cümlesini dayatır. Beslenme, çoğalma ve hijyen ihtiyaçlarının ortaya koyduğu problemler çözülmek zorundadır. Bunlar, yeni, ikinci ya da yapay bir çevrenin kurulmasıyla çözülür. Kültürün kendisinden daha fazlasını ve daha eksiğini ifade etmeyen bu çevre sürekli yeniden üretilmek, korunmak ve işletilmek ister. Bu, en genel anlamda yeni bir yaşam standardı kavramıyla nitelenebilecek ve topluluğun kültür düzeyine, çevresine ve grubun yeteneğine bağlı olan bir şey üretir. Öte yandan kültürel bir yaşam standardı ise yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, insan davranışının yeni emir ve koşullara zorlanması demektir. Açık ki bir ku-

şağın kültür geleneklerinin bir sonrakine aktarılması gerekir. Yetiştirme tarzına ilişkin yöntem ve mekanizmalar her kültürde bulunmak zorundadır, çünkü her kültür eserinin özü işbirliğidir. Her toplulukta kurumların bulunması, törelerin, ahlakın ve yasanın yaptırım uygulaması gerekir. Kültürün maddi arkaplanının yenilenmesi ve etkili konumda korunması gerekir. O yüzden bir biçimde ekonomik örgütler en ilkel kültürlerde bile kaçınılmazdır.

Yani insan öncelikle organizmasının ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Beslenmek ve barınmak için, örtünmek, soğuktan, rüzgârdan ve havanın etkilerinden korunmak için önlemler almak, etkinlik göstermek zorundadır. Kendisini bizzat korumak, bu korumayı da dışardan gelen, insan veya hayvan biçimindeki fiziksel düşman ve tehlikelere karşı örgütlemek zorundadır. İnsan varlığının bütün bu temel problemleri, birey için, işbirliği yapan grup içersinde, yapma ürünler ve örgütlenme aracılığıyla, ayrıca bilgilerin gelişmesiyle ve bir değer ve ahlak duygusuyla çözülür. Burada bir teori geliştirilebileceğini göstermeyi deneyeceğiz, bu teori bu temel ihtiyaçların ve bunların kültürel biçimde karşılanmasının yeni kültürel ihtiyaçların türemesiyle bağını kuracak ve bu yeni ihtiyaçların insana ve topluma nasıl ikinci dereceden amaçlar yüklediğini gösterecek. Araç olarak hizmet eden ve ekonomi, yasama, eğitim, politika gibi eylem tiplerinden ileri gelen amaçlarla, bütünleşmeye hizmet eden amaçlar arasında ayrım yapmak istiyoruz. Burada bilgiyi, büyüyü ve dini getirmemiz gerekiyor. Sanatsal faaliyetle dinlenmeye hizmet eden faaliyetin doğrudan doğruya insan organizmasının fizyolojik özellikleriyle bağını kurabilecek, bunların bilinçli eylem türleri üzerindeki, büyüsel, teknik, dinsel kanılar üzerindeki etkisini gösterebileceğiz, ayrıca bunlara bağımlılığı da.

Tek bir kültürü tümel bir bütün halinde incelediğimizde böyle bir analiz bize yerine getirilmesi gereken bir miktar koşul saptayabileceğimizi öğrettiğine göre, dış çalışmada hareket noktası olacak, karşılaştırmalı değerlendirmede ilgi skalası olarak hizmet edebilecek ve kültürün uyarlanması ve değişmesi için genel ölçü olacak bir miktar saptamayı önceden yapabileceğiz. Bu bakış açısından kültür bize hiçbir zaman, kısa süre önce birkaç yetkili antropologun gösterdiği şekilde "bölük pörçük paçavralardan oluşan yamalı bir bohça" gibi görünemez. "Kültür fenomenleri için genel bir ölçü bulunamaz" görüşünü ve

"kültür sürecinin yasaları belirsiz, anlamsız ve yararsızdır" iddiasını püskürtebileceğiz.

Ama, bilimsel kültür analizi, aynı şekilde genel yasalara uyan, böylelikle kayıt çalışmasında yönlendirici olabilen, kültür olgularını teşhis aracı olarak hizmet edebilen ve bir sosyal yürütüm tekniği için temel olabilen bir başka gerçeklik sistemine daha dikkat çekebilir. Taslağını çizdiğimiz gibi ve kültür eylemleriyle ilk ya da türemiş insan ihtiyaçları arasında var olan ilişkileri belirlemeyi deneyen bir analiz işlev analizi diye adlandırılabilir. Bu durumda işlevin, insanların birlikte hareket ettiği, el ürünlerinden yararlandığı ve mal kullandığı bir eylem aracılığıyla bir ihtiyacın doyurulması olarak tanımlanması gerekir. Fakat bu tanımdan bir ilke daha çıkar ve biz kültürel davranışın bütün evrelerini buna göre tertemiz toparlayabiliriz. Buradaki temel düşünce *örgütlenme* düşüncesidir. İnsanlar herhangi bir amacı gerçekleştirmek, bir hedefe ulaşmak için örgütlenmek zorundadırlar. Göstereceğimiz gibi, örgütlenme kavramından, tamamen belirli bir yapılanma şeması çıkar, bütün örgütlü gruplara uygulanabildiği için bunun ana faktörleri evrenseldir ve bunlar tipik biçimleriyle bütün insanlık içinde evrenseldir.

Böyle bir insan örgütlenmesi birimini, eski, sınırları her zaman açık çizilmemiş ve tek yanlı kullanılmış kurum sözcüğüyle betimlemeyi öneriyorum. Bu düşünce bireyleri birleştiren bir dizi geleneksel değere dayanıyor; bu da yine insanların birbirleriyle ve doğal ya da yapma çevrelerinin bir bölümüyle çok belirli ilişkiler içinde bulunmalarına dayanıyor. Amaçlarının ya da geleneksel angajmanın yönlendirişine göre, toplumlaşmalarının özel normlarına ve tasarruflarında bulundurdukları maddi aygıtın kullanılışına uygun olarak, bireyler arzularını gerçekleştirmek için el ele hareket eder ve bu sırada çevrelerine bir damga vururlar. Bu geçici saptamanın daha kesin, daha elle tutulur ve daha ikna edici bir duruma getirilmesi gerekiyor. Asıl vurguyu şuna koymak isterim: Antropologlar ve komşu alanların bilim adamları somut kültür gerçekliğinde belli izole münferit olguların neler olduğu konusunda birleşemiyorlarsa tam bir kültür bilimi doğamaz. Tersine olarak burada böyle bir birliğe varırsak, kurumlara temellenen eylemlere ilişkin genelgeçer bir ilke türetebilirsek, ampirik ve teorik çalışmamız için, yeni, bilimsel bir temel taşı koymayı başarabiliriz.

Şuna dikkat çekmek isterim ki bu iki şemadan hiçbiri bütün kültürlerin aynı olmasını ya da kültür araştırmacısının ayrımlardan çok aynılık ya da benzerliklerle ilgilenmesini gerektirmiyor. Sadece, farkları anlamak için açık ve ortak bir karşılaştırma ölçüsünün zorunlu olduğunu düşündürmek istiyorum. Kaldı ki şunu göstermek de mümkün: Çoğu kez —üstelik yalnız nasyonal sosyalizm tarafından da değil— özel bir halk ya da soy ruhuna yorulan bu farkların çoğu, çok özelleşmiş bir ihtiyaç veya çok özelleşmiş bir değer etrafında örgütlenen kurumlar için kaynak oluşturur. Kafatası avcılığı, aşırı tuhaf cenaze ve gömü âdetleri ya da büyü uygulamaları gibi fenomenler, en iyi şekilde, özünde insani olan, ama burada özel olarak geri kalmış görünen özlem ve düşüncelerin yerel gelişimleri olarak kavranabilir.

Artık her iki analiz tipimiz, işlev analizi ve kurum analizi, daha somut, daha kesin, daha zengin bir kültür kavramı tanımlamamıza olanak veriyor. Kültür, kısmen özerk, kısmen eşgüdümlü kurumlardan kurulmuş bir bütündür. Bu bütünlük, soya dayanan kan birliği, işbirliğine, faaliyetlerde uzmanlaşmaya dayalı mekânsal birlik gibi bir dizi ilkeyle ve —özellikle de politik örgütlenmede— güç kullanımıyla korunur. Her kültürün tamamlanmışlığı ve kendine yeterliği vardır, çünkü temel ihtiyaçlarla amaca göre belirlenmiş tamamlayıcı ihtiyaçlardan oluşan tüm bir alana yeterlidir. Bu yüzden de, en azından bu anlamda, kısa süre önce denendiği gibi, her kültürün, olabilecek kapsamının ancak çok küçük bir parçasını gerçekleştirdiğini ileri sürmek tamamen yanlıştır.

Dünyadaki her bir kültürün bütün tezahürlerini bir araya getirseydik, hiç kuşkusuz, yamyamlık, kafatası avcılığı, *couvade*, "potlaç", "kula", ölü yakma, mumyalama gibi unsurlar ve bir yığın ikinci dereceden gariplikler bulurduk. Bu görüş açısından, hiçbir kültür başka birçoğunda gösterilen bütün tuhaflıkları ve gariplikleri kapsayamayacaktır. Ama ben böyle bir yöntemin tümüyle bilimdışı olduğuna inanıyorum. Her şeyden önce, etkili ve karakteristik kültür unsuru olarak alınacak şeyi önemlilik ilkesine göre belirlemeyi ihmal ediyor; ayrıca böyle görünürde egzotik "münferit olguları" başka toplumların âdetleri ya da kültürel kurumlarıyla karşılaştırmak için elimize hiçbir anahtar vermiyor. Gerçekten de şunu gösterebiliriz: İlk bakışta bize tuhaf gelen bu şeylerin birçoğu insan kültürünün çok genel ve temel unsurla-

rıyla özde akrabadır ve egzotik törelerin açıklanması, yani bizce geçerli ifadelerle betimlenmesi ancak böyle bir bilgiyle mümkündür.

Ayrıca zaman unsurunu —ki bu, değişim demektir— işin içine sokmak da gerekli olacak. Bu noktada, her gelişme ya da yayılma sürecinin ilk elde kurumların değişiklik geçirmesi olarak işlediğini göstereceğiz; sözgelimi, gerek buluş biçiminde olsun, gerekse bir alma edimiyle olsun, yeni bir teknik olanağın güvenli bir biçimde örgütlenmiş bir davranış sisteminde nasıl içselleştirildiğini ve ilgili kurumda yavaş yavaş nasıl tam bir biçim değişikliğine yol açtığını göstereceğiz. Ayrıca, işlev analizimiz anlamında, hiçbir buluşun, hiçbir devrimin, hiçbir toplumsal ya da düşünsel dönüşümün yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmadıkça kendiliğinden olamayacağını göstereceğiz; teknikteki, bilim ya da inançtaki yeni olanaklar kültür sürecine ya da kuruma ancak böyle adapte olur.

Aşağıda daha derine inecek olan analiz için gerçekte yalnız bir çerçeve olan bu özetin gösterdiği gibi, bilimsel antropoloji bir kurumlar teorisinden ibarettir, yani bir örgütlenmenin tipik birimlerinin analizinden. Temel ihtiyaçlar ve amaca uygun, bütünleştirici ana doğrultuların türemesi teorisi olarak bilimsel antropoloji bize işlev analizini sunuyor, bu da, geçerli bir düşünce ya da kurumun biçimini ve anlamını saptamamızı olanaklı kılıyor. Kolaylıkla görülebileceği gibi, böyle tam bilimsel bir yöntem evrimsel ve tarihsel açıdan yapılacak bir incelemenin değerini hiçbir biçimde gözardı etmez ya da yadsımaz, yalnızca bunları tam bilimsel bir temelle donatır.

V Örgütlü Davranış Teorisi

Kültürün temel olgusu, yaşadığımız, öğrendiğimiz ve bilimsel biçimde gözlediğimiz gibi, insan varlığının kalıcı gruplar halinde örgütlenmesidir. Böyle gruplar herhangi bir mutabakatla bağlanmışlır, belli geleneksel yasa ve törelerle, kısacası Rousseau'nun *contract social*'ine (toplumsal sözleşme) uygun olan bir şeyle. Bu grupların belirli maddi veriler içersinde her zaman birlikte hareket ettiklerini görürüz, bu maddi verilerse onlar için saklı tutulması gereken bir çevre parçası, bir miktar alet ve el ürünü, yasal olarak onlara ait bir miktar servettir. Or-

tak çalışmalarında meslek ve sanatlarının teknik kurallarını, toplumsal protokol kurallarını, alışılmış tabilikleri izlerler, ama davranışlarını biçimlendiren dinsel, hukuksal, ahlaki alışkanlıklara da uyarlar. Ayrıca, böyle örgütlü bir insan grubunun faaliyetinin hangi etkileri yarattığını, hangi ihtiyacı karşıladığını, kendisine ve bütünüyle topluma hangi hizmetlerde bulunduğunu sosyolojik bakımdan belirlemek ve kurallaştırmak da her zaman mümkündür.

Bu genel saptamayı kısa ve ampirik bir örnekle açmak iyi olacak. Önce şunu düşünelim: Özel inisiyatif hangi koşullarda bir kültür olgusuna dönüşür? Yeni bir teknik olanağın keşfedilmesi, yeni bir ilkenin ortaya çıkarılması, yeni bir düşüncenin formüle edilmesi, dinsel bir vahiy ya da bir ahlak veya sanat hareketi, birlikte hareket eden aktivitelerin örgütlü bir dizisine dönüşmediği sürece kültürel bakımdan önemsiz kalır. Mucit bir patent almak ve getirdiği yenilikten yararlanılması için bir şirket kurmak zorundadır. Bunun için de önce başka birkaç kişiyi buluşunun teknik olarak uygulanmasının kârlı olacağına ikna etmesi gerekir, daha sonra başka kişileri de ürününün satın alınmaya değer olduğuna ikna edecektir. Bir şirket kurulup düzenlenmesi gerekir; sermaye bulunur, teknik ayrıntılar geliştirilir, sonra tezgâhtan endüstri kampanyası çıkarılır. Bu, üretim, işletme ve reklam işlerinden ibarettir; bunlar başarıya ulaşabilir de ulaşamayabilir de; başka sözcüklerle, çok belirli bir ekonomik işlevi yerine getirebilir, bunu da ya sözgelimi radyo gibi, henüz yaratılan yeni bir ihtiyaca cevap vererek yapar, ya da sayısız ürün gibi —sözgelimi suni ipek, naylon, daha iyi kozmetikler ya da yeni bir viski cinsi— eski bir ihtiyaca daha iyi cevap vererek gerçekleştirir.

Mrs. Mary Baker Eddy'ye, Mr. Aimee Semple MacPherson'a, Joseph Smith'e ya da Frank Buchman'a olduğu gibi, bir vahiy de tıpkı aynı biçimde bir gruba emanet edilmek zorundadır. Sonra bu grup örgütlenir, yani maddi olarak kendini donatır, bir dizi statü ve faaliyet yasası kabul eder ve ayinsel eylemlerini, dogmatik ve ahlaki ilkelerini bunlara göre yürütür. Böylece bir dizi manevi ihtiyacı karşılamış olur; bunlar suni ipeğin ya da viskinin doyurdukları kadar temel olmasa da hiç kuşkusuz gerçek ihtiyaçlardır. Bilimsel bir buluş da bir laboratuvarın maddi aygıtıyla, gözlem tutanaklarıyla ya da istatistiksel verilerle cisimlendirilir ve nihayet basılmış sözle belge biçiminde bağlanır. Bu

buluş birkaç kişiyi daha ikna etmek zorundadır. Pratikte kullanılır ya da en azından diğer bilgi alanlarıyla ilişkide olur; bu durumda, bilgimizi zenginleştirerek özel bir bilimsel işlevi yerine getirdiği söylenebilir. İçki yasağı veya *Birth-Control* gibi herhangi bir hareketi, fundamentalizmi (Amerika'da bir kilise hareketi — Ç. N.) ya da nüdizmi, ırklararası ilişkileri teşvik komitesini, hatta *Ku-Klux-Klan* veya *Father Coughlins Social Action* gibi bir örgütü bu bakış açısından sınadığımızda, her bireyde, genel bir görüşle ve üyeler arasındaki düzenle uzlaşma saptayabildiğimizi görürüz. Daha sonra böyle bir hareketin örgütlenişini, liderliğe, mülkiyet haklarına, işlevlerin, işlerin, görev ve ürünlerin bölüşümüne göre de incelememiz gerekir. Teknik, etik, bilimsel, hukuksal kuralları ya da grubun davranışının yasalı güdümünü saptamamız gerekir; bu kuralları üyelerin gerçek davranışında sınamak iyi olur. Son olarak da böyle bir grubun tüm topluma göre yerini, yani işlevini belirlememiz gerekir.

İlkelerimize sadık kalarak başlangıcı kendi uygarlığımızla yaptık, çünkü antropolojinin kendi yurdundan da pekâlâ işe başlayabileceği kanısındayız. Ayrıca öncelikle araştırdığımız, bir düşüncenin, bir ilkenin, bir kolaylığın, dinsel bir vahyin, ahlaki bir ilkenin örgütlenme olmadan herhangi bir anlamının olup olamayacağıydı. Cevabımız açık bir hayır oldu. Bir görüş, bir etik hareket, en büyük endüstriyel buluş, bir tek kişinin kafasında yaşadığı sürece kültürel bakımdan sıfır ve hiçtir. Hitler ırk teorisini, nazileşmiş Almanya düşünü ve meşru sahiplerine, yani Alman nazilerine köle olmuş bir dünya hayallerini geliştirse, bütün Yahudileri, Polonyalıları, Hollandalıları ya İngilizleri kesip bütün dünyayı fethetse, ama bütün bunları yalnız kendi kafasının içinde yapsa dünya daha mutlu olurdu, kültür ve barbarlık bilimi de, verimli bir zemin bulduğunda kişisel inisiyatifin nasıl genel bir felakete, bütün dünyayı saran bir kan gölüne, açlığa ve ahlak çöküntüsüne dönüşebildiğini gösteren en çirkin, ama en açıklayıcı örneklerin birinden yoksun kalırdı. Benzeri saptamaları biraz değişik duygularla Isaac Newton'un buluşları, Shakespeare'in oyunları, Muhammed'in, Aziz Francis'in ya da bizzat Hıristiyanlığın kurucusunun görüşleri için de yapabiliriz. Ne tarih, ne sosyoloji, ne de antropoloji, bir bireyin beyninde olup biten ve orada kapalı kalan şeylerle uğraşamaz, bunlar ne kadar deha, öngörü, tutku ya da kötülük içerirse içersin bu böyledir.

Bunun içindir ki burada, insan davranışına ilişkin gerçek bilim örgütlenmede başlar genel ilkesi geliştirildi.

Bununla birlikte, ortaya çıktıkları tarihsel hareketin çerçevesi içinde herhangi bir kişisel inisiyatifin işe el koymasına dayandırılamayacak toplu eylem biçimi tipleri de vardır. Her insan bir aileye, bir dine, bir bilgi sistemine doğar, çoğu kez toplumsal bir katmana ya da politik bir düzene de. Bu politik düzen çok eski çağlardan beri var olmuştur ve o insanın ömrü süresince de ortadan kaldırılmaz, hatta değiştirilmez bile. Şu halde şimdiye kadarki analizimize ek olarak çevremize bakınalım ve bir işgününde, hatta yaşamımız boyunca kendi ataklığımızı izleyelim. Yine göreceğiz ki her tür etkili uğraşta birey sadece kendi çıkar ve ihtiyaçlarına hizmet eder ve herhangi bir etkili eylem ancak örgütlü grup içinde ve faaliyetin örgütlenmesiyle gerçekleştirilebilir. Herkes yalnız kendi varoluşunu ya da bir dost veya yakınınınkini düşünür. Birey uykuya yattığında ya da uyandığında, bu onun ya kendi evinde ya da bir otelde, bir kampta geçer, kısacası bir "kurumda". Bu kurum Sing-Sing, bir manastır veya bir yüksek okul olabilir. Bunların her biri, örgütlenmiş ve koordine edilmiş faaliyetlerden oluşan bir sistemi temsil eder; bu sistem içinde hizmetler görülür, hizmetler alınır; konforda bir asgari ya da azamiyle maddi bir donanım için önlemler alınır; bu sistem belli bir para karşılığında çalışır ve bu para ödenir; sistem onu kullanan bir grup örgütlü insanı kapsar; az çok derginlenmiş kendi yasalarını tanır ve içinde oturanlar bu yasalara uymak zorundadır.

Bu kurumlardan her birinin örgütlenmesi —bunun bir aile, bir otel ya da bir cezaevi çevresinde olması hiç fark etmez— kurucu bir yasaya, bir dizi değere ve sözleşmeye dayanır. Her biri, içinde oturanların ve tüm olarak toplumun bir dizi ihtiyacını karşılar ve böylece kendi belirli işlevini yerine getirir. Doğrudan Sing-Sing ya da bir manastır söz konusu değilse, birey uyandıktan sonra zorunlu sağlık işlerini yapacak, yıkanacak, kahvaltı edecek, sonra da çıkıp gidecektir. Daha sonra işyerine veya alışverişe gider, ya da malı veya fikirleriyle herhangi bir ticari tarzda pazarlığa oturur. Eylemleri her durumda herhangi bir ticaret veya sanayi girişimine, bir eğitim veya din kurumuna, memuru veya üyesi olduğu politik bir birliğe ya da bir boş zaman örgütüne bağlı olarak belirlenmiştir. Genç, yaşlı, sağlıklı veya

hasta herhangi bir erkek ya da kadın bireyin günlük hareketini izlediğimizde, varoluşunun bütün evrelerinin şu veya bu örgütlü faaliyet sistemiyle bağlantılı olduğunu görürüz, kültürümüz bu faaliyet sistemleri halinde bölünebilir ve bunlar bir araya geldiğinde gerçekten kültürümüzü temsil eder. Ailede, otelde, işte, hastanede, kulüpte, okulda, politik merkezde ve kilisede, tüm kurumlarda, belli bir grup, bir yer, bir dizi yönetmelik ve teknik kural, ayrıca bir temel yasa ve belli bir işlev buluruz.

Daha derinlemesine bir araştırma, çevre verilerini incelerken elimizde analizimiz için her durumda, bu ortama ait özel nesneler, binalar, donanım ve kuruma yatırılmış sermayeyle birlikte, çok belirli, nesnel bir temel olduğunu gösterecektir. Giderek şunu da buluruz: Bir spor kulübünü veya bir bilim laboratuvarını, bir kiliseyi, bir müzeyi anlamak istiyorsak, üyelerin faaliyetini koordine eden hukuksal, teknik ve yönetsel kurallarla da tanışmamız gerekir. Anılan bu kurumlardan herhangi birini işler durumda tutan personel örgütlü grup olarak incelenmelidir. Yani rütbe düzenini, işbölümünü, her üyenin yönetmeliklere uygun yerini ve bütün diğerleriyle ilişkisini saptamamız gerekir. Kural ve normlar her zaman, ideal davranışı belirleyecek biçimde düzenlenmişlerdir. Bu ideal davranışın gerçekteki uygulamayla karşılaştırılması bilimsel bir gözlem çalışmasıyla uğraşan antropolog ve sosyologun en önemli görevlerinden biridir. Bu yüzdendir ki, araştırmalarımızda her zaman kural ve normları eylemlerden açıkça ve net olarak ayırmak isteriz.

Böyle her faaliyet sisteminin örgütlenmesi, zımnen, belli temel değer ve yasaların kabulünü öngörür. Her zaman, öne sürülmüş bir amaçla bir insan örgütlenmesi söz konusudur. İnsanlar kendilerini bu amaca tabi kılmışlar ve bu amaç toplum tarafından tanınmıştır. Bir caniler çetesiyle bile uğraşsak, onun da kendine göre bir temel yasası olduğunu görürüz, bu yasa onun hedefini ve niyetini belirler, tüm toplumsa, özellikle de toplumun hukuk ve düzen organları, böyle bir örgütü tam anlamıyla canice, yani tehlikeli bir örgüt olarak tanır, ortaya çıkarılması, kökü kurutulması ve cezalandırılması gereken bir örgüt olarak görürler. Bu yine gösteriyor ki, temel yasa ile, yani grubun bilinen amacı ile, işlevin —bu ise grubun faaliyetinin toplam etkisidir— birbirinden kesinlikle ayrılması gerekir. Temel yasa, kurumun,

üyelerince kabul edilmiş ve toplum tarafından bağlanmış düşüncesidir. İşlevse bu kurumun tüm kültür şemasındaki rolüdür ve ilkel veya gelişmiş her toplumda araştırmacı sosyolog tarafından ortaya çıkarılır.

Herhangi bir bireyin bizim kültürümüzdeki veya başka herhangi bir kültürdeki varoluşunu kısaca betimlemek istersek, bireyin eylemini yaşam örgütünün toplumsal şemasına bağlamamız, yani ilgili kültürde egemen yeri işgal eden kurumlar sistemiyle bağını kurmamız gerekir. Şu halde bir kültürü anlaşılır olgularla en iyi betimleme yolu, kültürün organik olarak parçalanabildiği kurumları saymak ve çözümlemektir.

İtiraf edelim ki bu tür sosyolojik yaklaşım, çoğu zaman dolaylı şekilde de olsa, kültürlerin ve toplumların incelenmesinde tarihçiler, ekonomistler, politikacılar ya da başka sosyoloji araştırmacıları tarafından hep kullanılagelmiştir. Tarihçiler derinlemesine, politik kurumlarla uğraştılar. Ekonomi bilimcisi doğal olarak, malların üretimi, bölüşümü ve tüketimi için örgütlenmiş kurumlarla uğraşmak zorundadır. Bilim ya da din tarihini anlatan, ya da bize bilgi ve inanç sistemlerinin karşılaştırmalı analizini sunanlar da, insan bilgisi ve inancı fenomenini önce az çok başarıyla örgütlü bütünlükler olarak ele almışlardı. Yalnız, genelinde kültürün manevi yanı denen şeyin ele alınışında, toplumsal örgütlenmeler için kullanılan gerçekçi ve nesnel yol her zaman korunmadı. Felsefi düşünce, politik ideoloji ya da sanatsal yaratıcılık tarihçileri bir olguyu pek sık gözden kaçırdılar, bu ise, her tür kişisel esinin ancak bir grubun kamuoyunu kendi yanına kazandığında, düşünceye canlılık verecek maddi araçlar sağladığında ve böylelikle bir kurum içinde cisimlendiğinde gerçek bir kültür olayı haline dönüştüğü olgusudur.

Öte yandan ekonomi bilimcisi de, üretim ve mülkiyet sistemlerinin insan yaşamının tüm tezahürleri üzerinde hiç kuşkusuz belli bir etkisinin olması gerçeğinden ötürü, bu sistemin de yine bilgi ve ahlak sistemleri tarafından belirlendiğini azımsamak eğilimindedir. Başka sözcüklerle: Ekonomi örgütünü kültürün temel nedensel unsuru olarak gören uç marksist konum, burada önerilen analizin iki temel noktasını gözardı eder: önce temel yasa kavramını, sonra da işlev kavramını. Oysa temel yasa kavramı bize, her kültür sisteminin, kültür faktörlerinin bütününü belirleyen bilgi ve yaşam standardı ile yasa ve politik

güç sistemine bağlı olduğunu öğretiyor. İşlev kavramı ise servetin bölüşümünün ve kullanımının asıl üretim örgütüne olduğu kadar kültürün tüm karakterine de bağlı olduğunu gösteriyor. Başka sözcüklerle, burada önerilen analiz en büyük vurguyu şuna koyuyor: Herhangi bir sosyolojik disiplinin her özel araştırma alanında, yanlış cisimlendirmelerden ve ilk ya da asıl nedenleri arama yanlışlığından kaçınmak için, kültür gerçekliğinin diğer yanlarıyla karşılıklı beslenme olmalıdır.

Kendi kültürümüzden, başka, daha az bildiğimiz, egzotik bir kültüre geçtiğimizde de yine aynı koşulları buluruz. Çin kültürünü bizimkinden ayıran şey, köy ve komün yapısıyla birlikte aile yaşamı, bunun ata kültüyle ilişkisi, iyice dallanıp budaklanmış bir akrabalık sisteminin varlığı ve doğal olarak ülkenin tüm ekonomik ve politik örgütlenme tarzıdır. Bir Avustralya zenci kabilesini incelediğimizde, küçük aile gruplarını, ailelerin birleştiği sürüleri, fratrileri, yaş sınıflarını ve totem kabilelerini izlememiz gerekir. Böyle birimlerden herhangi birine ait betimleme ancak, sosyal örgütlenmeyi maddi gerçekliklerine bağlayabildiğimiz ve her grupta egemen olan yasaların tümünü toplayabildiğimiz zaman anlamlı ve anlaşılır olur, sonra da bu yasaların yerlilerce bazı temel ilkelerden türetildiğini göstermemiz gerekir, bu ilkelerse her zaman, tarihöncesine ait bir ilk vahyin efsanevi, tarihsel veya mitolojik arkaplanı üzerine kurulmuştur. Sonra bu ana faaliyet tiplerinin ve sonuçlarının tüm yaşamla bağını kurduğumuzda, bu örgütlü faaliyet sistemlerinden her birinin işlevine yaklaşabilir, hepsinin birlikte yerlileri yiyecek maddesi ve barınakla, düzen ve eğitimle nasıl donattığını gösterebiliriz, tabii çevre karşısındaki yönlendirme sistemi olarak halkın uyum içinde kendini yaşamının temel amacına bağlamasını sağlayan alışkanlıklarla da. Asya'nın büyük yarımadası Hindistan'ın ileri ve ilkel kültürlerini inceleyen bir kişi, kast sistemini, bunun Brahmanizmle ilişkisini ve Budist inanışın yandaşlarından oluşmuş tekkeleri araştıracaktır. Köy topluluklarını, zanaatkârları, pazarları ve sanayi girişimlerini gözleyerek adım adım bir yargıya varacak ve bu yerlilerin çevrelerinin kaynaklarından geçimlerini nasıl sağlayabildiklerini açıklayabilecektir.

Yani ilkel ve uygar topluluklarda hiç ayrımsız ve çok net olarak her etkili insan eyleminin örgütlü bir davranışa yol açtığını görüyo-

ruz. Örgütlü bir davranışın tümüyle belirli bir analiz şemasına tabi kılınabileceğini anlamaya başlıyoruz. Böyle kurum ya da örgütlü davranış olgusu tiplerinin tüm kültürlerin çeşitliliğinin geniş alanı içinde belli temel benzerlikler göstermesini olası gördük. Şimdi, benim yaklaşımıma göre analizde daha doğru olarak yalıtlanabilir münferit olguları ifade eden kurum kavramı için hemen hemen bir diyagram şeklinde kesin bir tanım verme işine girişebiliriz.

VI. Somut, Münferit Örgütlü Davranış Olguları

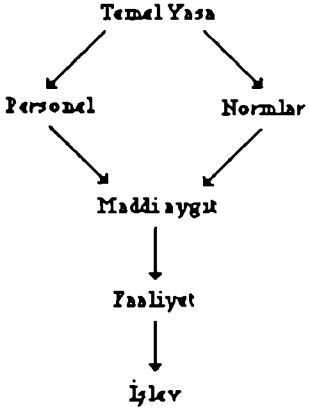
Bir önceki incelemeyi daha kesinleştirmek ve hem kayıt çalışması hem de teori için daha kullanışlı duruma getirmek için en iyi yol, bunu bir diyagram biçiminde ifade etmek, çıkış noktamız olan kavramların daha net tanımını vermek ve bunları genelde uygulanabilen tiplerin olabildiğince tam ve somut bir listesiyle tamamlamak olacak. İşlediğimiz düşünce, amaca uygun örgütlü eylemler sistemi düşüncesi. İnsanların daha önceden geleneksel bir biçim verilmiş bir grup içine doğduklarını ya da girdiklerini ve gerektiği zaman kendilerinin de böyle bir grup kurduklarını ya da örgütlendiklerini saptadık. Bir kurumun temel yasası olarak değerler sistemini vermek istiyorum. İnsanlar bu değerlerin yerleştirilmesiyle örgütleniyor ya da zaten var olan bir örgütlenmeye giriyorlar. Bir kurumun personel varlığını, otoriteye, işbölümüne, görev ve hakların dağılımına ilişkin belli ilkelere göre örgütlenen grup olarak tanımlamak istiyorum. Bir kurumun kuralları ya da normları; edinilmiş teknik beceriler, alışkanlıklar, yasal ölçüler ve üyelerin tabi olduğu ya da zorlandığı ahlaki yükümlülüklerdir. Gerek üyelik örgütlenmesinin, gerekse de izledikleri kuralların temel yasayla sıkı bir bağlantı içinde olduğu herhalde açık. Üyelik ve kurallar belli anlamda temel yasadan türemişlerdir ve onunla iç içe girerler.

İncelememizin tüm akışı içinde önemli bir olguyu saptayabildik: Her örgütlenme kaçınılmaz olarak çevrenin maddi gerçekliklerine dayanır ve bunlara sıkı sıkıya bağlıdır. Hiçbir kuruluş havada değildir, ya da mekân içinde rasgele yüzmez. Her birinin kendi maddi zemini vardır; çevrenin zenginlik ve yardımcı araç biçiminde ortaya koyduğu şey-

lerin belli bir bölümü ona aittir; keza birleşik hareketi ortaya çıkaran ürünlerde de bir payı vardır. Grup kendi temel yasasına göre örgütlenmiştir, kendi özel mesleğinin kurallarını izler, tasarrufunda bulunan maddi aygıttan yararlanır ve böylece onlar için örgütlenmiş olduğu eylemleri yürütür.

Faaliyetlerle kurallar arasındaki ayrım açık ve kesindir. Faaliyetler üyelerin becerisine, gücüne, dürüstlüğüne, istekliliğine bağlıdır. Gerçeği değil, ideal işleyişi dile getiren kurallardan her zaman sapma gösterir. Esasen faaliyet gerçek davranışta cisimlenir, kurallar ise çoğu kez yönetmeliklerde, metinlerde ve yönergelerde. Son olarak da işlev kavramını işin içine sokmamız gerekir; bu, temel yasanın, yani hedef edinilmiş geleneksel ya da yeni amaca yönelik isteğin tam tersine, örgütlü faaliyetin tüm sonucunu ifade eder. Bu ayrım temeldir.

Aşağıdaki diyagram, düşüncemizin anlaşılabilir, akılda kalabilecek bir şemasıdır. Bu, gizemli bir *eidos* ya da her derde deva bir tılsım gibi görülmemeli elbette. Bu diyagram, araştırmamızın sonuçlarını topluca ifade etmek ve bu analiz sırasında birbirinden ayrı tutmamız gereken münferit noktalar arasındaki ilişkiyi belleğe işlemek için bir araç yalnızca. Etkili her faaliyet tipinin, eğer kültürel olarak kalıcılaştırılması, yani grubun kültür mirasına girmesi gerekiyorsa, çok belirli bir tarz ve biçimde örgütlenmesi gerektiğini gösteriyor.

Analizimizin bu sonuçları, diyagramda da ifade edildiği gibi, çok belirli talepler getiriyor. Her kurumun —bu her tür örgütlü iştir— belli bir yapısı vardır. Bunu gözlemlemek, anlamak, betimlemek ve üzerinde teorik olarak düşünmek için her kurum burada gösterilen biçimde analiz edilmelidir, tam bu biçimde. Bu, kayıt çalışması için, değişik kültürler üzerinde karşılaştırmalı her tür inceleme için, uygulamalı antropoloji ve sosyolojinin sorunları için, aslında kültürün ana inceleme nesnesi olduğu her tür bilimsel çalışma için geçerlidir. Hiçbir unsur, hiçbir "*trait*", hiçbir âdet, hiçbir düşünce, kendisi için temel olan gerçek kurumsal çerçevesine oturtulmadıkça kavranamaz. Yani böyle bir kurum analizinin yalnız mümkün değil, kaçınılmaz da olduğunu söylüyoruz. Giderek, izole unsurlarla ya da unsur kompleksleriyle yürütülen ve bu kurumsal toparlamayı izlemeyen başka her tür değerlendirme ya da açıklamanın yanlış olacağını ileri sürüyoruz.

Ancak, kurum yapısının bütün kültürler ve bütün kültür tezahürleri için evrensel olduğunu göstermek amacıyla, tümel ama önemli bir genellemeyi eklemek istiyoruz. Şunu ileri sürüyorum: Aile, devlet, yaş grupları ya da dini birlikler gibi her kurum kültürden kültüre, hatta aynı kültür içinde farklı biçimler alsa da, her kültür için bağlayıcı olan bir tipler ya da sınıflar listesi çıkarmak mümkündür. Başka sözcüklerle, sözgelimi aile ve kalıcı bir evlilik sözleşmesine dayanan, ana ilgisi üremeye, eğitime ve evdeki ortak çalışmaya yönelik olan faaliyet tipi, her kültürün evrensel bir parçası olarak gösterilebilir. Böyle bir liste çıkarmak istiyoruz. Bu listenin bugüne dek işlenmemiş vahşi veya uygar bir alana giden, örgütlü davranışın bütün temel tiplerini araştırmak, gözlemlemek ve kaydetmek üzere yola çıkan her araştırmacı için değerli bir kılavuz olduğu görülecektir. Böyle bir liste, gelişmeye, yayılmaya, tarihsel açıya göre yönlendirilmesi hiç fark etmeksizin her tür karşılaştırmalı inceleme için de yararlı bir araç oluşturur. Ayrıca her kültürün bir anlamda, belli gerekçesi olan faaliyet gruplarıyla birlikte, somut, örgütlü, amaçlı insan birliklerinin temeli üzerine kurulması gerektiğinin kanıtını verir.

Böyle bir liste çıkarmak için en iyi yol, insanları birbirine bağlayarak kalıcı gruplar halinde birleştiren ilkeleri dökmek olacak. İlk elde üreme olgusu var elimizde. Bütün insan topluluklarında, üreme, yani karı koca arasındaki, çocuklarla ana baba arasındaki ilişki, küçük fakat

son derece önemli grupların oluşmasına yol açar. Dolayısıyla, üremenin ve akrabalığın, yani kan bağına ve evlenmeyle oluşan bağa ait olmanın birleştirici etkisinden söz edebiliriz. Evlilik sözleşmesinin aktedilmesi, miras yasalarının ve evin örgütlenme kurallarının konmasıyla birlikte aile gibi kurumları bu başlık altında sayabiliriz. Ana babalık bağı, yani ebeveynle çocuklar arasındaki bağlılaşma her zaman yaygınlaştırılır ve genişlemiş akraba gruplarının oluşmasına yol açar. Bunlar ya tek tek ailelerin bir patriyarkın veya matriyarkın otoritesi altında toplanmasından, ya da sınıflayıcı denen ve çoğunlukla klan, sip, gens, fratri gibi isimlerle nitelenen akrabalık gruplarının oluşmasından ibarettir. Burada bildiğimiz gibi çeşitli birçok olasılık vardır, ana veya baba zincirinden soy olma, matrilokal veya patrilokal evlilik, iki başlı sistem, çok-bağlı klan sistemi vb. Evliliğin ve ailenin "kökeni" üzerine, klan sisteminin asıl anlamı üzerine, sınıflayıcı akrabalık sisteminin dilsel ve diğer tezahürleri üzerine yapılacak tartışmalara hiçbir zarar getirmeden şu bir gerçek olarak kalır: Hiçbir yetkili araştırmacı, ilkellerin aile yaşamına ilişkin genel teoriyi, soy-oluş ve akrabalık yasasını, genişlemiş mensuplar gruplarının oluşumunu öğrenmeden bir kabileyi inceleyemez. Bu nedenle, bir tür stenogram halinde, toplum yapısı açısından bütün sonuçlarıyla birlikte, evlilik, soy-oluş ve akrabalık yasalarının "sosyal birleşme ilkesi olarak üreme" başlığı altında ele alınması gerektiğine dikkat çekebiliriz.

Grup oluşumunun bir başka genel ilkesi mekânsal yakınlık ve komşuluktur. Toplumsal yaşamın özü ortak çalışmadır. Ama insanlar ancak birbirlerinin menzili içinde oldukları zaman hizmet değiştokuşu yapabilirler, ancak o zaman birlikte çalışabilir, faaliyet ve beceri bakımından birbirini tamamlamaya değer verebilirler. Öte yandan yakın komşu olan insanlar bir dizi noktada uzlaşmaya varmak zorundadırlar. Oturma alanlarını ve nesnelerin kullanımını genel çıkar ve yararlanma ile sınırlamak zorunda kalırlar. Zaman zaman, bir tehlike, bir felaket ya da âcil bir iş öyle gerektirdiğinde, işbirliği yapmak zorunda kalırlar. Doğal olarak birbirine en yakın komşu grup ev topluluğudur, yani bu dizi de yukarda sözünü ettiğimiz kurumla başlar. Ancak her zaman, bir miktar aileyi veya başka akraba birliklerini kapsayan herhangi bir örgütlenme biçimi de buluruz. Yerel grup; bir göçebe sürüsü, köy biçiminde bir yerleşim, küçük bir belediye veya bir kent alanı olabilir; ya

da yalnızca dağınık çiftlikler ve münferit köy evlerinden oluşan basit bir örgütlenmedir. Her örgütlenme —gösterildiği gibi— kendisiyle birlikte yararlarını getirdiği, ama bir örgütlenmenin hiç eksiksiz olması olanaksız olduğu, dolayısıyla da bir miktar yakıcı sorun çözülmeden kaldığı için, en geniş anlamda *municipale* ya da yerel grup diye adlandırmak istediğimiz bir kurum belirlemek her zaman mümkündür. Komşuluk ilkesi de akrabalık ilkesi gibi farklı genişliklere yayılabilir. Burada bir hareket alanı daha bulunur ve biz duruma göre alandan, bölgeden, ilden ya da hepsinden birden söz edebiliriz, ama bir şeyi hep gözönünde bulundurmamız gerekir, bu da kurumlardan ancak belli bir örgütlenmeyi işaret ettikleri sürece söz edebileceğimizdir. Olanaklı işbirliği, hizmet değiştokuşu ve çıkar ortaklığı için oluşmuş böyle toprağa bağlı birliklerin en büyüğü, hiç kuşkusuz, kültürel anlamda boy olacaktır.

Ayrılma ve birleşmeye ilişkin bir sonraki ilke, insanın fizyolojisine ve beden yapısına bağlıdır. Burada insanlar cinsiyete ve yaşa göre ayrılırlar, çok daha az önemli olarak da doğuştan özellikleriyle, eksiklikleri ya da hastalık durumlarıyla. Bütün kadınları dışarda bırakarak bütün erkekleri birleştiren bir örgüt oluşturuluyorsa kurum tipi bir cinsiyet grubundan söz edebiliriz. Bu genellikle başka etkinliklerin yan ürünü olarak gerçekleşir. En ilkel kabilelerde bile erkeklerle kadınlar arasında kolektif bir işlev bölüşümü vardır. Ancak, sözgelimi bazı Avustralya kabilelerinde bulduğumuz türden, erkek ve kadınların totem klanları biçimindeki keskin bir ayrıma pek seyrek rastlarız. Cinsiyete göre örgütlenme çoğu kez burada gösterilen diğer sisteme bağlıdır, yani yaş gruplarına ya da yaş derecelerine. Bu fenomen çok yaygındır, hatta belli anlamda evrenseldir. Yaşın belli aşamalarının net biçimde ayrılması, en ilkel kültür aşamalarından bizim çağdaş batı kültürümüze dek her yerde olağandır. Bu aşamalar, sosyal çevreye tam bağımlılık dönemlerine —ilk çocuklukta ve bir ölçüde de bütün çocukluk boyunca olduğu gibi—, alışma ve öğrenme dönemine, cinsel olgunlukla evlilik arasındaki olgunlaşma dönemine, kabile yaşamında tam yer alma dönemine ve nihayet yaşlılık dönemine denk düşer. Sonuncusu kabilenin ya da ulusun işleri üzerinde büyük bir nüfuza bağlı olabilir —bunun için de etnolojide gerontokrasi (yaşlılar egemenliği) terimi oluşturuldu—; ya da bu dönem yalnızca, yaşlı erkek ve kadınla-

rın gerçekte kabile yaşamının tüm akıntısının kenarında sürüklenmelerine izin verilmesi anlamına gelir. Bazı kültürlerde, cinsel sapıklık, sara ya da histeri eğilimi gibi ruhsal veya fiziksel anormallikler de bir grup örgütlenmesi için temel oluşturuyor, bazen şamanlıkla birleşerek, bazen de yasaların kısmen dışında kalan kastlar oluşturarak.

Birlik ilkesi, yani kişisel inisiyatifle gönüllü gruplaşma ilkesi, daha önce sayılan ilkelerden ayrı tutulmalı. Gizli topluluklara, kulüplere, eğlence birliklerine ve sanatçı kooperatiflerine üyelik bu ilkeye dayanır. Burada da kurum türü bir fenomen buluyoruz, bu, en ilkel halklarda bile en azından ilk oluşumlar halinde saptanabiliyor ve en yüksek gelişme aşamalarına kadar çıkıyor, bunlar bizim kültürümüze de Polinezyalılardaki ya da Batı Afrika zencilerindeki kadar işlemiştir. Burada, ayrıca yukarda betimlenen yaş sınıflarında, sık sık bir üyeliğe kabul törenleri sistemi görüyoruz; çoğu kez ekonomik amaçlı yan törenlerle birlikte bu zaman zaman çok gizli ve mistik oluyor, sonra yine kamuya açık olarak devam ediyor.

Gelişmenin akışı içinde önemi giderek artan beşinci birleşme ilkesi, mesleki beceri, eğitim ve seçime göre birleşme ilkesidir. Doğal olarak bu tip çok daha az türseldir, çünkü mesleğe, eğitime göre ayrımlar ve farklı etkinliklerin ayrışması, üreme ve toprağa bağlı zorunluluklar nedeniyle ayrılmaya kıyasla kültürden kültüre çok daha keskin değişimler göstermektedir. Buna rağmen bütün kültürlerde kaçınılmaz bir biçimde yiyeceğin ve diğer ürünlerin üretimine, bölüşümüne ve kullanımına bağlı meslek kuruluşlarını buluyoruz. Böylece, en basit toplayıcılarda, avcılarda, balıkçılarda ve toprakla uğraşanlarda bile kooperatif tarzında birlikler buluyoruz. Totem klanları gibi, kendilerini ata kültüne adamış akraba grupları gibi büyüsel ve dinsel birlikler buluyoruz, bir bütün halinde ya da alt bölümlerinde bir doğa tanrısını yücelten boyu buluyoruz. Sık sık cadılar ve kötü büyü yapan büyücüler de meslek grupları halinde örgütleniyor, bu ya gerçekten oluyor, ya da en azından kabilenin gelenekleşmiş düşüncesinde böyle varsayılıyor.

Açık seçik ortada ki kültürün ilerlemesiyle çeşitli mesleki ve işlevsel görevler de önemli ölçüde farklılaşıyor ve özgün kurumlarda cisimleniyor. En alt ilkellerde bile eğitim olmak zorundadır, hatta geleneksel becerinin, değerlerin, düşüncelerin aktarılması olarak insanlığın

ilk başlangıçlarından beri var olmuş olmalı. Ama önce ailede, yerel grupta, oyun arkadaşları birliğinde, yaş sınıflarında, çırakların eğitildiği ekonomik amaçlı zanaatçı loncalarında cisimlenmiştir. Genç insanların yetiştirilmesine yarayan özel kurumlar, yani okul, kolej ve üniversiteler insanlığın en yeni kazanımlarından biridir. Gerçek bilgi, hatta gerçek bilim en başlangıçtaki kültür aşamalarında da vardır. Fakat örgütlü araştırma ancak en yüksek gelişme aşamalarında kendi kurumlarına kavuşur. Hukukta, sanayi üretiminde, hayır kurumlarında, doktorluk, öğretmenlik, sendikacılık, mühendislik gibi mesleklerde de durum aynıdır. En alt kültür aşamalarında bile çoğu kez ilk oluşumlar biçiminde bilimsel, büyüsel-dinsel, sanatla ilgili ve dinlenmeye hizmet eden gruplar buluruz, bunlar uzmanlaşmanın ilk biçimlerine dayanır.

Statüye ve rütbeye göre ayrım, sınıfların ve kastların oluşumu ilk kültür aşamalarında ortaya çıkmaz. Bunları servetin artması ve askersel gücün gelişmesiyle birlikte, fetihlerle bağlantılı olarak, ayrıca ahlaki katmanlaşma dolayısıyla buluruz. Sonuncu anlamda ırk ilkesini de kurumlara yol açan ilkelerden biri sayabiliriz. Hindistan kastlarında, Sudan ve Doğu Afrika'nın iki ya da üç katmanlı toplumlarında, belli çerçevede tek tek ırkların ayrılmasında ve bizim toplumumuzda bunlara karşı alınan önlemlerde bu böyledir.

Artık bu çeşitli kurumların belirli, kapalı birimler halinde bütünleşmelerinin nasıl ve hangi ilkelere göre gerçekleştiğini araştırmaya geçersek önemli bir ayrımla karşılaşırız. Yeryüzüne genel bir etnografik bakış gösterir ki, her kıtada, biz antropologların boy dediğimiz tek tek kültür birlikleri ya da sistemlerini birbirinden ayıran çok belirli sınırlar vardır. Böyle coğrafi sınırları çizilmiş bir grubun birliği, bizce, kültürün homojenliğindedir. Kabile sınırları içersinde hemen hemen istisnasız, homojen bir izi olan bir kültür egemendir. Kabile mensupları aynı dili konuşur, mitolojide ve töre hukukunda aynı gelenekleri tanır, aynı bilimsel değer ölçülerini ve aynı ahlaki ilkeleri bilirler. Buna paralel olarak teknikte, donanımda, zevklerde ve kullanım mallarında da bir benzerlik vardır. Savaşmayı, avlanmayı, balık tutmayı ve toprağı işlemeyi aynı türden aletler ve silahlarla yaparlar. Evlilik durumunu ve soy zincirini belirleyen aynı kabile yasasına göre evlenirler. Dolayısıyla böyle bir grubun üyeleri birbirlerinin dilinden anlaya-

bilir, aralarında hizmet değiştokuşu yapabilir, ortak bir girişim için harekete geçirilebilirler. Böyle kültürel bakımdan tekleşmiş bir grubu —bu aslında modern anlamdaki ulusun prototipi veya öncüsüdür— bir kurum sayıp sayamayacağımız sorusunu burada bir yana bırakalım. İlkel ya da uygar bir ulusu kısmen özerk ama karşılıklı etkileşim içinde bulunan kurumların bir toplamı diye betimlemek herhalde daha iyi. Burada ulusluk kültür birliği anlamına geliyor.

Şimdiye dek bir kenarda bıraktığımız bir bütünleşme ilkesi daha var: sözcüğün en geniş kapsamında otorite ilkesi. Otorite, karar vermek, tartışmalarda ve anlaşmazlık durumlarında son sözü söylemek hak ve yükümlülüğü, aynı zamanda da bu kararları uygulama gücü demektir. Otorite bütün sosyal örgütlenmelerin en derindeki özüdür. Dolayısıyla hiçbir kurumda bulunmamazlık edemez. Ancak birinci derecede, etkili bir zor uygulama üzerine yönlendirilmiş kurumlar vardır. Bunları politik kuruluşlar diye niteleyebilir ve ailede, komünde, ilde, hatta ekonomik ve dinsel birleşmelerde bile politik bir katsayıdan ya da paydan söz edebiliriz. İlkenin asıl önemi ise askeri örgütlenmelerin gelişmesiyle ve bunların saldırı ve savunma için kullanılmasıyla başlar. Boy ihtimal, güç prensibine göre örgütlenmeden çok önce, kültürel birlik olarak vardır. Avustralya yerlilerinde, Vedalarda, Pigmelerde, Ateş Ülkeleri halklarında ve Andaman Adaları sakinlerinde kabilenin politik bir örgütlenmesinden söz edemeyiz, çünkü böyle bir şey yoktur. Biraz daha gelişmiş birçok toplulukta, Melanezyalılarda ve Güney Denizi Adalarının Polinezya dilini konuşan halklarında politik gruplar ya da çoğunlukla kabilenin alt bölümlerinin birliği biçiminde devletin ön aşamalarını buluyoruz. Daha da gelişmiş bir aşamada her iki birlik (kültürel birlik ve politik birlik) üst üste düşüyor ve o zaman ulus devletinin ön aşamasından söz edebiliyoruz.

Tek tek durumlarda bu nasıl olursa olsun, genelinde kültür birliği olarak boyla, politik örgütlenme oluşturmuş boy arasındaki ayrımı korumak iyi olacak. İkincisi hiç kuşkusuz kavramı ayırdığımız ve diyagramda gösterdiğimiz bütün noktalara göre belirlenmesi gereken bir kurum biçimi. Ayrıca bunun kültürel grupla hangi çerçevede üst üste düştüğünü netleştirmek de önemli olacaktır.

Bu incelemeyi kısa bir listede toplamak iyi olacak.

Evrensel Kurum Tipleri Listesi

Birleşme İlkesi	*Kurum Tipi*
1. Üreme (*Meşru bir evlilik sözleşmesiyle kurulan ve belli bir jenealojik ilkeye göre geçen kan bağı*)	Anne baba ve çocuklardan oluşan ev grubu olarak aile.
	Eş seçiminin örgütlenmesi.
	İki bireyi bağlayan ve iki grubun ilişkisini kuran sözleşme olarak evliliğin yasal tanımı ve örgütlenmesi.
	Genişlemiş ev grubu ve bunun hukuksal, ekonomik ve dinsel örgütlenmesi.
	Tek yanlı soy zinciri ilkesine göre birleşmiş akraba grupları.
	Anasoyu ya da babasoyu klan.
	Birbiriyle bağlantılı klanlar sistemi.
2. Toprak (*Mekânsal yakınlık, komşuluk ve işbirliği olanağı nedeniyle çıkarlarda ortaklık*)	Göçebe topluluklar, gezici yerel grup, köy, çiftlik ya da ev grupları, kent, büyük kent gibi topluluklardan oluşan komşuluk grupları.
	Bölge, il, boy (7 ile karşılaştırınız).
3. Fizyoloji (*Cinsiyet, bedensel özgüllük ve hastalık belirtileri nedeniyle ayrılma*)	İlkel totemci cinsiyet grupları.
	Fizyolojik ya da anatomik cinsiyet farklılıkları temelinde *kurulmuş* örgütlenmeler.

	Cinsler arasındaki iş ve işlev bölüşümü temelinde oluşmuş örgütlenmeler.
	Yaş grupları ve örgütlü oldukları kadarıyla yaş sınıfları.
	İlkel toplumlarda anormallerin örgütlenmeleri: akıl bozukluğu olanların, saralıların örgütlenmeleri (çoğunlukla da dinsel ya da büyüsel düşüncelerle bağlantılı olarak); daha yüksek aşamalarda: hastalara, delilere, doğuştan özürlü olanlara özgü kuruluşlar.
4. Gönüllü Birleşme	*İlkel* gizli toplumlar, kulüpler, eğlence birlikleri, sanat toplumları.
	Yüksek aşamalarda: Kulüpler, yardımlaşma ve koruma birlikleri, mason locaları, dinlenme, doğru yolu bulma ya da ortak amaçları gerçekleştirme amacıyla oluşturulmuş birlikler.
5. Faaliyet ve Meslek (*İnsanların uzmanlaşmış faaliyetlerine göre genel çıkar için ve özel becerilerin daha iyi eğitilmesi için örgütlenmeleri*)	İlkel aşamalarda büyücülerin, kötü büyü yapan büyücülerin, şaman ve ruhbanların ilk örgütlenmeleri; ayrıca zanaatçı loncaları ve ekonomik amaçlı gruplar.
	Gelişen uygarlıklarla birlikte: sayısız atölye loncası, girişimler, ekonomik çıkar grupları,

	tıpta, hukukta, eğitimde ve dinsel ihtiyaçların karşılanmasında çalışanların birlikleri. Özel birlikler: öğretme faaliyetinin örgütlü yürütülmesi için (okul, kolej ve üniversiteler); araştırma için (laboratuvarlar, akademiler, enstitüler); adaletin uygulanması için (yasakoyucu meclisler, mahkemeler, polis örgütü); savunma ve saldırı için (ordu, deniz ve hava filosu); din işleri için (kilise hareketleri, tarikatlar, kiliseler).
6. Statü ve Rütbe	Soyluluk, din adamları, yurttaş, köylü, serf, köle katman ve sınıfları; kast sistemi.
7. Tümel (*Kültür birliğine göre ya da politik güçle bir araya gelme*)	Kültür birliği olarak boy, gelişmiş aşamalarda ulus. Yöresel anlamda ya da küçük anklavlar anlamında kültürel alt gruplar (yabancı azınlıklar, gettolar, çingeneler). Boyun bölümlerini, tüm boyu ya da çok sayıda kültürel alt bölümü kapsayabilen politik birlik. Ulusal boyla politik örgütlenme olarak boy devleti arasındaki ayrım temeldir!

Bu liste bu bölümün düşüncelerini özetliyor. Açık ki, sağlıklı insan kavrayışının basit bir saptaması bu ve belli genel örgütlenme tiplerinin her kültürde bulunması gerektiğini gösteriyor. Etnografik göz-

lemin bakış noktası bakımından böyle bir listenin araştırmacı için belirleyici bir değeri var, çünkü gözlemciyi, henüz araştırılmamış bir kültürün tümel bir karakterizasyonunu vermeyi amaçladığında hepsini açıklamak zorunda olduğu bir dizi soruyu olumlu veya olumsuz cevaplandırmaya zorluyor.

Ancak böyle bir listenin teorik anlamına yeniden dönmek önemli. Sol taraf her şeyden önce, üremenin, topraksal yayılmanın, fizyolojik farklılıkların ve uğraş farklılıklarının belli tipte grup oluşumları doğurduğunu ve böyle her bir tipin kurum kavramımızla tahmin ettiğimiz aynı genel yapıya sahip olduğunu ileri sürüyor. Giderek, ister gizli toplumlar ve kulüpler biçiminde, ister başka çıkar grupları biçiminde olsun, gönüllü birleşmelerin olağan görülmesi gerektiğini öne sürüyor ve kültürel aynılık ve politik güç ilkesine göre oluşan en tümel grup tarzının bir topluluğa ilişkin bilgimiz için temel önemde olduğunu söylüyor. Sol taraftaki kavramlar, her kültürce biraz farklı biçimde hakkından gelinen bir dizi temel problemi dile getiriyor. Bu problemlerin çözümü —ki değişik kurum tiplerinin işlevidir bu— bütünü asıl belirleyen şeydir. Bu saptamanın daha ileriye götürülmesi gerekiyor. Açık seçik ortada ki her toplumu temelde üreme belirler. Toprak ilkesi önemlidir, şunu söyler: Yaşamsal önem taşıyan belli çıkarların ortaklaşa korunması gerekiyorsa, mekâna bağlı belli bir düzen zorunludur, her şeyden önce de birlikte çalışacak insanların birbirlerinin menzili içinde yaşıyor olmaları gerekir. Şu halde bir grubu bölgesine zincirleyen yaşamsal çıkarları daha derinlemesine incelememiz gerekecek. Sonra da özel meslek ilgilerinin nasıl doğduğunu, bunların insani varoluşun temel gerekleriyle ve grubun varlığıyla ilişkisinin neler olduğunu daha iyi anlamamız gerekiyor.

Şu halde bize gereken, kısaca söylenirse, temel ihtiyaçlar, kültürel ilgilerin türemesi, amaçlı, kolektif ve kooperatif davranışın her biçiminin çevre, sosyal ve teknik faktörler tarafından belirlenmesi teorimizi daha ileri götürmek. Ancak bu problemler daha ayrıntılı biçimde ortaya konduktan sonradır ki —bu arada işlev kavramı da daha netleşecek— yeniden listemize dönebileceğiz ve kurum tiplerimizin keyfi ya da fiktif olmadığını, tam tersine açık tanımlı gerçeklikleri temsil ettiğini daha inandırıcı biçimde gösterebileceğiz.

VII. Kültürün İşlev Analizi

Kendi bilim tanımımıza uymak istiyorsak, açık ki, şimdiye kadarki incelememizde çözülmekten çok ortaya konmuş olan bir dizi soruyu cevaplandırmamız gerekiyor. Daha kurum kavramında bile, ya da her kültürün çeşitli kurumlar halinde parçalanabileceği ve bütün kültürlerin bir dizi kurum tipine ortaklaşa sahip oldukları iddiasında, bir dizi genelleme yapıldı ya da kültür sürecinin ve ürünlerinin bilimsel yasalarına dikkat çekildi.

Henüz açıklığa kavuşturmamız gereken şey biçimle işlev arasındaki ilişki. Her bilimin gözlemlerden yola çıkmasına ve tekrar gözlemlere götürmesine değer veriyoruz. Bu, tümevarımsal olmalı ve deneyle kontrol edilebilmelidir. Başka sözcüklerle, bilim, açıkça saptanabilen, genelgeçer olan, yani isteyen her gözlemci için ulaşılabilir olan, kendini yineleyen, bunun için de tümevarımsal genellemelerle bağdaşan, dolayısıyla tahmin edici olan insan deneyimlerine dayanmalıdır. Bütün bunlar, kesin bir analizde antropolojinin her bilimsel ifadesinin sözcüğün tam nesnel anlamında bir biçimle belirlenebilen fenomenlere dayanmasını gerektirir.

Kültürün aynı zamanda hem insan elinin eseri, hem de insanı amacına ulaştıran araç olduğunu ileri sürdük. İnsanın yaşamasını sağlayan ve belli bir güvenlik, konfor ve refah düzeyini korumayı olanaklı kılan bir araç; insana güç veren ve hayvansal organik ihtiyacının çok ötesinde mallar ve değerler de yaratmasını olanaklı kılan bir araç. Kültürün, bütün bu bakımlardan ve tam da bu yüzden, amaç için bir araç olarak, yani araçsal ve işlevsel bir şey olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürdük. Her iki iddiamızda da haklıysak eğer, biçim ve işlev kavramlarının daha net bir tanımını yapmamız ve karşılıklı ilişkilerini vermemiz gerekir.

İncelememiz sırasında, insanın içinde yaşadığı çevreyi değiştirdiğini gördük. Fiziksel bir temel ve el ürünlerinden oluşan bir donanım olmaksızın hiçbir örgütlü faaliyet sisteminin mümkün olamayacağını saptadık. Maddi objelerden, el ürünlerinden, kullanım mallarından yararlanmaksızın, kısacası maddi kültürün unsurlarının rolü olmaksızın herhangi bir insan faaliyetinin en ufak bir evresinin bile gerçekleşemeyeceği gösterilebilir. Ama, saf fizyolojik, yani "doğal" ve öğretil-

memiş görülebilecek ne toplu ne bireysel hiçbir insan faaliyeti de yoktur. Soluk alma, iç salgılama süreci ya da sindirim gibi faaliyetler bile kültürden etkilenmiş koşulların yapay ortamında cereyan eder. İnsan bedenindeki fizyolojik süreçler, havalandırmadan, alışkanlıklardan, beslenme sürecinin kapsamından, güvenlik ya da tehlike durumundan, korkudan ve umuttan etkilenirler. Ters yönden, soluk alma, sindirim, boşaltım ve hormon salgılama gibi süreçler de kültürü az çok doğrudan etkilerler ve insan ruhuna, sihirli güçlere ya da metafizik sistemlere dayanan kültür sistemlerinin oluşması için vesile olurlar. Organizma ile içinde yaşadığı ikincil ortam, yani kültür arasında sürekli bir etkileşim vardır. İnsanlar, kısaca söylenirse, normlara, alışkanlıklara, geleneklere ve yasalara göre yaşarlar, bunlar organik süreçlerin ve insan faaliyetinin çevresinin karşı-kuvvetleriyle ilişkisinin sonucunu ifade eder. Şu halde elimizde kültür gerçekliğinin bir ana bileşeni daha var; bunları norm, töre, alışkanlık, âdet ya da ulusallık diye adlandırmamızın hiçbir önemi yoktur. Kolaylık olsun diye, maddi davranışın gelenekle kurallaşmış ve standartlaşmış her tür biçimini kapsayacak şekilde töre ifadesini kullanmak istiyorum. Bu kavramı, biçimi aydınlanacak, böylece biçimine bilimsel yaklaşım yolu açılacak ve bu biçim işleviyle ilintili olacak şekilde nasıl belirleyebiliriz?

Ama kültür, belli ki kavranamaz olarak kalan, doğrudan gözlemle ulaşılamayan ve ne biçimi ne de işlevi açık olmayan unsurlar da içerir. Az ya da çok bir tereddüt göstermeden düşünce ve değerlerden, ilgilerden, kanılardan söz ediyoruz; halk masallarındaki motifler üzerine, ya da büyü ve din analizlerinde dogmatik düşünceler üzerine yorumlar yapıyoruz. Bir tanrıya inanç, *mana* kavramı, ya da animizme, preanimizme, totemizme eğilim söz konusu olduğunda biçimden hangi anlamda söz edebiliriz? Kimi sosyologlar kolektif sansörlük hipotezine geri dönüyor ve toplumu "bütün üyelerini kendi iradesine zorlayan nesnel ahlaki varlık" olarak kabul ediyorlar. Ama açık seçik ortada ki gözlemle ulaşılamayan bir şey nesnel olamaz. Büyü ve din analiziyle, ilkel bilgi ve mitoloji analiziyle uğraşan çoğu bilgin, şeyleri içebakışsal bir birey psikolojisinin kavramlarıyla betimlemeyi yeterli buluyor. Farklı teoriler arasında, bir kabul, bir çıkarımla tersi arasında deneyime dayanarak yine asla kesin bir karar veremeyeceğiz, çünkü belli ki ilkellerdeki ya da herhangi bir insanın beynindeki zihinsel süreci gözleye-

miyoruz. Yine, kabaca kültürün manevi yanı diye nitelenebilecek şeye karşı nesnel bir yaklaşım belirlemek ve buna göre düşüncelerin, inancın, değerin, ahlaki ilkenin işlevini göstermek göreviyle karşı karşıyayız.

Herhalde şu şimdiden açık: Karşısında bulunduğumuz ve belli bir doğruluk, hatta belki titizlikle ele almak istediğimiz problem her bilimin temel problemidir: fenomenlerinin teşhisinin doğruluğu. Bu problemin henüz çözüm bekliyor olduğunu ve kültür biliminin teşhis için henüz gerçek bir ölçütünün olmadığını —neyin nasıl gözlenmesi, gelişme ve yayılmada neyin izlenmesi gerektiğini gösteren bir ölçüt— tarih bilimindeki, sosyoloji ve antropolojideki tartışmalı soruları bilen hiç kimse inkâr edemez. Sözgelimi en sonda anılan bilimde bir okul var, bu okulun yandaşları çoğu incelemelerini heliolitik (güneş merkezli) bir kültür düşüncesi üzerine ve çevresine kuruyorlar. Bu teorileri reddedenler, heliolitik kültürün bütün yeryüzünde teşhis edilebilecek bir olgu olmasına itiraz edeceklerdir. Megalitik anıtlara ilişkin olsun, ikili örgütlenmeye, fil hortumu sembolüne, yılan başının cinsel sembolizm olarak yorumlanmasına ilişkin olsun, kısacası postüla olarak vazedilmiş her tür gerçeklikte, ileri sürülen teşhise karşı çıkacaklardır.

Bana daha yakın olan alandan bir örnek vereyim. İşlevci okul içinde şu konuda tartışma sürüyor: İşlevsel temel açıklama "sosyal yanyanalık" olgusu çevresinde, grubun sosyal dayanışması, birleştiriciliği ve *euphoria* ve *disphoria* (esenlik duygusu ve tersi) gibi fenomenler çevresinde mi dönmeli? İşlevcilerin bir bölümü bu fenomenleri tanımlanamaz fenomenler sayarken diğerleri gerçeklik olarak kabul ediyorlar. Antropologların büyük çoğunluğu ailenin kültür gerçekliğinin yalıtlanabilir bir münferit olgusu olduğu, tüm insanlık içinde kıyaslanabileceği ve izlenebileceği, tüm kültürler için evrensel olduğu konusunda görüş birliğine vardıklarında bile, bu kültürel oluşum ya da kurumun her yerdeki aynılığına itiraz eden, üstelik sayıları da hiç az olmayan birçok antropolog vardır. Çoğu antropolog totemizmin var olduğu kanısındadır. A. A. Goldenweiser, 1910'da yayımlanan ve bence antropolojik yöntemin gelişmesinde bir köşetaşı olan parlak bir denemesinde, totemizmin aynılığını sorgular. Başka sözcüklerle, bu fenomen üzerinde çalışan, kökenlerini, gelişmesini ve yayılmasını izleyenlerden, gözlemde ve teorik fikir yürütmede totemizmi haklı ola-

rak izole bir münferit olgu biçiminde ele alabileceğimizi kanıtlamalarını ister.

Dış çalışma ve teori için, ayrıca kurgu, hipotezler ve uygulamalı antropoloji için de teşhis kriterlerinin saptanması sorunu, insanı konu alan öğretinin bilimsel bir biçim alması için belki de en önemli adımdır. Soruna gözlemcinin temel probleminden yaklaşalım. Gözlemci, kültürünü anlamak, kaydetmek ve genelde dünyaya tanıtmak istediği bir halkın arasına yerleştiğinde, doğal olarak kendini önce, kültür olgusunu teşhis etmenin aslında ne anlama geldiği sorusu karşısında bulur, çünkü teşhis açık ki anlamakla aynı şeydir. Bir başkasının davranışını, kendimize onun açısından, onun nedenleriyle hesap verebildiğimiz zaman anlarız, onun dürtüleri, alışkanlıkları, yani onun kendini içinde gördüğü koşullara tüm tepkisiyle. İçebakışsal psikolojiyi kullanmamız ve "anlamak zihinsel sürecin teşhisidir" demeniz, ya da davranışçılar olarak, yerlinin durumun tüm tahrikine gösterdiği tepkinin kendi deneyimimizden bildiğimiz seyri izlediğini açıklamamız iddiayı temelde değiştirmez. Sonuçta ben dış gözlemde ilke olarak davranışçı yöntemde ısrar etmek istiyorum, çünkü gözlenebilir olayları betimlemeyi başarıyor. Ama şurası gerçek ki günlük sezgisel pratikte başkasının davranışına kişisel içebakış mekanizmasıyla yaklaşıyor ve öyle tepki gösteriyoruz.

Burada basit, ama pek sık gözden kaçan bir ilkeyle karşılaşıyoruz. En dolaysız biçimde gösterilebilen ve en anlaşılır olan eylemler, maddi düzenekler ve iletişim araçları, insanın organik ihtiyaçlarına, heyecanlarına ve bu ihtiyaçların doyurulması için kullanılan pratik yöntemlere bağlı olanlardır. İnsanlar oturup yemek yediklerinde, birbirlerinden karşılıklı açıkça hoşlanıp karşılıklı kur yaptıklarında, ateşin başında ısındıklarında, bir yatakta uyuduklarında, yemek hazırlamak için yiyecek maddesi ve su arayıp bulduklarında pek şaşırmıyoruz ve orada gerçekte neler olup bittiği konusunda kendimize hesap vermekte ya da bunu başka bir kültürün üyelerine açıklamakta hiçbir güçlük çekmiyoruz. Bu temel olgunun kötü sonucu, antropologların acemi öncellerini izleyip insan yaşamının bu temel evrelerini biraz ihmal etmeleridir, çünkü bunlar, anlaşılır, genelde insani, hiç sansasyonel olmayan sorunsuz konular gibi gözükmektedir. Oysa, egzotik, sansasyonel, ya da sıradan genel insani davranıştan sapmış davranışlar ilkesine göre yapı-

lan bir seçimin baştan bilimsel bir seçim olamayacağı açık olmalıydı, çünkü temel insan ihtiyaçlarının en harcıalem biçimde doyurulması bile bütün örgütlü davranışlar için son derece önemlidir.

Kolaylıkla görülebileceği gibi tarihçiler yeniden kurma çalışmalarında hep şu fizyolojik argümandan yola çıkarlar: Gerçi bütün insanlar yalnız ekmekle yaşamaz, ama her şeyden önce ekmekle yaşarlar; her ordu midesine uymak zorundadır ve bu, çoğu örgütlenme için de büyük ölçüde böyledir; kısacası, ünlü sözde olduğu gibi, tarih, "yaşadılar, sevdiler, öldüler" saptamasında toparlanabilir. *Primum vivere, deinde philosophari* (önce yaşamak, sonra felsefe). Halkın ekmekten ve sirk eğlencelerinden biraz pay verilerek yatıştırılabileceği ilkesi; gerçekte içlerinden yalnızca bazıları asli olan, diğerleri ihtimal yapay olarak geliştirilmiş olan, ama hepsi de doyurulma bekleyen bir dizi ihtiyaç vardır düşüncesi: böyle önerme ve ilkeler, çoğunlukla sezgisel olsalar da, ustaca yeniden-kurma çalışmaları için tarihçinin ana malzemesini oluştururlar. Sanırım şu açık: Her kültür teorisi insanın organik ihtiyaçlarından yola çıkmalı ve eğer başarabilirse, daha karmaşık, daha dolaylı, ama hiç kuşkusuz kesin zorlayıcı olan ve bizim manevi, ekonomik ya da sosyal dediğimiz ihtiyaçları da belirtmelidir, o zaman bize ciddi ve güvenilir bir teori için ihtiyacımız olduğu türden bir dizi genel yasa verecektir.

Antropolog alan araştırmacısı, teorisyen, sosyolog, tarihçi, kapsamlı yeniden kurmalarla ya da psikolojik kabullerle hipotetik bir açıklama vermeyi ne zaman gerekli görür? Açık ki, davranış sıradışı göründüğü, bizim ihtiyaç ve alışkanlıklarımızla bağlantısı yokmuş izlenimini verdiği zaman; kısacası insanlar davranmaları gerektiği gibi davranmaya son verdikleri, bunun yerine *couvade*, kafatası avcılığı, kafa derisi yüzme, bir totemi ya da ataları veya olmadık bir tanrıyı yüceltme gibi kendi pratiklerini yürüttükleri zaman. Bu âdetlerin çoğunun büyü ve din alanına rastlaması ve ilkellerin bilgi ve mantık eksikliklerinden kaynaklanması ya da kaynaklıyor gibi görünmesi karakteristiktir. Kendisine bir davranış denk düşen ihtiyaç ne kadar az organik olursa, antropolojik spekülasyonun en büyük besinini veren böyle fenomenler doğurması da o kadar olasıdır. Yemek yemek, cinsellik, insan bedeninin büyümesi ve ölümü söz konusu olduğunda bile, çok sayıda problematik, egzotik, şaşırtıcı davranış tarzı vardır. Yamyamlık,

yiyecek tabuları, evlilik ve akrabalık töreleri, aşırıya varan cinsel kıskançlık ya da bunun görünürde hiç olmaması, sınıflayıcı akrabalık nitelemeleri ve bunun fizyolojik babalığı tümüyle dışarda bırakması, nihayet gömü töreleriyle ölümden sonraki yaşama ilişkin düşüncelerin olağanüstü karmaşıklığı, çeşitliliği ve karşıtlığı, kültürce belirlenmiş davranışın bize ilk bakışta yabancı ve anlaşılmaz görünen başka bir büyük bölümünü oluşturur. Açık ki burada işimiz hep, güçlü duygusal tepkilerin ortaya çıktığı fenomenlerle. İnsanın beslenmesiyle, cinsellikle, doğum, ergenlik ve ölüm dahil yaşamın döngüsel akışıyla ilgili olan her şeye her zaman, katılımcının ve yoldaşlarının bedenindeki, sinir sistemindeki düzensizlikler eşlik eder. Bu bizi yine şuna götürüyor: Kültürel davranıştaki sorunlara ve bir bakışta kavranamayan belirsizliklere yaklaşmak istiyorsak, davranışın bedendeki organik süreçlerle bağlantısını kurmak, bizim dürtüler, istekler, heyecanlar ya da fizyolojik baskılar dediğimiz ve kültür aygıtının şu veya bu biçimde dönüştürdüğü çevresel durumlarla ilişkisini açığa çıkarmak zorundayız.

Dışarıyla iletişime dayanan bir noktayı bu bölümde düşüncemizin dışında bıraktık. Açık ki, insan davranışının araştırmacının özellikle incelemesi ve okuyucuya kavratması gereken kocaman bir alanı var; bu, her kültürün özel sembolizmi, öncelikle de dilidir. Fakat bu doğrudan doğruya daha önce ortaya koyduğumuz probleme giriyor, yani bir nesnenin, bir hareketin, çıkarılan bir sesin sembolik işlevini saptama problemine. Bu konunun ihtiyaçlar ve bunların kültürel biçimde doyurulması teorisinin tümüyle birlikte ele alınması gerekir.

VIII. İnsan Doğası Nedir?
(Kültürün Biyolojik Temeli)

Kültür teorimizi her insanın hayvansal bir türe ait olduğu olgusu üzerine kurmak zorundayız. Organizma olarak insan, yalnızca varlığın devamına değil, sağlıklı ve normal bir metabolizmaya da izin veren koşullarda yaşamalıdır. Grup kendini sürekli ve normal biçimde tamamlayamadığı zaman hiçbir kültür devam edemez. Aksi halde grubun ilerleyen ölümüyle kültür doğal olarak yıkıma gidecektir. Şu halde her insan grubu için ve grup içindeki her birey için belli asgari koşulların

sağlanması gerekir. "İnsan doğası" kavramını şu gerçeklikle belirleyebiliriz: Hangi kültür tipine ait olursa olsun her insan yaşadığı sürece yemek yemeye, soluk almaya, uyumaya, üremeye ve yararsız maddeleri organizmasından atmaya muhtaçtır.

Yani insan doğası deyince, insan soluk almak, uyumak, dinlenmek, beslenmek, dışkılamak ve üremek zorunda olduğu sürece her kültüre ve her bireye dayatılan biyolojik zoru anlıyoruz. Temel ihtiyaçlar kavramını bireyin ve grubun hayatta kalabilmesi için sağlanması gereken biyolojik koşullar ve ortam koşulları diye tanımlayabiliriz. Gerçekte her ikisinin hayatta kalabilmesi de kültürün isteklerinin yerine gelmesi için zorunlu olan asgari bir sağlığın ve yaşam enerjisinin korunmasını gerektirir; ayrıca halkın ilerleyen bir biçimde tükenmesini önlemeye yetecek asgari bir üye sayısının da korunması gerekir.

İhtiyaç kavramının örgütlü insan davranışını anlamak için yalnızca ilk adımı oluşturduğunu daha önce vurguladık. En basit ihtiyacın, çevreye en az bağımlı olan fizyolojik ihtiyaçların bile kültürden hiç etkilenmemiş kabul edilemeyeceğini defalarca belirttik. Ama, biyolojik koşullu, fiziksel çevrenin ve bütün insan anatomisinin sonucu olan bir miktar faaliyet vardır ki bunların bütün kültür tiplerinde kaçınılmaz olarak sürekli yinelenmesi gerekir.

Bunları bir tabloda toplayabilirim sanırım. Aşağıdaki tabloda bir miktar yaşamsal süreç sıralanmıştır. Her biri üç aşamalı bir dizi biçimindedir. Önce bir içtepi vardır, bu asıl olarak organizmanın fizyolojik durumu tarafından belirlenir. Sözgelimi burada, soluk alma geçici olarak engellendiğinde başgösteren organ durumunu buluyoruz. Hepimiz bu duyguyu kendi deneyimimizle biliriz. Fizyolog bu içtepiyi dokulardaki biyolojik süreçlerle, akciğerin yapısıyla, yanma ve karbondioksit üretme süreçleriyle tam olarak açıklayabilir. Sindirim süreçlerine bağlı olan içtepi, yani iştah, yine içebakışla ya da kendi deneyimimize dayanarak fizyolojik olarak tariflenebilir. Nesnel olarak da fizyologun, bu kez ilk elde diyetisyenin ve sindirim uzmanının bilimsel saptaması burada da verilebilir. Cinsel fizyolojiye ilişkin bir ders kitabı bu içgüdünün baskısını insan anatomisine ve yeniden-üretim fizyolojisine başvurarak belirleyebilir. Aynı şey kas ve sinir faaliyetini bir süre için durdurma içtepisini ifade eden yorgunluk için de geçerlidir, tabii işeme ve dışkılama ihtiyacı, kas ve sinirleri çalıştırmak üzere

hareket etme içtepisi, çarpma ya da yüksekten düşme gibi dolaysız organik tehlikelerden kaçma içtepisi için de. Ağrıdan kaçınma, tehlikeden kaçmaya bağlı genel bir içtepi herhalde.

Her Kültürde Gerçekleştirilen Değişmez Yaşamsal Süreçler

(A) İçtepi	*(B) Faaliyet*	*(C) Doyum*
Soluk almaya zorlanma	Oksijen alımı	CO_2'in dokulardan uzaklaştırılması
Acıkma	Besin alımı	Doyma
Susama	Sıvı alımı	Suya kanma
Cinsel arzu	Cinsel edim	Gevşeme
Yorgunluk	Dinlenme	Kas ve sinir enerjisinin yeniden üretilmesi
İç sıkıntısı	Faaliyet gösterme	Yatıştırıcı yorgunluk
Uyuma arzusu	Uyuma	Yeni enerjiyle uyanma
İşemeye zorlanma	İşeme	Gerilimin sona ermesi
Dışkılamaya zorlanma	Boşalma	Baskının sona ermesi
Korku	Tehlikeden kaçma	Rahatlama
Ağrı	Etkili eylemlerle kaçınma	Normal duruma dönme

İkinci sütunda her içtepiye ait fizyolojik faaliyet verilmiştir. Bu belki bütün dizinin kültürün etkisiyle ve kültürel nedenlerle en az değişecek bölümüdür. Hava ya da besin alımı, çiftleşme edimi, uyuma, dinlenme, işeme ya da dışkı boşaltma anatomik, fizyolojik, biyokimyasal ve fiziksel olarak betimlenebilecek süreçlerdir. Daha doğru deyişle, burada da belli kültür farklılıklarının ortaya çıkmasına rağmen, bu süreçlerin her biri için nesnel anatomik ya da fizyolojik kavramlarla asgari tanımlar verilebilir.

Sonuncu sütunda fizyolojik faaliyetlerin ilk içtepiyle ilgili sonucunu topluyoruz. Yine görüyoruz ki, orta sütunda belirtilen eylemler

sonucunda insan bedeninde değişiklikler oluyor, bunlar dokularda çok belirli koşullar yaratıyor ve öznel olarak, rahatlama, hafifleme ya da doyum biçiminde duyumsanıyor. Gözlenebilir davranış kavramlarıyla bunları organik sakinleşme, soluk alma durumunda olduğu gibi normal sürekli faaliyete dönme, ya da dışkı boşaltma durumunda olduğu gibi yeniden başka şeylere yönelme diye betimleyebiliriz. Cinsel dürtü durumunda, psikolojide ve fizyolojide genel olarak gevşeme diye adlandırılan durumu buluyoruz.

Ancak burada bir noktayı belirtmemiz gerekiyor: Birleşme —bu içgüdünün temel faaliyeti budur— ve dikkate alınan iki organizmanın bir süre için sakinleşmesi, belli koşullar altında, büyük önemi olan yeni bir biyolojik süreç için yalnızca çıkış noktasıdır. Etkili birleşme iki organizmadan birinde gebelik sürecini başlatır. Burada ardışık bir biyolojik olaylar dizisiyle karşı karşıyayız; bunlar aracılığıyla yeni bir organizma hayat buluyor, bu önce anne bedeninde yaşıyor, sonra doğum olayıyla anneden ayrılıp ontogenetik gelişiminin kısmen bağımsız yoluna giriyor. Önce uterus içindeki sonra bireysel büyüme süreci de bir dizi ihtiyaç ve içtepiyle birleşmiş biyolojik bir olgudur ve kültürün biyolojik belirleyicilerinden sayılması gerekir. Fakat, büyümenin özellikle de meme döneminde kendisiyle birlikte gerçekten bir dizi ek içtepiyi getirmesine ve gelişmenin çeşitli evrelerinde belli içtepilerin ortaya çıkmasıyla kesin bağının bulunmasına rağmen, bunu büyüme içtepisi başlığı altında toplayamayız. Bundan daha sonra, içtepi ya da dürtü ile ihtiyaç arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda söz edeceğiz.

Tartışmamız "insan doğası" kavramının anlamını saptamayı amaçlıyor. Biyolojik nedenselliğin insan davranışına bir dizi değişmez dayattığını gösterdik, bunlar, ne kadar incelmiş ya da ilkel, ne kadar basit ya da karmaşık olursa olsun her kültüre girmek zorundadır. Her üç evrenin her kültürde ortaya çıktığını ve bu dizilişin her bir evrenin fizyolojik asgari doğası kadar değişmez ve sabit olduğunu daha önce vurguladık. Üçe bölünmüş bu yaşamsal süreçlerden her biri organizmanın hayatta kalabilmesi için, cinsel birleşme ve gebelik ise topluluğun varlık sürdürebilmesi için zorunludur. Kuşkusuz bu süreçlerin anatomik, biyolojik ve fiziksel yanı birinci derecede kültür biliminin işi değildir. Ancak kültürün özde fizyolojik olan bu temelini belirtmek kültür araştırmacısı için önemlidir. Kültür bilimi olarak antropoloji,

teorik ve pratik nedenlerle, problemlerimize özgün cevaplar verebilecek doğa bilimleriyle daha iyi bir işbirliğinin yolunu aramalıdır. Yiyecek maddelerinin üretimi, bölüşümü ve tüketimi ile bağlantılı olan çeşitli ekonomi sistemleri incelenirken, örneğin diyetisyenin ve besin fizyologunun uğraştığı sorular temelde antropologların çalışmalarıyla bağlantılıdır. Beslenme uzmanı insan organizmasının iyi bir sağlık düzeyinde tutulması için gerekli olan proteini, karbonhidratı, mineral tuzlarını, vitaminleri belirterek optimum bir diyet belirlemek zorundadır. Ama bu optimumun verili kültüre bağlı olarak saptanması gerekir. Çünkü bu optimum ancak, verili kültür oluşumunun üyelerinden talep ettiği fiziksel ve zihinsel çalışma, görevlerin karmaşıklığı, olası gerilimler ve çabalar gözönüne alınarak belirlenebilir; ama o zaman bile, eğer bunların çevrenin olanaklarıyla, üretim sistemiyle ve bölüşüm olanaklarıyla ilgisini kurmamışsak, diyetisyenin verdiği ideal formüllerin pratik ya da teorik hiçbir anlamı yoktur.[23]

Burada özetlediğim araştırma tarzı, *International Institute of African Languages and Cultures*'de çalışırken yıllarca kullandığım araştırma tarzıdır. Madenlerde, plantasyonlarda olsun, sömürgelerde olsun, Avrupalıların girişimlerinde zenci emeğinden yararlanıldığında, işçilerin her zaman, faaliyetlerinde göstermek zorunda oldukları çabaya oranla yetersiz beslendikleri görülür. Keza çeşitli Afrika kabileleri arasındaki özel çalışmalarda da, evvelce ulaşılmış olan beslenme düzeyinin, genel bir kültür dönüşümü sırasındaki yeni talepler altında yetersiz kaldığı ortaya çıktı. Yani burada önerilen araştırma tarzı pratik ve uygulamalı antropolojide bile salt bir istek olmaktan çıktı, çoktan gerçek bir araştırma yöntemi oldu.

Ancak problemin teorik önemi biyologlarla kültür araştırmacıları arasında bir başka soru-cevap alışverişine yol açıyor. Karşılaştırmalı insan anatomisini, fizyolojiyi ve çevre verilerini işleyenlerden bazı şeyleri öğrenebilmemiz örgütlü insan davranışına ilişkin karşılaştırmalı incelemeler için son derece önemli olurdu; sözgelimi besin alımının, oksijen arzının, sıcaklığın, havadaki nem miktarının ya da bedenin dış yüzeyine doğrudan değen ıslaklığın hangi derecesinde insan

[23] Bu problem üzerine Dr. A. I. Richars'ın, Dr. Margaret Read'in, Dr. Raymond Firth ve Lord Hailey'in araştırmaları vardır.

organizmasının yeterli ölçüde faal kaldığını; yani fiziksel ortamın büyümeyle, metabolizmayla, mikroorganizmalardan korunmayla ve yeterli üremeyle uyuşabilen asgari koşullarının neler olduğunu. Son nokta için örneğin nüfus erimesi problemi, kimi halklar az çok hızla yok olurken diğerlerinin hayatta kalması sorunu bilimsel antropolojinin baştan savamayacağı bir konudur. Saf jinekolojik araştırmalar, hatta saf fizyolojik üreme teorileri burada hiç kuşkusuz yeterli değildir. Tüm organizma ile sinir sistemindeki süreçler arasındaki ilişkiler, özellikle de bunun "yaşama isteği" ve "üreme isteği" ile ilişkisi, G. H. Lane-Fox, Pitt-Rivers ve bazı tıp antropologları tarafından el atılan, ama henüz çözüm bekleyen bir sorundur.

Şu anki araştırmamız açısından şunu saptamamız yeterli: Tablomuzda verdiğimiz yaşamsal süreçler öncelikle biyolojik olarak tanımlanmalıdır. Bunların kültürle bağlantısı her şeyden önce içtepilerin yeniden belirlenişi dolayısıyladır ve bir içtepinin doyurulmasının ya da —bazı davranışçıların ifadesiyle— bir dürtünün güçlendirilmesinin belli geleneksel eylemlerin tüm alanı içinde insan davranışını yönlendiren sabit bir psikolojik ve fizyolojik faktör olmasından ötürüdür. Son derece karmaşık ve ayrışmış kültür eylemlerinin büyük bölümünün burada anılan yaşamsal süreçlerle toptan ve tek tek az çok dolaysız bir bağı olduğunu gerek ilkel gerekse en yüksek derecede gelişmiş aşamalarda net olarak görebiliriz. Bu kuşkusuz yeni bir düşünce değil. En etkililerinden bazı kültür felsefesi sistemleri ya da egemen bir ilkeyle insan davranışını yorumlama sistemlerinden bazıları, burada getirilen şu ya da bu yaşamsal süreci alıp bunun tüm insanlığın *primum movens*'i (birinci derecede itici gücü) olduğunu göstermeye çalıştılar. Marksist sistem, acıkma, beslenme, doyma dizisinin bütün insani motivasyonların ilk temeli olduğunu varsayar. Maddeci tarih yorumu, kısmen beslenme temel ihtiyacını, kısmen de maddi kültürün yani servetin özellikle de üretici evrelerindeki önemini vurgular. Sigmund Freud ve yandaşları, bizim gösterişsiz bir biçimde cinsel arzu diye getirdiğimiz dürtüyü biraz metafizik bulaşmış libido kavramına genişlettiler ve sosyal örgütlenmenin çoğu evresinden, ideolojiden, hatta ekonomik çıkarlardan bile çocukluğa ait bir libido dürtüsü saplantısını sorumlu tutmaya çalıştılar. Bu süreçlere kalın bağırsak ve mesane faaliyetini de ekleyip insanlığın *primum movens*'ini insan bedeninin bel-

den aşağısına indirgediler. Ama insan bedeninin anatomik ve fizyolojik bakımdan ayrımlaştığı ve çeşitli içtepilerin özerkliğinin bozulamayacağı olgusu var olmaya devam ediyor. Her dürtü belli bir tür yaşam faaliyetine egemendir ve tek tek yaşamsal süreçler büyük ölçüde birbirinden bağımsızdır.

Biçim ve işlev problemine gelince; analizimizin bu aşamasında bile ikisini ayırabildiğimizi göstermek mümkün. Her yaşamsal sürecin kendi belirli biçimi vardır. Bir dürtünün yol açtığı ve bunun doyurulmasını sağlayan etkili davranışın asgari tarifi: doğabilimsel araçlarla yapılacak bir saptama böyle bir yaşamsal sürecin biçiminin saptanması olmalıdır. İşlevse fizyologlar için ilk elde, organizmanın eylemden önceki durumuyla, eylemle ortaya çıkıp normal rahatlama ve doyum konumuna varan değişiklik arasındaki ilişkidir.

İnsan davranışının bu en basit ve en temel yanında, işlev, organik bir içtepinin uygun bir eylemle doyurulması diye tanımlanabilir. Doğal olarak biçim ve işlev birbirine ayrılmaz biçimde bağlıdır. Birini hesaba katmadan diğeri üzerinde konuşmak olanaksızdır. Sözgelimi soluk almada, havanın bedene çekilişi "biçim" olarak görülebilir. Ama çevredeki hava bir oksijen yetersizliği gösteriyorsa ya da hele karbonmonoksitle veya başka bir zehirli gazla yüklüyse, sonuç temiz havadakinden çok farklı olacaktır. Burada aynı biçimin farklı işlevler gösterdiğini söyleyebilir miyiz? Açık ki hayır. Biz biçim tanımımıza yalnız yaşamsal sürecin merkezi eylemini almadık, organizmanın başlangıç koşullarını, ortamın verilerini ve çevreyle alışverişi sırasında organizmada olup biten şeyler aracılığıyla eylemin sonucunu da kattık. Ciğerlere zehirli bir gaz geldiğinde mikrofizyolojik sürecin biçimi doğaldır ki oksijen alma durumundakinden farklı bir biçimdir. Diğer bir deyişle, sürecin biçimi tümüyle değiştiği için burada işlevde de bir farklılık buluruz. Görünür davranışla anlatılırsa, şimdi biçim, bir süre soluk alan, sonra dokudaki oksijen yenilenmesine dayanarak normal doyum durumuna ulaşan bir organizmayı göstermez, tam tersine kolapsüs durumuna varan organizmayı gösterir, bu ise tüm faaliyet ve dokudaki durum bakımından kökten farklı bir durumdur. Şöyle söyleyebiliriz: Biçimsel ele alış yaşamsal bir sürecin saptanmasındaki gözlem ve belgeleme yöntemine denk düşer, oysa "işlev", fizikten, biyokimya ve anatomiden alınmış doğabilimsel ilkelere göre tüm olayların

saptanışını anlatır, yani organizmadaki ve çevredeki olayların kapsamlı bir analizini gerektirir. İki kavramı birbirinden ayırmak yerindedir, çünkü ikisine farklı gözlem yöntemleri ve farklı çalışma ilkeleri denk düşmektedir. Ancak, tablomuzda verilen yaşamsal süreçlerden herhangi birini incelerken ikisinden birini ihmal etmek mümkün değildir.

İçtepileri tıbbın ve biyolojinin verdiği asgari tanımlara göre değil, organik davranışın kültür içinde düzenlenmiş evreleri olarak ele almak zorunda olan antropolog, biçim ve işlev kavramlarını yeniden tanımlamak zorundadır. Antropolog için ikisi de, ek, karmaşık bir şekil alır ve olağanüstü bir değer ve yararlılık kazanır.

IX. Kültürel İhtiyaçların Türemesi

Buraya kadar, insan doğasının, ne kadar karmaşık ve yüksek derecede örgütlenmiş olursa olsun tüm davranış biçimlerine belli belirleyiciler dayattığını öğrendik. Bunlar, organizmanın ve bir bütün olarak topluluğun sağlıklı bir biçimde varlık sürdürebilmesi için vazgeçilmez olan ve her geleneksel örgütlü-davranış sistemine girmesi gereken bir miktar yaşamsal süreçten ibaret. Bu yaşamsal süreçler, her birinin çevresinde oluşan bir miktar kültür süreci, ürün ve birleşik düzenleme için kristalleşme noktalarını oluşturuyor. Ayrıca gördük ki bu yaşamsal süreçlere ilişkin biçim ve işlev kavramları da saf organik olaylar olarak tanımlanmış.

Şimdi şunu inceleyelim: İçtepi, eylem ve doyum kültür verileri içinde gerçekte nasıl ortaya çıkıyor? Önce içtepi: Açık ki her insan toplumunda her içtepiye gelenek tarafından yeniden biçim verilir. Soluk alma olayında bu, kapalı mekânlarda, bir evde, mağarada, bir madende veya fabrikada olur. Diyebiliriz ki, uyku, çalışma ve toplumsal kaynaklı insan toplantıları sırasında ciğerlerdeki oksijen ihtiyacıyla tam güvenlik ihtiyacı arasında bir uzlaşma oluşur. Isı ve hava talepleri kültürün amacına göre belirlenmek zorunda kalır. Bu sırada organizmada belli geleneksel uyum sağlamalar ve alışmalar olur. Avrupa kültürleri içersinde bile sıcaklık derecesinin zararına olarak temiz havaya verilen değerin İngiltere, Almanya, İtalya ve Rusya'da aynı olmadığı bilinen bir olgudur. Bu en basit içtepinin, ciğerleri oksijenle doldurma

içtepisinin bir başka karmaşıklığı da solunum organlarının aynı zamanda konuşma organları olmasından ileri gelir. Topluluk önünde konuşurken, büyülü formülleri okurken, şarkı söylerken derin soluk almanın faaliyetle uzlaşması, faaliyete uyması, kültürce belirlenen solumanın saf fizyolojik olaydan ayrıldığı bir başka alanı oluşturur. Güçlü soluk vermenin özellikle de kapalı mekânlarda tehlikeli, kaba ya da zararlı sayıldığı, öte yandan havanın ciğerlere derin derin ve sesli çekilmesinin saygı ya da huşu işareti olarak değerlendirildiği kültürlerde, bir yandaki dinsel ve büyüsel inançlar, adabı muaşeret düşünceleriyle diğer yandaki soluma arasındaki etkileşim, fizyolojik olay için yeni bir belirleyici unsur oluşturur.

Acıkmanın ve iştahın, kısaca söylenirse yemek yemeye hazır olmanın kültürden güçlü bir biçimde etkilendiği herkesçe bilinir. Lezzetli, yenebilir, ahlaki şeklinde konan kayıtlar; kaliteye, hammaddeye ve yemeğin hazırlanışına ilişkin büyüsel, dinsel, sıhhi ve sosyal tabular; iştahın zamanını ve tarzını belirleyen belli bir süreç: bütün bunlar için gerek kendi kültürümüzden, Yahudiliğin veya İslam'ın, Brahmanizmin ya da Şintoizmin yönerge ve ilkelerinden, gerekse de ilkel kültürlerden pek çok örnek verebiliriz. Belirli sınırlar içinde zorunlu olarak her zaman izin verilen cinsel dürtünün, ensest yasağı gibi kesin yasaklarla, süreli perhizlerle, geçici veya sürekli iffetlilik adaklarıyla denetim altına alındığını görüyoruz. Katolik rahiplerine konmuş evlenme yasağı, en azından ideal talep olarak, cinsel ilişkiyi toplumdaki belli bir azınlıktan uzak tutar. Cinsel dürtünün ortaya çıkabileceği özel biçim anatomik müdahalelerle büyük ölçüde değiştirilmiştir (sünnet, cinsel organın bağlanması, klitoris kesme, göğüslerin, yüzün ve ayağın sakat edilmesi); cinsel bir objenin çekim gücü ekonomik seviyeden ve rütbeden etkilenmiştir; ve cinsel içtepinin tamamlanması için eşin birey ve grup üyesi olarak makbul biri olması gerekir. Yorulmanın, uykusu gelmenin, susamanın ve iç huzursuzluğunun da, görev duygusu, görevin âcilliği, belirlenmiş çalışma ritmleri gibi kültürel faktörlerden etkilendiğini göstermek kolaydır. Ağrıya gelince; kültür tarihi biliminin ve etnolojinin değişmez biçimde yinelenen temel saptamaları gösteriyor ki, dinsel heyecanla, bir yurtseverin kahramanlığıyla ya da bir püritende bir idealin buyruğuyla merkezi sinir siste-

minde değişiklikler yapılarak direnme yeteneği ve dayanıklılık neredeyse sınırsıza çıkarılabiliyor.

En basit fizyolojik faaliyetlere neden olan içtepilerin bile büyük ölçüde eğitilmiş ve —fizyolojik zorlamayla var oldukları için her zaman onlara boyun eğmek gerekse de— kültür tarafından belirlenmiş olduğunu görmezlikten gelmek, kısaca söylenirse, anlamsız olurdu. Saf fizyolojik içtepilerin kültür koşulları altında niçin değişmeden kalamayacaklarını da görüyoruz. Soluk almak, konuşma faaliyetine, birçok kişiyle aynı mekânda bir arada bulunmaya, havaya zararlı ya da zehirli gaz veren faaliyetlere bağlı olmak zorundadır. Kültür koşullarında yemek yemek yalnızca çevre verilerinin bir işi değildir, tam tersine, insanın önceden hazırlanmış yiyeceklerden yararlandığı bir iştir; bunlar genel olarak bir süre biriktirilmiş, saklanmıştır ve bu da, en basit toplama biçiminde bile olsa her zaman grubun ayrımlaşmış bir faaliyetinin sonucudur. Birlikte yemek yemek, nicelik, alışkanlık, tarz koşullarını da beraberinde getirir ve böylece sofra topluluğunun bir dizi yasası gelişir. İnsan türünde çiftleşme, hiçbir zaman ve hiçbir yerde, diğer insanların duyguları ve tepkisi gözönüne alınmadan yapılmayan bir iştir. Herkesin önünde çiftleşmek aslında son derece seyrektir; bu ya toplumsal normdan doğrudan sapma biçiminde, yani cinsel sapıklığın bir biçimi olarak ortaya çıkar, ya da çok özel durumlarda karmaşık bir büyü ayininin ya da mistik bir törenin bir parçası olur. Sonuncu durumda, çıplak bir içtepinin biyoloji gereği doyurulmasından çok, fizyolojik bir olgunun kültürel amaçla kullanılması söz konusudur. Dinlenme, uyku, kas ve sinir faaliyeti, hareket ihtiyaçlarının doyurulması da, özel veriler, maddi nesnelerden oluşan bir aygıt ve toplumca düzenlenip izin verilmiş faaliyet alanları gerektirir. En basitinden en karmaşığına bütün kültürlerde idrarın ve dışkının boşaltılması çok özel koşullarda yapılır ve katı bir kurallar sistemiyle çevrilidir. Kimi ilkellerin büyü ve kötü büyü karşısındaki korkularında, insan pisliğinden gelen tehlikelere ilişkin düşüncelerinde, uygar Avrupa'da rastladığımızdan da katı yalıtlama ve gizlilik yasaları vardır. Bütün bu durumlarda, gösterdiğimiz gibi, edimin kendisi de, yani yaşamsal sürecin çekirdeği de kültür tarafından düzeltilir, sınırlanır ve değiştirilir.

Doğaldır ki aynı şeyler yaşamsal sürecin son evresi doyum için de geçerlidir. O da, fizyoloji bize asgari bir tanım verse de, salt fizyolojik kavramlarla betimlenemez. Doygunluk hiç kuşkusuz insan bedeninin bir durumudur. Ama, açlığını totem hayvanını yiyerek gideren Avustralya zencisi, darda kalıp karnını domuz etiyle doyuran ortodoks Yahudi, kutsal ineğinin etinden yararlanmak zorunda kalan Brahman fizyolojik türde bütün belirtileri gösterecek, kusacak, sindirim sistemi bozulacak, kısacası onun inancına göre kuralı bozma durumundaki özel kefareti ifade eden bütün hastalanma belirtilerini gösterecektir. Ensest tabusunu zedeleyen, zinaya giren ya da iffetlilik yeminini bozan bir cinsel edimle doyum sağlama da yine kültürel değerlerden etkilenen organik bir sonuç getirecektir. Bütün bunlar gösteriyor ki, kültürel davranışta biyolojiyi hiçbir zaman unutamayız, ama hiçbir zaman da saf biyolojik belirlemelerle yetinemeyiz. Soluk alma bağlamında "kötü dumanlar" ya da tehlikeli atmosfer biçimindeki yaygın düşünceye dikkat çekmek isteriz; bu, İtalyanların *mal aria* ifadesinde tipik biçimde ortaya çıktığı gibi, genel olarak, gerçekten tehlikeli uçucu maddelere değil, kültürce belirlenmiş ama patalojik sonuçlar doğuran kategorilere dikkat çekmektedir.

Görüyoruz ki yaşamsal süreçler tablomuzda toparlandığı biçimiyle çıplak saf fizyolojik değerlendirmeler gerçi zorunlu bir çıkış noktasıdır, ama insanın kültür koşullarında bedensel ihtiyaçlarını doyurma tarzını inceleyebilmemiz için yeterli değildir. Örgütlü bir insan grubunu, bir kültürü ve hep birlikte onu yaratan bireyleri bütünüyle ele alıyorsak, açık ki önce bireyle, grupla, geleneksel değerlerle, normlarla, inançlarla ve içinde çoğu dürtünün doyurulduğu yapay çevreyle birlikte tek tek yaşamsal süreçleri incelememiz gerekir. Dürtü kavramını, eğer bunu hayvan psikologundan ve fizyologdan tamamen farklı kullanmamız gerektiği konusunda kafalar açık değilse, insan davranışını konu alan bir araştırmada tümüyle bir yana bırakmak daha iyi olacak. Farklı kavramları dilde de ayrıştırmak iyi olduğu için, verili bir kültürde gerçekten etkili gördüğümüz dürtüyü kastetmek üzere ilerde itici güçten söz etmek istiyoruz. Her durumda "fizyolojik minimum" kavramımızı (fizyolojik motivasyonun şekillendirilebildiği, dolayısıyla hiçbir organik dejenerasyona ya da kültür üyelerinin ölümüne yol açmayan sınırlar) yeniden formüle etmemiz gerekiyor. Bu nedenle itici

güç yerine ihtiyaçlardan söz ediyoruz. Bu terimi de tek organizmaya bağlı olarak değil, öncelikle bir topluluğa ve bütün bir kültüre ilişkin olarak kullanıyoruz. Yani ihtiyaç deyince insan organizmasındaki koşullar sistemini, organizmalardan oluşan grubun hayatta kalması için gerekli ve yeterli olan kültür verilerini ve her ikisinin doğal ortamla ilişkilerini anlıyorum. Yani bir ihtiyaç sınırlar getiren bir olgular dizisidir. Şu halde alışkanlıklar, bunların itici güçleri, öğrenilmiş tepkiler ve örgütlenmenin temeli temel ihtiyaçları doyurmaya olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir.

Bu bütün düşünce, onu doğrudan ve somut olarak ele alıp bir ihtiyaçlar tablosu çıkarırsak daha da açılacak, bu tablo içtepiler tablomuza yalnızca dolaylı biçimde denk düşer.

X. Temel İhtiyaçlar ve Kültürün Bunlara Gösterdiği Tepkiler

Aşağıdaki temel ihtiyaçlar ve kültür tepkileri tablosu kolaylık amacıyla toparlandı. Formüle edilişi oldukça harcıalemdir. Ama yalnızca genel bakış amacıyla bir toparlama söz konusu olduğu için, her ayrıntıyı hemen daha kapsamlı bir şekilde betimleyecek, böylece kısa ifadelerin her biri için bir açıklama vereceğiz.

(A) *Temel İhtiyaç*	(B) *Kültürün Tepkisi*
1. Metabolizma	1. Beslenme sistemi
2. Üreme	2. Akrabalık
3. Bedensel rahatlık	3. Konut
4. Güvenlik	4. Koruma
5. Hareket	5. Faaliyetler
6. Büyüme	6. Eğitim
7. Sağlık	7. Hijyen (sağlık bakımı)

Metabolizma'dan anlaşılması gereken, besin alımı, sindirim, ilgili salgılama, besleyici maddelerin özümsenip yararsız maddelerin ayıklanması ve atılması süreçlerinin çevre faktörlerine katmerli bir biçimde

bağlı olduğudur; dahası, organizmayla dış dünya arasındaki birlikteliğin de kültür kaynaklı bir birliktelik olduğu. Bu nedenle, daha önceki tablomuzda ayrı ayrı verdiğimiz birçok dürtüyü burada bir araya getirdik. Katı ve sıvı besin maddelerinin ve oksijenin alınması metabolizma süreçleriyle belirlenir, ama aynı zamanda boşaltım süreçleriyle de belirlenir ve bu süreçlerde birey yeniden çevresiyle ilişkiye geçer. Ancak açlık dürtüsü, ciğerlere taze hava çekme içtepisi ya da susama duygusu bu bağlamda bizi o kadar ilgilendirmiyor. Tüm topluluk açısından bizi burada meşgul eden, her organizmanın belli koşullar talep etmesi olgusudur, bunlar, fiziksel malzeme olarak yeterli bir arzı güvenceye alan, sindirim süreçlerinin işleyebileceği, son süreç için de sıhhi düzenlemelerin var olduğu koşullardır.

Benzer biçimde *üreme*'den söz ettiğimizde de bizi ilgilendiren, bireysel dürtüler veya cinsel içtepiler ve tek tek durumlarda bunların gerçekleştirilmesi değil. Burada yalnızca bir saptama yapıyor, topluluk üyelerinin sayısının sürekli olarak tamamlanması için üremenin yeterli bir ölçüde kendiliğinden işlemesi gerektiğini söylüyoruz.

Bedensel rahatlık biçimindeki kısa kavram, kan dolaşımı, sindirim, iç salgılama ve metabolizma gibi fizyolojik süreçlerin saf tıbbi anlamda sürdürülmesine olanak tanıyan sıcaklık dilimini, bağıl nemi, bedenin yakınında zararlı maddelerin bulunmamasını kapsıyor. Çünkü rüzgârın, havanın, yağmurun, karın ve sürekli sisin saldırısı beden üstündeki etkisini büyük ölçüde sıcaklık unsuru üzerinden gösteriyor.

Güvenlik, mekanik kazalarla, vahşi hayvanların ve diğer insanların saldırısıyla bedenin zarar görmesini önleme anlamına geliyor. Dürtü anlamında olsa burada bir önceki bölümümüzde olduğu gibi her şeyden önce tehlikeye ve acıya karşı bireysel tepki davranışı tipleriyle ilgilenirdik. Şimdi ise organizmaların çoğunluğu bedensel zarar görmeye karşı korunmadığı zaman grubun yaşamaya devam edemeyeceğini kaydediyoruz.

Hareket terimi burada, faaliyet göstermenin organizma için zorunlu olduğu kadar kültür için de vazgeçilmez olduğunu gösteriyor. Kas ve sinir içtepisini ilk ele alışımızla burada getirilen ihtiyaç tanımlaması arasındaki ayrım nettir. Şimdi, bir insan grubunun yaşadığı ve birlikte iş gördüğü genel koşullarla uğraşıyoruz; bunlar bazı üyelere

her zaman, bazen de hepsine, çalışabilmeleri için belli bir alan, kullanmaları için inisiyatif sağlamak zorundadır.

İçtepiler listesi dolayısıyla daha önce sözünü ettiğimiz, ama o zaman altından kalkamadığımız *büyüme* kavramı burada doğru yerini buluyor. Şunu saptıyor bu kavram: İnsan ilk çocuklukta tam bağımlı olduğu için, olgunlaşma ağır ve adım adım işleyen bir süreç olduğu için, ileri yaşlar insanı diğer herhangi bir hayvan türüne göre çok daha çaresiz kıldığı için, büyüme, olgunluk ve ölme süreçleri kültüre genel ama çok belirli koşullar dayatır. Başka bir deyişle, eğer çocuk bazı hayvan türlerinde olduğu gibi doğumdan hemen sonra kendi haline terkedilecek olursa hiçbir grup varlığını sürdüremez, hiçbir kültür yaşayamaz.

En sona genel bir biyolojik ihtiyaç olarak *sağlık*'ı koyduk. Doğrusu bu kavramda ısrarlı olup olmayacağımız belli değil. Sağlık kavramı açık ki, belki ikincisi hariç bütün diğer maddelerle bağlantılı; hatta üreme süreçlerinin olası dış tehlikelerden korunması bile hijyenik bir ödevdir. Sağlığı genel pozitif kavramlarla tanımlamayı denersek, gerekli enerjiyi geliştirme yeteneği açısından organizmayı normal durumda tutmak söz konusu olur. Sağlık özel bir yer almaya hak kazanabilirse eğer bu ancak saldırıya uğradığı ve yeniden üretilmesi gerektiği için olabilir. Bütün diğer kavramlarımız pozitif olduğu için hastalık kavramı pek uygun olmazdı, çünkü hastalık biyolojik bir ihtiyaç değildir, ihtiyaç bu durumda daha çok biyolojik karşıtı ile tanımlanıyor. Yani kavramımızın "hastalığın veya patalojik koşulların hafifletilmesi ya da iyileştirilmesi" diye okunması yerinde olur, çünkü bu ihtiyaç insan toplumlarına belli koşullar emrediyor ve belli örgütlü tepkileri harekete geçiriyor.

İşin doğrusu, iki sütunlu listemizi yatayda yan yana olan kayıt çiftlerini birbirine ayrılmaz biçimde bağlı görerek okumamızdır. İhtiyaç kavramının doğru kavranışı kültürün ona verdiği cevapla dolaysız bağını kurmayı gerektirir. Tam yıkılmak üzere ya da çökme durumunda olmayıp normal ilişkiler gösteren herhangi bir kültürü incelediğimizde, ihtiyaçla buna ait tepkinin birbirine sıkıca bağlı ve uyumlu olduğunu görürüz. Yiyecek, içecek, oksijen ihtiyacı hiçbir zaman ayrılmış değildir, sözgelimi bunlar bireyi ya da bütün grubu yiyecek, su ya da hava peşinde vahşice koşmaya sevketmez. Ne de insanlar beden-

sel rahatlık, hareket ya da güvenlik ihtiyacını her şeyin başına koyarlar. Kültür koşulları altında, insanlar sabahları kahvaltı için duydukları iştahla uyanırlar, ama kendilerini bekleyen kahvaltıyla da. Ya da kahvaltının hazırlanması için çevrede hazır bekleyen şeylerle. Rutinin sonucu olarak iştah ve bunun doyurulması birlikte ortaya çıkar. Felaket durumları dışında organizma gerekli sıcaklık derecesini kendisini koruyan giysiden, ısıtılmış mekândan veya konutta yakılan ateşten sağlar, ya da ısınmak için yürümek, koşmak, çalışmak gereğini duyar. Organizma, her ihtiyaç alanında kendine özel alışkanlıklar yaratacak biçimde kendini açıkça uyumlaştırır. Kültür tepkisinin örgütlenmesinde bu yerleşmiş alışkanlık doyumun yerleşmiş örgütlenmesiyle üst üste düşer.

İnsan davranışının incelenmesi bu noktada saf biyolojik nedensellik alanını kesin olarak terk eder. Her yaşamsal süreçte içtepinin kültürel etkilerle şekillendirildiğini ya da belirlendiğini söylerken bunu daha önce açıklamıştık zaten. Bizler antropologlar olarak her şeyden önce, temel organik dürtüler cevaplanırken özel lezzete ve iştaha koşullanmış özel tepkilerin, cinsel çekiciliğin, bedensel rahatlığı sağlayan araçların nasıl geliştiğiyle ilgiliyiz.

Ayrıca kültür tepkilerinin nasıl düzenlendiğiyle de ilgiliyiz. Bunların hiç de basit olmadığını göreceğiz. Yiyecek maddelerinin, malların, giysilerin, yapı malzemelerinin, binaların, silahların sürekli akışını sağlamak için insan kültürünün yalnız el ürünleri üretmesi değil, teknikler, yani düzenlenmiş beden hareketleri, değerler ve toplumsal örgütlenme biçimleri geliştirmesi de gerekir. En iyisi ikinci kolonda verilen kültür tepkilerini örgütlenme ve kültürel yapı ayrıntıları bakımından tek tek ele alalım.

1. *Beslenme Sistemi.* Beslenme ihtiyacının doğrudan doyurulmasıyla başlarsak, görürüz ki, insanlar doğaya doğrudan el atarak yiyip içmezler; ne her birey kendisi için, ne de saf anatomik ya da fizyolojik faaliyet olarak. İster en alt ilkellerin, bir Avustralya yerli kabilesinin, Ateş Ülkelerinin küçük bir grubunun yanma, ister en yüksek düzeyde incelmiş Amerikan ya da Avrupa toplumuna gidelim, hepsinde sofra ortaklığı olgularıyla karşılaşırız. İnsanlar çoğunlukla, ortak bir örtünün üstünde, bu işe ayrılmış bir toprak parçasında, bir ateşin çevresinde, bir masanın başında ya da bir tezgâhın kenarında topluca yemek

yerler. Her defasında, yemeğin önceden hazırlandığını, yani seçildiğini, pişirildiğini, kızartıldığını ve tatlandırıldığını buluruz. Yemekte belli bir mekanik alet kullanılır. Sofra âdetleri gözetilir ve eylemin toplumsal gerekleri yerine getirilir. Yemek yeme eyleminin belli bir kurumun çerçevesi içinde olup bittiğini göstermek her insan toplumunda ve her birey için olanaklıdır; bu kurum bir ev, bir kantin veya bir otel olabilir. Yemeğin hazırlanması ve hazır tutulması, yenip bitirilmesinin sağlanması için her zaman bir örgütlenmeyle birlikte belli bir yer vardır. Bazen, hatta ilkel toplumlarda bile, sözgelimi yemek evde pişirilip erkekler evine veya kadınların kulübüne götürüldüğünde mutfak tamamen ayrılmıştır. Bazen de yiyecek maddelerinin depolanma yeri ticari veya komünal bir girişimdir. Hatta hazırlanmış yiyeceğin en son tüketiciye ulaştırılması bile az çok karmaşık sistemler, yani kurumlar tarafından yapılır. Bizim kültürümüzde pişirme işi binlerce kilometre uzakta yapılabilmektedir, böylece Alaska'da pişirilip kutulara konan som balığı —veya Afrika'da pişirilen istakoz, ya da Japonya'daki pavurya— büyük ticaret sistemindeki birçok ara parça aracılığıyla tüketiciye ulaştırılır, tüketici kutuyu açar ve içindekini tek başına da olsa bir piknikte bile yiyip bitirebilir. Ne var ki bu son evre, yiyecek maddesi hazırlamak ve dağıtmak için kurulmuş çok karmaşık bir sanayi girişimleri zincirine ayrılmaz biçimde bağlıdır ve ancak onun sayesinde olanaklı olur.

Yiyecek maddeleri üretim ve dağıtımının kabilenin ya da ulusun beslenme düzeninin bir parçasını oluşturan örgütlü davranış sistemleri olduğunu göstermek daha kolaydır. Geniş kapsamlı girişimler denetlenip vergiye tabi tutulur; hatta sırasında bunların örgütlenişinde bile kabile çok sıkça işe karışır. Bir yanda, yiyecek üretiminin, dağıtımının, hazırlanmasının ve yenmesinin tek bir kurum içinde, yani ailede yürüdüğü kültür koşulları vardır. Issız yerlerdeki çiftlikler çoğu ihtiyaçları için, en azından yiyecek maddeleri bakımından kendi öz üretimlerine dayanmak zorunda kaldıklarında bu durum çok ileri kültürlere bile girer. İlginç olan, bunun çoğu ilkel tarım toplumuna daha az uymasıdır; bu toplumlarda, tam da daha ilkel teknik nedeniyle, kullanılan mallarda ve hizmette karşılıklı yardımlaşma çoğunlukla zorunlu olur.

Özel ihtiyaca, daha doğrusu metabolizmayla ortaya çıkan ihtiyaçlara kültürün gösterdiği tepkinin bir dizi kurumdan oluştuğunu böy-

lece görmüş olduk. Burada sayılan kurumlardan pek azı yalnızca beslenmeyle ilgilidir. Öte yandan ailenin ve ev idaresinin kendine özgü yapısı, besin alımı süreci için ve genel olarak hazırlama süreci için de grubun başlıca düzenleyici olmasını zorunlu kılar. Bütün bunları incelersek, beslenmenin bütün bir bağlı kuruluşlar ve hazırlık işleri zincirinin etkili çalışmasına bağlı olduğu koşullarda, zincirin herhangi bir yerini aksatacak tek bir faktörün yiyecek ihtiyacının doyurulmasını hemen aksatacağı da ortaya çıkar. Bu nedenle, zincirin sürtünmesiz çalışmasını sağlayan bütün bu koşullar, biyolojik faaliyet için, yiyeceğin bireyin ağzına götürülmesi, çiğneme, tükrük salgılama, yutma ve sindirim kadar vazgeçilmezdir.

Bir toplumda nüfus yoğunluğu yüksek düzeyde örgütlü çok karmaşık bir beslenme sistemi gerektiren bir noktaya erişmişse, bu toplumda bu beslenme sisteminin etkili bir biçimde çalışması için belirleyici olan bütün faktörler sonuç için aynı önemdedir. Günü gününe yaşayan ilkel bir toplumda karmaşıklık azdır, ama bağlılık —daha güçlü değilse de— aynı güçtedir, çünkü bu toplumda bir ürün fazlası, bir rezerv, bir süre için yararlanılabilecek bir yedek yoktur, kültür aynası ise sürekli ve istikrarlı işlemek zorundadır, yani kurucu faktörlerin tüm belirleyici zoruyla birlikte. Burada, kültür tepkisinin özel etkisinin insanları hem yiyecek maddelerinde büyük bir çeşitlilikle, hem de pişirme ve diğer hazırlamalar yoluyla daha kolay kullanılır ve daha kolay sindirilir duruma getirilmiş yiyecek maddeleriyle donatması olgusunun nasıl bedelini istediğini görüyoruz, çünkü bütün bunlar insan davranışına yeni sınırlamalar, yeni kısıtlamalar getiriyor. Üretim yöntemleri; basit olsun karmaşık olsun tarım aletleri, av silahları, balık ağları, sepetler, oltalar talep ediyor. Yiyeceği saklama, depolama ve pişirme yöntemleri de doğal olarak ek bir aygıt gerektiriyor. Kısacası, burada beslenme sistemi diye adlandırılan süreçlerin tüm dizisi, türemiş ama vazgeçilmez zorunlulukların listesine mekanik nesnelerden, alet ya da makinelerden oluşan bir envanter daha oturtuyor. Bunların yıpratıldıkları ya da tüketildikleri oranda yenilenmesi gerekiyor. Görülebileceği gibi, gerek yiyecek maddelerinin saklanmasında, gerekse yiyecek üretici, yiyecek stoklayıcı temel faaliyetler için tüm yardımcı araçların üretilmesinde sürekli yan etkinliklerden oluşan bir donanım

gerekmesi, örgütlü beslenme çalışmasının beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir sonuçtur yalnızca.

Dahası, beslenme —gördüğümüz gibi— örgütlü bir grup ve örgüt içinde ve bunlar aracılığıyla gerçekleştiğinden, bütün bunlara ek olarak bir unsurumuz daha vardır: bütün faaliyetler zincirini sürtünmesiz çalıştırmak için konması ve korunması gereken asgari davranış kuralları, düzenin asgari güvenlik kuralları, asgari kabile yasaları ve töreler. Beslenme süreçlerinde, tohumun ekilmesinden, av hayvanlarının yakalanmasından, ısırmaya, çiğnemeye, yutmaya dek bütün kısmi eylemler normlaştırılmış ve kurala bağlanmıştır. Her kısmi eylemdeki teknik davranışa ilişkin kurallar, mülkiyeti ve katkıyı belirleyen hukuk kuralları, yeme arzusunun ritmini, hazır ürünlerin dağıtımını ve besin alım tarzını belirleyen kurallar sistem için maddi işlevleri kadar vazgeçilmezdir. Aslında ikisi birbirinden ayrılamaz. Her nesne, bu ister bir tencere, ister bir kazma çubuğu, ister bir tabak, ister bir ocak olsun, ustalıkla, kuralına göre ve özenle kullanılmalıdır, çünkü, etkili olabilmesi çoğu kez yalnız saf teknik bir kurala değil, törel ve ahlaki bir kurala da dayanır. Böylece, türemiş bir ihtiyaç ya da kültürel bir buyruk biçiminde bir başka boyut daha ortaya çıkar: emredilmiş ve kurallaştırılmış davranışın her insan grubunda etkili biçimde sağlanması gereken güvenliği.

Düzenlenmiş davranışın nasıl yaşam bulduğuna ve nasıl korunduğuna bakarsak iki süreç buluruz: eğitim süreci ve otorite süreci. Bu nedenle, eğitim sistemleri, beceriyi, bilgiyi, töreyi ve ahlakı adım adım öğretme, her kültürde bulunmak zorundadır. Eğitim olmasa hiçbir kuruluşun çalışan personelinin yenilenmesi sağlanamazdı, oysa daha yaşlı kişilerin ölümle, yaşlılıkla ya da ortak çalışmaya elverişsizlik nedeniyle devre dışı kalıp yerlerinin yeni bireylerle doldurulması gerektiğinde bu yenilenme zorunludur. Her öğretimin ardında harekete geçirici güç olarak ve kuralların uygulanmasını sağlamak için bir zor ve otorite unsuru gereklidir. Her kültürde bulunan ve eğitimin, ekonominin, adalet mekanizmasının yanında dördüncü araç buyruğu oluşturan bu unsuru politik boyut diye niteleyebiliriz.

2. *Akrabalık.* Bu başlık altında üreme süreçlerini topladık, bunlar insan kültürlerinde hayvan yaşamının kısa süreli çiftleşme ve üreme evrelerine denk düşer. İnsan evliliğiyle hayvan evliliği arasındaki fark

hiç kuşkusuz biyolojiktir, aslında yeniden-üretim ihtiyacında olduğu gibi. İnsan yavrusu, en yüksek insan-maymunların yavrularından bile çok daha uzun bir süre ana babanın korumasına muhtaçtır. Bu nedenle, yeniden-üretim ediminin, yani çiftleşme, gebelik ve doğumun hukuksal olarak temellendirilmiş anne babalığa bağlanmış olmadığı hiçbir kültür yaşayamaz; bu, babayla annenin uzun bir süre boyunca çocuklarına bakmak zorunda oldukları, öte yandan üstlenilen bakım ve çabanın karşılığında belli ayrıcalıklar getiren bir ilişkidir.

Uzatılmış yeniden üretim dizisine ait olan çeşitli kurumlardan daha önce söz ettik. Çoğu toplumda eş seçimi bile başlıbaşına bir kurumdur, ya da diğer kurumların bir parçası olarak sürdürülür. Bazı ilkel kültürlerde bu konuda maddi düzenekler buluyoruz, bekâr erkeklere ait kulüp ya da evler, evlenecek durumdaki genç kızlar için ayrı konutlar gibi. Her birinin, topluluk yaşamına ilişkin belli kuralları, bir iç otoritesi ve denetimi, uyku, yemek yeme ve ortak faaliyet için özel düzenlemeleri var. Delikanlılarla kızların bireysel buluşma ve flört etme olanakları buna bağlı. Davranışların, bir çiftin özgürlüklerinin sınırlarının ya da farklı cinsten eşlerin kendi arasındaki ilişkinin kesin olarak belirlenmiş normları var. Düzenlenmiş bu bütün davranış iki eş arasındaki olası bir evlilik paktına yönelmiştir. Genç insanlar böylelikle birbirlerini tanımış olurlar, birbirlerinin işteki hünerini sınama, arkadaş olarak niteliklerini ölçme, çok sık olarak da doğrudan cinsel birleşmeye ilişkin fizyolojik özelliklerini tanıma fırsatını bulurlar. Başka kültürlerde eş beğenme kızın evinde olur veya her iki ailenin özel düzenlemeleri aracılığıyla gerçekleşir. Eş seçimi her zaman, kendine özgü bir kurum sistemi içinde, ya da zaten var olan evlerin işbirliğiyle köy eğlenceleri, dans, şenlik ya da karnaval biçiminde örgütlenir. Etnograf gözlemci açısından, akıllıca ve yetkili bir betimleme göreceğimiz gibi tüm bunları kapsamak zorundadır; kullanılan maddi düzeneği, statüye ve mal varlığına göre katılımcı kişileri, eylemleri yönlendiren kuralları, yaptırımları, yani etik ve hukuksal ilgili ilkelerin bekçiliğini yapan ve faaliyet protokolünü koruyan otoriteyi kapsayan bir özet olmalıdır bu.

Yeni evli çift gelinin evinde veya damadın ailesiyle otursa bile evlilik akti yeni bir aile kurar. Birleşmeleri mekâna, faaliyete, davranışın kurallarına ve otoriteye bağımlılığa göre açık seçik tariflenmiştir. Ka-

rıkocalığın ayrılmışlığı her zaman maddi olarak belirlenmek zorundadır. Ekonomik işbirliği, yeni kurulmuş kendine ait bir ocağın ve yuvanın çevresinde olabileceği gibi, daha önceden var olan bir ocağın besleyici eki olarak da işleyebilir. Her durumda yeni küçük grup yeni bir kuruluşun çekirdeğini oluşturur, bu kuruluşunsa, maddi verileri, yeni evlilerin her iki aileyle ilişkileri, kendi yasal, ekonomik, sosyal konumuna ilişkin kurallar incelenerek betimlenmesi gerekir.

Açık ki yeni grup, yeniden üretim başlamadan önce de kendi başına kalmaz; tam tersine her iki anne baba eviyle, yerel toplulukla, hatta soyun daha geniş çevreleriyle yakın ilişki içindedir. Evlenme edimi de hemen hemen evlilik durumu kadar kamu ilgisinin nesnesidir, çünkü hukuksal ilişkiler söz konusudur. İnsan yaşamının bu en özel evresi, seyrinin çok büyük bir bölümü töre hukukuyla, kişi çevresiyle, ahlakla ve dini inançla geleneksel biçimde belirlendiği sürece, toplumsal ilginin dolaysız nesnesi haline gelir.

Gebelik ve doğum süreciyle birlikte evlilik ana babalığa dönüşür. Bu süreç de yine hiçbir zaman saf fizyolojik ya da özel bir süreç olarak kalmaz. Gebeye ve kocasına kaçınılmaz türden bir dizi davranış kuralı dayatılır. Bunlar genelde yeni doğacak organizmanın esenliği konusundaki kanılarla gerekçelendirilir, bütün topluluk, özellikle de akrabalar doğum olayıyla ve sayılarının artmasıyla ilgili olduğu için de, hazırlık ayinleri, gebeliğe ve ana babalığın daha sonraki aşamalarına ilişkin ahlak kamuyu ilgilendiren konulardır.

Burada ana babalığın daha geniş, türemiş akrabalık bağına doğru genişlemesi olayına girmemize gerek yok. Açık ki bir yandan temel biyolojik yeniden-üretim olayının bir sonucu bu; öte yandan da büyük ölçüde, meşru soy-olma sistemiyle, ata mitolojisiyle ve büyük aile, akrabalar grubu, klan gibi birlikleri tanımlayan hukuksal kavramlarla biçimlendiriliyor. Temelde fizyolojik olan gebelik ve doğum sürecinin gelenek tarafından yorumlanması, yani fizyolojik verilere ölüler dünyasından, çevreden ve toplumun diğer üyelerinin müdahalesinden gelen etkileri de katan yorumlar, doğuştan gelen annelik ve babalık güçlerini son derece sofistike, ama öğretme ve eğitim aracılığıyla son derece etkili kılınmış toplumsal dayanışma bağları haline dönüştürür. Bütün bunlarla bir kez daha ortaya çıkıyor ki, kültür araştırmacısı, yeniden-üretim fizyoloji ve sosyolojisini reel verilere bağlamak zorundadır,

bunlar da kültürün bu süreci içine yerleştirdiği ve akış sınırlarını belirlediği verilerdir. Eş seçiminin, evlenmenin, evliliğin ve ana babalığın ekonomik temeli, bilgide, inançta ve sosyal bağlanmalarda fizyolojinin nasıl dönüştüğünü anlamak için vazgeçilmezdir. *Ekonomik* ifadesiyle, açık ki, maddi düzenlemeleri, teknikleri, üretim süreçlerini, üzerinde anlaşılmış servet sahipliği ve kullanımını, yoğaltım olgularını ve diğer unsurları bir araya topladık. Bu ekonomik süreçlerin büyük bölümünü kurala bağlayan, ama evlilik biçimini de belirleyen, bunların yerine getirilmesi için yaptırımlar koyan ve evliliğin soy olmada ne etkisi olduğunu açıklayan hukuk kurallarının tam olarak saptanması gerekir. Başka türlü söylersek, töre hukukuna, talip olmaya, evliliğe, döle ve genişlemiş akrabalığa ilişkin kuralların nasıl formüle edildiğini, bunların ne zaman aksamadan işlev gördüğünü ya da ne zaman sorunlara ve komplikasyonlara neden olduğunu ve zor yoluyla ve inanç aracılığıyla nasıl güvenceye alındıklarını anlamamız gerekiyor. Eğitim unsurlarının ana babalık ilişkisine çok derin girdiği, özel bir kanıt göstermeyi gerektirmeyecek kadar açık. Toparlarsak, birinci ve en önemli nokta olarak şunu söyleyebiliriz: Üreme ihtiyacına kültürün tepkisini anlamak, bu tepkinin bileşenleri olan kurumları —eş seçiminden başlayarak en yaygın akrabalık ayrımlaşmasına değin— sırasıyla ve somut olarak çözümlemeyi gerektirir. Bütün bu ilişkiler birbirine bağlı olduğu için de, her kısmi kurum gibi bu ilişkiler de tam olarak saptanıp çözümlenmedikçe hiçbir etnografik betimleme, hiçbir teorik değerlendirme doyurucu olamaz. Görüyoruz ki biyolojik belirleyicilerin —asgari biçimleriyle cinsel çekim, gebe kalma, çocuğu karında taşıma ve doğum yaşamsal süreci— dışında ve onlardan ayrı olarak, karşı konulmaz kültürel bir nedenselliğin tüm gücüyle, işin içine ekonomi, eğitim, yasakoyma ve politika unsurları da giriyor. Ayrıca, yalnızca deneme biçiminde de olsa bir saptama yapıp, bilgi, inanç ve ahlaki değerler gibi kabile geleneği unsurlarının da zorlayıcı faktörler olarak ortaya çıktıklarını söyledik; akrabalık sistemini bunlarsız anlamak olanaksızdır, çünkü böyle psikolojik ya da sembolik faktörler sistemin kuruluşunda yaşamsal bir rol oynar.

3. *Bedensel rahatlık*'a yanıt olarak *konut*. Burada yalnızca optimum beden ısısını güvenceye almak için insanlar tarafından kullanılan giysi, ateş, kapalı mekânlardan yararlanma gibi fiziksel faktörleri,

veya suyla yıkanma gibi bedensel temizlik faktörlerini, dışkı boşaltma için ayrı, özel yerlerin kullanılmasını, ya da sözgelimi alkalik maddeler gibi kimyasal bakımdan daha karmaşıklaşmış temizleyicilerin kullanılmasını ele alsak, buraya giren yeni kurumları tepki olarak görmekte herhalde biraz güçlük çekerdik. Oysa yine yalnızca şunu hatırlamamız gerekiyor: İnsanlar, bir fırtına sağanak yağmur getirdi diye, hava sıcaklığı birdenbire düştü veya birdenbire arttı diye, suya düşüp veya yağmura yakalanıp sırılsıklam olan bir adam bir mağarada veya bir evde yeniden ısınmak istiyor diye, duruma göre ve arızi olarak bir barınak aramazlar. Ayrıca ne ilkel ne de kültürlü insan, korunmaya ihtiyacı olunca bir kürkü, bir postu ya da bir giysiyi hemen elinin altında bulamaz. Bütün bu fiziksel yardımcılar yerleşmiş bir yaşam örgütünün parçası olarak kullanılırlar. Barınak, sıcaklık ve temizlik düzenleri sözgelimi evin içersinde bulunabilir. Giysiler, ne kadar basit ya da karmaşık olurlarsa olsunlar, kapalı ev ekonomisi durumunda ev grubu içersinde, işbölümünün bulunduğu topluluklarda ise örgütlenmiş atölye ya da fabrikalarda üretilir. Sağlık kuruluşları özel ya da kamusal olabilir, böylece ya ev idaresinin bir bölümünü oluştururlar, ya da komünde, yerel grupta veya sürüde temel bir kamusal unsurdurlar. Göreceğiz ki her zaman, örgütlü üretimi, belli maddi nesnelerin bir kurumda toplanışını, görgüye, temizliğe, mülkiyete ve dinsel-büyüsel tabulara ilişkin kuralları, böyle alışkanlıkları öğretmek ve sürdürmek için grup içinde kullanılan eğitim tarzını araştırmamız gerekir. Ve uğraştığımız şey sosyal ve geleneksel kuralların doğal içtepileri yolundan saptırmayı, en azından değiştirip standartlaştırmayı hedeflediği bir davranış, kullanımı sınırlayan mülkiyet yasaları olduğu için, burada, böyle durumlarda hep olduğu gibi, yaptırımları koyan, yasaların ihlalini cezalandıran, böylece düzeni ve örgütlü davranışın aksamadan yürümesini güvenceye alan bir otorite bulmamız gerekir.

4. *Koruma.* Doğal tehlike ya da âfetlere karşı, hayvan saldırılarına veya insanların güç kullanmasına karşı savunma örgütlenmesi, açık ki, aile, komün, klan, yaşlılar sınıfı ve kabile gibi kurumları ilgilendirir. Burada iki önemli düşünce ortaya çıkıyor. Koruma çoğu kez öngörüden ve planlamadan oluşur. Evlerin ya sağlam zemine oturtulması ya da sığ lagünlere ve deniz kıyısına çakılan kazıklar üzerine kurulması; kazık çitler yapılması; hatta met dalgalarına, volkanların püs-

kürmesine veya depreme karşı güvencede olmak için uygun yerin aranması. Bütün böyle öngörülü güvenlik önlemleri biyolojik güvenlik ihtiyacına ve kültürün koruma tepkisine bağlanmalıdır. Burada da yine, yapı ve bakım seçiminin örgütlü, teknik olarak planlanmış ve ortaklaşa yürütülen ilkelerinde ekonomik faktör açık ve belirgin bir rol oynar. Teknik kurallar, bunların davranış, mülkiyet ve otorite yasaları haline dönüşmesi nettir. Eğitim burada da, büyümekte olan kuşağın hazırlanması, aydınlatılması ve yönlendirilmesi anlamına gelir.

Bu noktada, insan biçimindeki düşmanlara karşı korunmada ilkeliyle gelişmişiyle bütün insanları direnme ve savunma için kendi mücadele güçlerini örgütlemeye iten ana etkeni buluyoruz. Çok belirli oturma ve çok ilkel yaşam koşullarında, eğer toprağa göre nüfus yoğunluğu çok azsa, silahlı bir örgütlenmeye duyulan ihtiyaç önemsizdir. O zaman bu, genel olarak her erkeğin savunma ve saldırı için birkaç basit alete sahip olmasıyla sınırlanır. Eldeki etnografik malzemeye göre, politik unsurun —ki kendi görüşünü dolaysız maddi güç argümanıyla kabul ettirme aracıdır bu— pek az yayılmış olması ve hiç de her yerde bulunmaması olası görünüyor. Kendi terminolojimizle, politik otoritenin öncelikle aile, klan, *municipale* (yerel grup) gibi küçük kurumlar içinde yer bulduğunu söyleyebiliriz. Özel askeri örgütlenmelerin gelişmesi ancak çok ilerdeki gelişme aşamalarında olur. Ama bizi burada öncelikle ilgilendiren şey, ister doğa güçlerine, ister hayvanlara, ister insanlara karşı olsun, korunma örgütlenmesinin her zaman kurumlar içinde cisimlendiğidir. Başka bir deyişle, incelememiz gereken şey her durumda yine, maddi veriler, el ürünleriyle donanış, kurallar sistemi, personel örgütlenmesi, böyle örgütlü grupların kendini koruma biyolojik ihtiyacıyla bağlantısı ve kullanılan ekonomik, hukuksal, eğitsel ve politik tekniklerdir. Burada da, yardımlaşmaya güven, tıpkı tehlikeden korkma gibi yine ilkel ve gelişmiş gelenek tarafından yorumlanır, bu kısmen, kazanılmış bilgiyle, kısmen mitolojik veya kişisel inanç ilkeleriyle, kısmen de doğaüstü buyruk veya varlıklara karşı sorumluluk duygusuyla olur.

5. *Faaliyetler.* Dinlenmiş normal insan organizması harekete ihtiyaç duyar. İnsan doğasının uygarlığa dayattığı çok genel bir emirdir bu. Bu ihtiyacın doyurulması asıl olarak insanın kas faaliyeti olmadan ve sinir sistemini belli bir biçimde işletmeden hiçbir şeye ulaşamama-

sıyla belirlenmiştir. Bu nedenle, toplumsal ve politik örgütlenmeye bağlı olan bütün bedensel faaliyet gösterme biçimleri, çevrenin keşfedilmesi, diğer topluluklarla ilişki kurma, hepsi, tek bireyin kas gerilimini ve sinirsel enerji fazlasını gösterir. Öte yandan bunların hepsi araçtır, yani başka ihtiyaçların doyurulmasına yönelmiştir. Bunun için de örgütlüdürler, bu da bunların yalnızca kurum olarak betimlenebilecekleri ya da teorik analize yalnız böyle tabi tutulabilecekleri anlamına gelir. Ama, spor, oyun, dans ve şenlikler gibi, kurallaştırılmış ve kararlaştırılmış kas ve sinir etkinliğinin bizzat amaç olduğu, özel olarak bunun için düzenlenip örgütlenmiş faaliyetler de vardır, bunlar biyolojik, psikolojik ve kültürel açıdan toplu incelemeler için geniş bir alan oluşturuyor. Oyun ve dinlenme üzerine, bu problemlerden birkaçının cevabını oldukça ileriye götüren bir miktar araştırma var. K. Groos'un ünlü kitabına ve J. Huizinga'nın yeni ilginç yapıtına bir göz gezdirme, görebildiğim kadarıyla, burada da, yürütülen çalışmanın büyük bölümünün, iki temel ilkemiz dolayısıyla bizim yöntemsel ihtiyaçlarımızla ilgili olduğunu gösteriyor: birincisi, problemi kurum problemi olarak ortaya koymak, ikincisi de oyun ve dinlenme faaliyetlerini eğitsel değeriyle ve ekonomik beceriler için hazırlık olma işleviyle, aynı zamanda da yapay diyebileceğimiz belli psikolojik ihtiyaçlarla ilişkisi içinde incelemek.

6. *Büyüme*. Bu sözcük şunu gösteriyor: Betimleme olsun bilimsel bir teorinin parçası olsun, tümel bir bilimsel analizin yapması gereken şey, kültür sürecinin ve ürünlerinin tüm skalasını temsili bir bireyin —ya da sınıflara, kastlara veya statüye göre temel farklılıkların olduğu yerlerde bir miktar bireyin— yaşamöyküsü üzerine izdüşürmektir.

Çoğu etnografik kayıt, ilk ve ileri çocukluk, olgunluk çağı ve yaşlılık gibi tek tek evrelerin betimlemesini verir. Tam bilimsel görüş açısından, her evrenin genelleştirilmiş betimlemesini vermek o kadar önemli değildir, daha önemli olan, bireyin becerileri adım adım nasıl kazandığını, dili ve kültürünün diğer sembolik anlatım araçlarını kullanmayı nasıl öğrendiğini, olgunluğa erişip kabile yurttaşlığına tam hak kazanır kazanmaz asli üyesi olduğu kurumların durmadan çoğalan dizisi içine nasıl sokulduğunu göstermektir. Tüm "kültür ve kişilik" problemleri açıkça görülüyor ki buraya giriyor.

Bir kez daha belirtelim ki, eğitime ve sosyal intibaka ilişkin tüm kabile sistemlerini işlemek için en iyi yer burasıdır; bu problemin incelenmesi ise, büyük bölümüyle, büyümekte olan organizmanın birbiri ardınca ve ağır ağır kurumlar içine alınma biçimini derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde değerlendirmekten oluşur. Bu, eğitimin büyük bölümünün kurumlara göre ayrımlaşmış olduğunu gösterir. Bütün sembolik bilgilerin temeli, bilimsel bakışın ilk unsurları, töreye, otoriteye ve ahlaka değer biçme aile içinde öğrenilir. Büyüyen çocuk daha sonra oyun arkadaşlarının grubu içine girer ve yine uyum için, âdete ve protokole itaat için eğitilir. Ekonomik bir birliğin, askeri bir topluluğun, bir grubun ya da yaş sınıfının aktif üyesi olduğunda da özel bir eğitimden geçer. Eğitimin en dramatik evreleri çoğu zaman üyeliğe kabul törenlerinde cisimlenir. Ama, toplum yaşamının adım adım, durmadan büyüyen, gittikçe karmaşıklaşan öğrenilişi kesintisiz bir süreçtir ve bunu bilmek bize insan örgütlenmesinin, teknolojisinin, bilgilerinin ve inanç öğretilerinin birçok temel problemi için anahtar verir.

7. *Hijyen.* Bu probleme gelince; bunun önce, şimdiye dek işlenmiş olan maddeler içinde organik esenlikle ilgili olarak ne varsa hepsiyle ilişkisini kurmamız gerekir. Böylece, daha önce ele alınmış olan sıhhi düzenlemeler burada ilkellerin sağlık ve büyüsel tehlikeler konusundaki inançları açısından ele alınabilir. Böyle incelemeler dışında etnograf burada temel sağduyudaki asgari sınırı, çıplak kalma, aşırı yorgunluk, tehlikeden ve felaketten kaçma kurallarını, ayrıca belki sınırlı olan, ama hiç eksik olmayan ev ilaçları stoğunu da göstermelidir. Ancak, çoğu ilkel kültürde kültür tepkisinin bu yanı öncelikle büyü güçlerine ya da cadılığa inançla belirlenmiştir, yani belli kişi veya elçilerin insana büyü yoluyla bedensel zarar verme gücüne inançla. Böyle inançların oluşumunun analizine girdiğimizde bu konuyu daha derinlemesine tartışacağız.

Bu bölümün içerdiği açıklamalara dönüp baktığımızda, *biyolojik ihtiyaç* ve *kültürün tepkileri* maddelerini tartışırken hiçbir hipotez oluşturmadığımızı, ayrıca hiçbir spekülasyon veya kurucu bir teorik görüş de ileri sürmediğimizi görüyoruz. Tek yaptığımız, iki sıra ampirik olguyu yan yana koymak oldu; bunları karşılıklı yerleştirdik, sonra da yine katı bir tümevarımla ve ampirik biçimde bir iki sonuç çıkar-

dık. Bunları doğrudan yaşamsal süreç kavramımıza dayanarak saptadık; her kültüre yerleştirilmesi gereken minimum bir fizyolojik nedene ve faaliyete dayanarak. Yaşamsal süreçlerin bütün bireylerin faaliyeti halinde bu birleşmesini, bu durum çoğunluğu ilgilendirdiği sürece veya normal bir nüfus yoğunluğunu korumaya yeterli çerçevede bir yeniden-üretim zorunlu olduğu ölçüde, biyolojik ihtiyaç diye niteledik. Fizyolojik ve ekolojik kavramlarla biyolojik ihtiyaçtan ancak bütününde topluluğa ve kültüre ilişkin olarak söz edilebilir. Her örgütlenme ve kültür kazanımları sisteminde biyolojik ihtiyaçlar doyurulmalıdır saptaması, insanların her çevrede, kutupta ve tropikal bölgelerde, çölde ve steplerde, en ufacık adalarda ve içine girilmez ormanlarda, bedenlerine kalıcı zarar veren veya güçlerini yavaş yavaş tüketen fiziksel etkilere karşı korunmaları, belli bir sıcaklık derecesi bölgesinde kalmaları, soluyacak havalarının, yiyecek yemeklerinin ve susuzluklarını giderecek sularının olması gerektiğini anlatıyor.

Kültürel tepkilere ilişkin özetimizde ve tarifimizde yine yalnızca gözlenebilir olgulardaki etnografik deneyimi toparlamış olduk. En ilkelinden en gelişmişine dek kültürel davranışı konu alan tümevarımsal incelememiz, bütün fizyolojik süreçlerin standartlaştırılmış yani belli amaçlara göre biçimlendirilmiş olduğunu, bunların insan anatomisi ve fizyolojisiyle ve insan eyleminin hedefleriyle doğrudan bağlantısı olan yapay bir donanımla birleşmiş olarak ortaya çıkığını öğretiyor. Ayrıca görüyoruz ki bütün bu tepkiler kolektif veriliyor ve hepsi bir miktar geleneksel kurala boyun eğiyor.

Tek tek her ihtiyaca gösterilen kültürel tepkilerin karakterini incelediğimizde, karşısında bulunduğumuz kültürel aygıtın hiç de sözgelimi açlığı yatıştırması için düşünülmüş ve yalnız yeniden-üretimle, yalnız güvenlikle ya da yalnız sağlığın korunmasıyla ilgili basit veya tek anlamlı bir aygıt olmadığını görüyoruz. Gerçekte ortaya çıkan, birbirine sıkıca bağlı, iç içe girmiş ve her biri bütün başlıkların altında gizlenmiş görünen kurumlardan oluşan zincirleme bir dizi oluyor. Yine, kurum düşüncemizin analiz için elimize doğru birimi verdiği sonucuna varıp memnun oluyoruz. Kurumların tekrarlanarak ortaya çıkması problemi ve biyolojik ihtiyaçla kurum aracılığıyla gerçekleşen tepki arasında tek yanlı bir ilişkinin olmaması birkaç söz daha ve daha ileri bir düşünmeyi gerektiriyor.

Ama, araştırmamızın akışı içinde başka bir kavrama daha götürüldük. İnsanların faaliyetlerinin tarza, nesneye ve özel amaca göre sınıflandırılabileceğini gördük. Her yerde, belli bir ekonomik çıkar ve örgütlenme, eğitsel etki, törel ya da hukuksal sınırlamalar ve otorite varlığı bulduk. Bu dört araç-ihtiyaç, ailede, yaş sınıflarında, klanda, iş ortaklıklarında ya da gizli toplumlarda insan eyleminin dört ana tipi olarak parçalanmış görünüyor.

Kolaylıkla görülebileceği gibi bu iki analiz tipi, yani işlev ve kurum analizleri birbirine sıkıca bağlıdır. Kurumsal yapı üzerindeki incelememize ve tablo biçimindeki canlandırmamıza geri dönersek, temel yasanın, faaliyetin ve işlevin yanında tablomuzda somut ve anlaşılabilir üç ana nokta daha buluruz: personel, normlar ve maddi aygıt. Şu halde, analizimizde haklıysak eğer, maddi aygıtın bakımı ve işletilmesi, mülkiyet ilişkilerinin kuralları, üretim ve kullanma tekniği bütün bu örgütlü faaliyet sisteminin yan görüngüleri olmak zorundadır. Hemen görülüyor ki, personel varlığı da, tıpkı alet stokları gibi yenilenmek ve yedeklenmek zorundadır. Bu yüzden, fizyolojik hazırlama, genel eğitim ve meslek öğretimi biçimindeki eğitim de her kurum yapısının gerektirdiği bir süreçtir. Keza normlar kavramı da derginlenmiş olmayı ve kişileri normlara uymaya zorlayıp sapmaları engelleyen zor önlemlerini gerektirir. Örgütlenme ve yaptırım kavramlarının özü, otorite ve yükümlülüklerle ayrıcalıkların ayrışmasıdır. Böylece tablomuzun analizinden politik yapı da türetilebilir.

Temel yasa ve işlev kavramlarını kurmak için elimizde gerekli unsurlar yok henüz. Temel yasa açık ki, her şeyden önce, geleneğin geçmişe dönük, mitolojik unsurlarına dayanan bir töre hukuku parçasıdır. Biz temel yasayı, bir kurumda örgütlenmiş olan grubun kendi değerini, amacını ve anlamını belirlemesi olarak tarifledik. Temel yasanın formüle edilmesi ve aslında normların derginlemesi de ancak sembolizmin kültür içindeki rolüyle kavranabilir; bu noktaya az sonra yeniden döneceğiz. İşlevi ihtiyaçların doyurulması olarak tanımlamıştık. Şimdiye dek tam olarak yalnızca biyolojik ve temel ihtiyaçları ele aldık ve yalnızca, türemiş, ikincil ya da araç durumundaki buyruk veya ihtiyaçların kaçınılmaz olarak ortaya çıkmalarına değindik.

Bu bizi yukarda değinilen soruna götürüyor; yani hiçbir kurumun tek bir temel ihtiyaca, hatta genel olarak basit bir kültürel ihtiyaca da

dayandırılamayacağına. Olguları daha iyi incelediğimizde bunun bizi hiç şaşırtmaması gerekir. Kültür özel biyolojik ihtiyaçlara gösterilen özel tepkilerin bir toplamı değildir yalnızca ve böyle olması olanaksızdır. Kültürel tepkilerin bir dizi ek, yardımcı düzenlemeyi kapsaması olgusu bile, bu basit olgu bile, kapsamlı yardımcı düzeneklerin oluşturulup korunmasının bir dizi ihtiyacı aynı anda doyurmak için en iyi çare olduğunu anlamak için yeterlidir.

Aile bu konuda en açık örneği oluşturuyor. Onu ilk elde hep toplumun yeniden-üretim ihtiyacına bağlayacağız. Ama daha insan yavrusunun ilk sosyal ortamına tamamen bağımlı olduğu ve bu bağımlılığın uzun bir süre devam ettiği biçimindeki basit biyolojik değerlendirme bile, bizi çiftleşme ve yeniden-üretim için örgütlenmiş iki cinsli kadın ve erkek grubunun doğal olarak ardılların uzun süreli bakımı ve yönetilmesi için de örgütlenmesi gerektiği sonucuna götürür. Bu biyolojik ya da kısmen biyolojik faaliyetleri her durumda dar topluluk içinde ve aynı çevrili alanda yürütmek zorunda oldukları için de, bedenin güvenlik, rahatlık ve hareket ihtiyaçları da yeniden-üretim için ortam temeli olarak oluşturulmuş olan aynı fiziksel aygıtla ve aynı kural ve alışkanlık sistemiyle doyurulacaktır. Böylece aile her zaman yeniden-üretime temellenmiş olacaktır, ama beslenme gibi, sağlıkla, temizlikle, bedensel rahatlıkla ilgili ihtiyaçlar gibi bir dizi ihtiyaç da ev örgütlenmesi içinde mekânsal yakınlık ilkesine göre aynı anda doyurulmuş olacaktır. Bu yüzden her evde bir ekonomik faaliyetler sistemi ve belli bir otorite dağılımı buluruz; genç organizmanın eğitilmesi olayı da çocuğun korunduğu, ilk fizyolojik evrelerine çıkarıldığı, ilk ihtiyaçlarının doyurulduğu sürecin yalnızca öbür yüzüdür. Hemen ortada ki yeniden-üretimin hukuksal yanları köy topluluğu biçiminde örgütlenmiş bir grubun ortak ilgi nesnesidir, öncelikle de eş seçimi ve bunun yanısıra büyünün emrettiği perhizler gibi belli ahlak kurallarına ya da ensest ve zina yasalarına saygı.

En ilkel kabilelerde bile, beslenme sistemi birçok nedenden ötürü salt ev içi işi olarak görülemez, tersine bütün köy topluluğunu, hatta zaman zaman daha da büyük grupları gerektirir. Klan gibi ya da politik anlamdaki boy gibi böyle daha büyük hiçbir grubun, ister temel bir ihtiyaç ister araç bir ihtiyaç olsun bir tek ihtiyaçla tek yanlı bir ilişkisinin olamayacağını göstermek kolaydır. Politik örgütlenmeler ve

bunların saldırı, savunma veya büyük soy toplantıları gibi faaliyetleri, kendileri de herhangi bir biçimde beslenme, barınma ve iklimin etkilerinden korunma talep ederler. Şu halde klanı, yaş sınıflarını, silahlı gücü veya soyun bir halk toplantısını incelerken, başarılı bir uygulamanın akışı içinde doyurulması gereken ihtiyaç ve zorunlulukların tüm alanını belirlememiz gerekir. En yüksek kültür aşamalarındaki en saf, en billurlaşmış kurumlara döndüğümüzde bile —meslek temeline dayanan kurumlar— basit ve özgün bir tek işleve çok ender olarak bağlanabilirler. Banka sistemi açık ki ilk elde kredi sağlamakla, sermayelerin manipülasyonuyla ve girişimlerin finansmanıyla uğraşır. Ama aynı zamanda da bir öğretim kurumudur, çünkü meslek öğretimi her kültürde her kurumun temel bir öğesi olarak kalır. Her kurumda asgari miktarda özel kural ve tüzük buluruz, en azından kurumun normal işleyişini ve geleneksel karakterini belirleyen kuralları. Böylece her banka kuruluşunda da hukuksal yani politik bir yan bulunur. Öte yandan belirli bir ihtiyacı incelediğimizde de, şaşmaz bir biçimde, ihtiyacı tek başına doyurabilecek bir tek grupla değil, örgütlü grupların çokluğuyla karşılaşırız. Bizim toplumumuzda sözgelimi sağlıkla hastaneler, doktorlar, hemşireler ilgilenir; hepsi birlikte, bilimsel tıbbın temel yasasına göre örgütlenmiş tıp mesleği diye nitelenebilir. Ama bizde de ayrıca, her hastalığı kendi özgün yöntemleriyle iyileştirmeye hazır üfürükçüler, Hıristiyanlık biliminin pratisyen doktorluk yapan yandaşları, sezgiyle çalışan kırık-çıkıkçılar, psikanalistler ve temiz hava, soğuk su, çiğ besin ya da güneş ışığı havarileri vardır.

Peki bu, bir kurumun işlevinin hiç belirlenemeyeceği anlamına mı geliyor? Kesinlikle hayır. Örgütlenmiş ve temellendirilmiş bir faaliyet sistemine geldiğimizde, işlevlerin kapsamlı tarifini yaparken bunların temel doğasını saptamak, sonra da diğer yardımcı işlevlerin bununla bağlantısını kurmak her zaman zorunludur. Sözgelimi aile, tekrar tekrar saptadığımız gibi bir yeniden-üretim birliğidir. Ama kültürel yeniden-üretim çocukların eğitilmesini de kapsar, dolayısıyla örgütlü evde bunun için de ekonomik ve maddi temel öngörülmüştür. Şu halde şöyle bir saptama yapabiliriz: Çocuğun üretilmesi, ontogenetik ve kültürel gelişmesi, maddi donanımla ve toplum yaşamı için gündelik alışkanlıklarla donatılması ev örgütlenmesinin işlevidir. Bunu daha kısa da toparlayabiliriz: Aile, yeni organizmanın hammad-

desini biçimlendirerek onu tam değerli bir kabile ve devlet yurttaşı haline getirir. Böyle bir tanım bütün insan topluluklarına uygundur. Bir gözlemci tarafından kullanılırken, gözlemlenmiş olgular şeklinde bir yanıt ister ve çeşitli kültürlere ilişkin her araştırma için bir kıyaslama bazı sunar.

Bir belediyenin tüm işlevi, birkaç komşu topluluk örgütünü birleştirmekten ve yerleşim yeriyle bölgeyi ortaklaşa denetlemek, işletmek ve savunmaktan ibarettir. Tanımımız burada, açık ki, sınırların iyice belirlenmesi, mülkün saptanması biçiminde bir analiz gerektiriyor. Bu analiz emlak ve arazinin ve bu emlak ve araziyle ilgili faaliyetlerin ekolojik ve kültürel yönden sınıflandırılmasını da kapsamalı. Burada, toplayıcılık, avlanma, balık tutma, tarım ve evcil hayvan yetiştirme gibi, yiyecek maddelerinin üretildiği başlıca faaliyetleri incelememiz gerekecektir. Bu tanımı gözlem olgularıyla açıkça tamamlamak istersek, o zaman incelememiz otorite dağılımının ve —bunlar tek tek evlerin faaliyetini sınırladığı ve koordine ettiği sürece— belediye yasalarının belirlenmesini da kapsayacaktır. Ayrıca yerel mitolojiyi, dinin, büyünün, şenliklerin ve sanatsal faaliyetin koordinasyonunu da inceleyeceğiz ve bunların, geleneğin taşıyıcıları olarak, bu kutlamalardan yararlananlar olarak ve görevi böyle kutlamaları düzenlemek, finanse etmek ve örgütlemek olan tüzel kişiler olarak yerel gruplarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu araştıracağız.

Yani, tanımlarımız ilk bakışta "muğlak, içi boş ve işe yaramaz" gibi görünse de, şimdi görüyoruz ki bunlar bir araştırma çalışmasının bakış noktalarının örgütlenmesi için zengin yönergeler içeren yoğun formüllerdir aslında. Bilimsel bir kavramlaştırmayı karakterize eden damga da aslında budur. Bu ilkönce, ampirik olguların düzenli ve bilimsel kurgulu bir biçimde gözlemlenmesine bir çağrı olmalıdır. Dahası fenomenlerin, tüm gözlem alanında bulunabilecek en büyük ortak ölçüsünü de kısaca belirlemesi gerekir. İşlevsel açıdan böyle tanımlar, inandırıcılık güçleri ve kesinlikleri maksimum olduğu için, etnolojik olguların keşfedilmesinde olduğu kadar karşılaştırmalı olarak işlenmesinde de yararlı olurlar.

İşlevci yaklaşımın ikna gücü, bir kültüre yöneltilen bir problemin nasıl çözüleceğini önceden tam olarak söyleyebilmeyi iddia etmemesine dayanır. Ama, biyolojik ihtiyaçlardan, çevre koşullarından

ve kültürel tepkilerden kaynaklanan problemin evrensel ve kategorik olduğu saptamasını yapar.

Politik birlik olarak boyun işlevinin, kolluk, savunma ve saldırı amacıyla güç örgütlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Kolluk sözcüğü burada açık ki hukuksal işlevlerde bir asgariyi, bir kabile otoritesini ya da bir mahkeme oluşturan otoriteleri ve kuralların zor yoluyla uygulanması için toplumsal bir örgütlenmeyi kapsıyor. Yaş gruplarının işlevi, büyüme sürecinde gelişen fizyolojik ve anatomik özellikleri koordine etmek ve kültür kategorileri haline dönüştürmektir. Gönüllü bir birliğin işlevi, özel bir amacın, bir çıkarın veya bir düşüncenin *ad hoc* (buna uygun) bir örgütlenmeyle savunulmasıdır, bu örgütlenmede özel yardımcı düzenleme ve eylemler bu ortak amaca yönelmiştir. Meslek gruplarında el becerilerinin, tekniklerin ve eğitim, hak, güç gibi konuların yaşama geçirilmesinin grubun tüm işlevini oluşturduğunu görüyoruz. Bir kez daha söyleyelim: Böyle tanımlarda hiçbir işe yaramayacak muğlak formülleri ancak biraz yüzeysel bakan acemi bir antropolog veya sosyolog görebilir. Bu tanımların kullanılabilirliği açık ki her genel terimin somut probleme uyarlanmasına bağlıdır. Böyle bir uyarlamayı biz örneğin *munizipium* (belediye) tanımımızda yaptık, bunu bütün diğer durumlar için her etnolog yapabilir.

Kültür bilimi çalışmalarını ve kesin bilimlerin ilkelerini bilen okuyucu için; işlev kavramının ilk elde betimsel olduğu açıktır. Söylemek isteriz ki işlev kavramını getirmekle yeni bir bulgu ilkesi önermiş olduk, böylece ek bir araştırma türünün mutlaka gerekli olduğunu vurguluyoruz. Bu araştırma en başta, belli buluşların, örgütlenme biçimlerinin, töre ya da düşüncelerin insanın olanak alanını ne derecede genişlettiğini, öte yandan insan davranışına ne derecede sınırlama dayattığını incelemekten ibarettir. Kısacası işlevcilik, belirleme ilkesine göre, bireysel ve kolektif yaşam standardına hangi yükselişi sunduğuna göre kültürün ne olduğunu incelemektir.

Bu bizi bir kültür fenomeninin işlevini belirlemek onun nasıl işlediğini göstermekten ibarettir biçimindeki pek sık yinelenen eleştiriden kurtarabilir belki. Gerçeklerin saptanması olarak bu eleştiri tamamen doğrudur. Yöntemsel yargı olarak ne yazık ki yalnızca, antropologlardaki bilgi-kuramsal kavrayış düzeyinin düşüklüğünü açıklıyor. İşlevci, sözgelimi çatal kaşığı betimliyorsak, bunların nasıl kullanıl-

dığı, sofra âdetleriyle, sofra topluluğuyla, pişirilmiş yiyeceklerin türüyle, sofra topluluğunun masa, tabak, masa örtüsü, peçete gibi aygıtlarının düzeniyle hangi ilişki içinde bulundukları konusunda da bilgi vermemiz gerektiği üzerinde durur. Bir anti-işlevci ne çatal, ne bıçak, ne kaşık kullanılmayan kültürler olduğu, dolayısıyla "işlevin hiçbir şey açıklamadığı" itirazında bulunacak olursa ona yalnızca şunu söyleyebiliriz: Tam bilimsel düşünenler için açıklama, karmaşık bir gerçekliğin uygun bir biçimde betimlenmesinden başka bir anlama gelmez. İşlevciliğe yöneltilen, belirli bir kültürde belli bir davul veya borazan tipinin, belli bir çatal kaşık takımının veya belli bir teolojik düşüncenin neden egemen olduğunu hiçbir zaman gösteremediği eleştirisi ise, "ilk ya da asıl neden"i aramaya yönelik bilimöncesi sorudan kaynaklanıyor. Bu en çok, belgesiz ve yazısız tarihsel geçmişin sisli alanında sürekli olarak "kökenler" ya da "tarihsel nedenler" arandığı, ya da ne bir tarihe sahip, ne de ardında daha önceki gelişimine ilişkin herhangi bir iz bırakmış bir halkın gelişme başlangıcı arandığı zaman görülüyor. Tekrar tekrar vurguladığımız gibi, tarihsel bir olayın tam bilimsel biçimde belirlenmiş olduğunu ve bu belirliliğin oldukça iyi belgelenmiş verilerle kanıtlanabileceğini gösteremedikçe, tarih bilimi hiçbir şey açıklayamaz. Etnolojide ve tarihte "asıl nedenler"in ardından koşmak bizi çok sık olarak yalnızca varsayımlar alanına götürür, bu ise spekülasyonun hiçbir gerçeklik tarafından engellenmeden özgürce çılgınlık yapabildiği, belgelenemez, dolayısıyla tamamen belirsiz bir alandır.

Katı bir lokmayı tabaktan ağıza götürmeye yarayan bir alet olarak çatalımızı örnek alalım. Çatalın işlevini hele de ulaşılabilir kültürlerdeki gözlemlerimizin alanında belirlediğimiz için, açık ki bunun "ilk kökenleri"ni kavramakta da *de facto* maksimuma ulaşmış olduk. İnsanlık tarihindeki bu eşsiz olay —tarihçiler ve evrimciler çatalın, davulun ve sırt kaşağısının kökenine olduğu kadar böyle beylik sözlere de pek meraklıdırlar— aleti, kullanımını ve işlevini bugünkü kültürlerde canlı tutan hangi güçlerse o güçlerin etkisiyle ortaya çıktı. Bu, kültür fenomeni olarak çatalın biçiminin ve sofra topluluğuyla genel ilişkisinin onu bulduğumuz her yerde temelde aynı olduğunu gösterdiğine göre, çatalın kökeni üzerine tek akıllıca hipotez de herhalde şudur: Çatalın kökeni, bu aletin yapabileceği asgari görevin yerine getirilme-

siydi. Daha sonra çatalın yayılışını veya diğer tarihsel serüvenlerini araştıracak olursak, ya absürd kabuller yapıp, bir çatal onun kullanılmasını tamamen anlamsız kılacak koşullarda, yani herhangi bir bireysel ya da kolektif ihtiyaçla hiçbir bağlantısının olmadığı yerde kullanılabiliyor deriz, ya da daha mantıklı olup, çatalın tarihsel yazgısının şu formülde toparlanabileceği sonucuna varırız: Çatal, ona ihtiyaç duyulan yere gider, biçimiyle işlevini ise kültürün yeni ihtiyaçlarına ve yeni yan amaçlara göre değiştirir.

İşlevin totolojik, dolayısıyla önemsiz bir şey olduğu karalamasının bir tür kafa tembelliği olduğunu açığa çıkarmak gerekiyor, bunun için kendi kültürümüzün en karmaşık kazanımlarından yalnızca birkaçını düşünmek yeterli. Hiç kuşkusuz insan uçmasa da olur, ya da balıklarla aşık atmasına, ne anatomik olarak uygun ne de fizyolojik olarak hazır olmadığı bir ortamda hareket etmesine gerek yoktur. Şu halde bu türden bir buluşun işlevini tanımlıyorsak, belli ki bunun ortaya çıkışının gerçek gelişimini herhangi bir metafizik "zorunluluk" temelinde tahmin edemeyiz. Mantık sahibi bir araştırmacının bilimsel betimleme ve teori diye sunabileceği tek şey, böyle buluşların bilgi, istek ve amaçların durumuyla ilişkisini saptamak, bu buluşlar aracılığıyla olanaklı kılınan eylemleri göstermek, dahası bu mekanizmaların bedensel güce ve bütünüyle insan toplumunun işleyişine yaptığı etkileri ortaya çıkarmaktır. Akıllı tarihçi de bu konuda çalışmasında işlevciyle tamamen aynı yolu izleyecektir. Dikkatini "biçim"le sınırlamayacak, "işlev"i ihmal etmeyecektir. Tüm fenomenle uğraşacak ve bunun ortaya çıkışındaki tüm belirleyici faktörleri, devam eden sistematik kullanımının bütün ilgili sonuçlarını değerlendirecektir.

Böylece insan kültüründeki türemiş ihtiyaçların özünü görmeye başlıyoruz. Bu kavram açık ki kültürün insana ek olanaklar, yetenekler ve güçler bağışladığını anlatıyor; ama aynı zamanda şunu da anlatıyor: İnsan eylemi alanının çıplak organizmanın doğuştan olanaklarının çok üstüne çıkan genişlemesi insana bir dizi sınırlama dayatır. Başka bir deyişle: Kültür insan davranışına yeni bir tür özgün bağımlılık getirir.

XI. Türemiş İhtiyaçların Özü

Şimdi, bu türemiş ihtiyaçların ya da ayrıca kullanmak istediğimiz deyişle kültürel buyrukların ne olduğunu iyice tanımlamamız gerekiyor. Bu kültürel buyrukları insana kabul ettiren, insanın daha fazla güvenlik ve rahatlık arayışıdır, ilerleme seyelanına girmeye cesaret etmesi, hızını artırmak, üretim için olduğu gibi yıkım için de makineler yapmak, kendini dev savunma araçlarıyla donatmak ve buna uygun saldırı silahları üretmek istemesi. Türemiş ihtiyaçlar, kültürel buyruklar düşüncemiz doğruysa eğer, her kültürel tepkinin oluşumu sırasında, kendi alanında herhangi bir yaşamsal süreç kadar zorunlu ve kaçınılmaz olan yeni tip davranışların ortaya çıkması gerekir. Başka sözcüklerle, insanların ekonomik işbirliği yapmak zorunda olduklarını, düzenler kurup bunları ayakta tutmak zorunda olduklarını, yeni yetişen her yurttaş organizmasını eğitmek zorunda olduklarını ve böyle işleri yaptıracak önlemler almak zorunda olduklarını göstermemiz gerekiyor. Bu faaliyetlerin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, nasıl bütünleştiğini göstermemiz gerekiyor. Nihayet bu ihtiyaçların doğuşunu ve hiyerarşisini açıklığa kavuşturmak için, ekonominin, bilginin, dinin, yasakoyma mekanizmasının, eğitici öğretimin ve sanatsal yaratıcılığın temel yani fizyolojik ihtiyaçlarla dolaylı ya da dolaysız ne türden bir bağı olduğunu göstermemiz gerekiyor.

Türemiş kültür buyruklarının kaçınılmazlığı ve zorlayıcı gücüyle başlayalım. Bütünüyle insanlık ve her toplumdaki tek tek her birey, her tür yardımcı araçtan yoksun, çıplak, silahsız, korunmasız bir varlık olarak işe başlar. Diğer hayvanlarla karşılaştırıldığında insanın bedensel donanımı gerçekten sınırlıdır. Pençe, keskin diş, zehir bezi gibi doğal silahları yoktur. Dişleri odun kırmak veya taş parçalamak için çok zayıf kalır, elleri toprağa eşelemeye veya avını öldürmeye uygun değildir. Ama insan bunlara karşılık kendine, uzaktaki bir hedefi bile vurabilecek, ağır, keskin silahlar yapar. Kazı aletleri, yerdeki, havadaki sudaki avı öldürecek araçlar bulup geliştirir. Hayvanların kürklerini alır, bitki liflerinden kumaşlar dokur. Pozitif yanlar, yani çevreden bu düzenli ve sürekli yararlanmanın insana sağladığı avantajlar açık ve çok büyüktür. Ama bunların karşılığı olarak davranışında ek bir sınırlanmayla ödediği bedel de aynı derecede büyüktür. İnsan zamanında ça-

lışmak, yaptığı işin nasıl yapılacağını bilmek zorundadır ve arkadaşlarının yardımına dayanmak zorunda bırakılmıştır.

Yine de, insanın biyolojik ihtiyaçlara tabi olduğu kesinlikte kültürün kurallarına tabi olduğu söylenebilir mi? İster basit ister karmaşık olsun kültür aygıtına bağımlılığın bir *conditio sine qua non* (olmazsa olmaz koşul) olduğunu kabul eder etmez, toplumsal işbirliğindeki veya sembolik hassaslıktaki bir aksamanın ani yokoluşa ya da saf biyolojik anlamda ağır ağır eriyişe yol açacağını hemen kavrıyoruz.

İnsanın kargılarla, ok ve yayla ava çıkması biyolojik zorlamadan ötürü değildir, bunun için zehirli oklar kullanmasına gerek yoktur, kendini kazık çitlerle, evlerle ve kalkanlarla koruması da gerekmez. Ama böyle yardımcı araçlar insanın çevreye uyumunu artırmak üzere bir kez edinildikleri anda, hemen, hayatta kalmanın zorunlu koşulları haline gelirler. Ve insan, burada tek tek sayabileceğimiz bu faktörlere, biyolojik kökenli herhangi bir yaşamsal sürecin yerine getirilmesine bağımlı olduğu derecede bağımlı olur. Dolaysız tehlikelerle dolu, kültürel açıdan zorunlu bir faaliyetteki herhangi bir durumu düşünelim. Avcı, kendisinden daha güçlü, bedensel bakımdan daha iyi donanmış bir hayvanın üzerine yürüyor. Silahsız bir savaşın sonu yenilgi ve ölüm olacaktır. Avcının kullandığı nesneler, kargısı, oku, yayı ya da tüfeği teknik bakımdan kusursuz olmalıdır. Bunları kullanmadaki becerisi ve yeteneği kritik anda yetersiz kalmamalıdır. Topluca çıkılan bir avda silahlar ve avcılar doğru anda doğru yerde bulunmalı ve görevlerini yerine getirmelidirler. Bu konuda bir tersliğin önlenmesi gerekiyorsa sembolik anlaşma olanağı yeterli olmalıdır. Maddi donanım, bunun ekonomik üretimi ve teknik kalitesi, çalışmayla, bilgi ve deneyimle kazanılan beceriler, işbirliğinin kuralları, sembollerin etkililiği, kendini koruma biçimindeki biyolojik buyruğun her şeyin ardında bulunan zorlaması nedeniyle, toptan ve ayrı ayrı, salt fizyolojiyle belirlenen herhangi bir unsur kadar zorunludurlar.

Çok kısaca, bir aksamanın uzun erimli sonuçlarını düşünelim. İlkel bir kabileyi de çok gelişmiş bir ulusu da ele alsak, hayatta kalmalarının, beslenme, giyinme, bedensel tamlık ve sağlıklarını koruma bakımından salt çevrenin onlara sunduğu şeylere bağlı olmadığını görürüz. Bütün nesneleri üretmek için teknik kurallara uymak, kolektif

bir tavır oluşturmak ve bilgi, yasa, ahlak geleneğini bir faaliyet sistemi aracılığıyla canlı tutmak zorundadırlar. Bir analize tabi tutulduğunda bu faaliyet sisteminin ekonomik, hukuksal, eğitsel, politik, bilimsel, büyüsel, dinsel ve etik olduğu ortaya çıkacaktır. Maddi donanımda, toplumsal dayanışmada, bireylerin eğitilmesinde ve yeteneklerin oluşturulmasında sürekli bir kötüleşme, uzun erimde yalnız kültürün dağılmasına değil, açlığa, salgın hastalıklara, kişisel yeteneklerin yok olup gitmesine ve çok açık ki nüfus erimesine de yol açacaktır.

İster yüksek ister aşağı olsun bir kültürün kolektif, topluca işleyişi biyolojik ihtiyaçların doyurulması için gerekli araçları sağladığından, sözün en geniş anlamında kolektif yaratıcılığın her yönü, biyolojik bakımdan, bütün yaşamsal süreçlerin tam olarak ve doğru yürümesi kadar zorunludur.

İlkel kültürlerin geleneğe çok sıkça tutucu, kölece veya otomatik diye nitelenmiş olan sıkı bağlılığı, biraz düşününce tümüyle anlaşılır bir şey oluyor. Bunun için, insanın bilgisi, becerileri ve maddi donanımı ne kadar basitse bunların amaca uygun, etkili bir düzeyde tutulmalarının da o kadar zorunlu olduğunu düşünmek yeterli. Çünkü bundan kaçma, bahane arama olanağı yoktur; bilgiyi ve geleneği aktaranların sayısı son derece sınırlıdır. Dolayısıyla, bilinene ve etkili biçimde yürütülene olan bağlılık da en yüksek dereceye çıkmak zorundadır.

Çok gelişmiş kültürlerde de, bilimsel geleneğimize, ekonomik örgütlenmemize, ilkeleri sembolik biçimde aktarışımızın sağlamlığına olan bu bağlılığı güvenceye almak üzere bir dizi yardımcı araç buluruz.

Türemiş ihtiyaçların bağlayıcılığı ilkemizi sınamak istersek, dünyanın bugünkü durumundaki dramatik gösteriye dikkat çekebiliriz. Topyekün dünya savaşları yalnız yıkım silahlarıyla yürütülmüyor. Bu araç-sürecin sonul amacı açıkça biyolojiktir: insan organizmasını yok etmek. Ama zafer kazanan ordu çoğu kez amacına dolaylı yollardan da ulaşıyor, düşmanı dağıtıyor, şaşkına döndürüyor ve böylece boyun eğmeye zorluyor. Topyekûn savaşın alanları; ekonomik mücadeleler, sinir harbi ve propagandadır. Burada, yiyecek üretimine veya yiyecek maddesi ithaline yarayan araç bir aygıtın çökertilmesiyle ekonomik bir mücadele büyük, çağdaş bir ulusa açlık koşullarını, hatta yalnızca ye-

tersiz beslenme koşullarını dayattığında boyun eğmeye zorlanışı görebiliriz. Ekonomik mücadele yoluyla sanayi üretimi için gereken hammadde kaynakları kesildiğinde veya yok edildiğinde ya da iş durdurulduğunda, yine, geniş çaplı bir araç-yardımcının yok edilmesinin büyük, modern bir topluluğun biyolojik etkililiğinin başarısını dolaylı ve dolambaçlı yollardan nasıl etkilediğini görüyoruz. Savaş durumunda, örgütlü bir devlet diğer bir devletin örgütlenmesini dağıtarak, moralini ve yurttaşları arasında sembolik araçlarla kurulmuş bağı çökerterek onu yenilgiye uğratabilir. Propaganda, beşinci kol taktiğiyle, yanlış toplumsal sembolizm diye nitelenebilecek bir şey yerleştirir. Norveç'in işgali sırasında Alman ajanları tarafından Norveç ordu birliklerine hainice buyruklar verildiğinde, bunlar doğru formüle edilmiş sembolik yönergelerdi, ama yanlış, yani haksız işgal edilmiş bir otoriteden çıkıyorlardı.

Bütün somut olaylara daha derinlemesine bir bakış gösterecektir ki, güç araçlarıyla, ekonomik saldırıyla ve propagandayla yürütülen bir kavgayı ifade eden savaş, baskı aracı olarak ancak insan varoluşunun biyolojik düzeyine indiği zaman etkili olur. Öldürmeler, sakatlamalar, büyük gürültü patırtı ve korkunç görüntüler beden ve sinir sistemi üzerinde doğrudan etki yapar. Her düzenin çözülüşü, kapanmış sokaklarıyla, soğuğun ve havanın etkilerinin engellenemeyişiyle, kaçanların yok edilmesiyle Hollanda ve Fransa'nın terörize edilmiş bölgelerinde olduğu gibi, ancak insan bedeninden, insanın çektiği fiziksel acılardan ve dolaysız insan çabalarındaki şaşkınlıktan yola çıkarak betimlenebilecek olgulardır.

Şu halde ilk elde, türemiş ihtiyaçların da biyolojik ihtiyaçlarla aynı zorlayıcılıkta olduğunu görüyoruz; ve bu da, bunların organik zorunluluklarla her zaman araç ilişkisi içinde olmalarından kaynaklanıyor. Aynı zamanda, bunların insan davranışının yapısına nerede ve nasıl müdahale ettiklerini de görüyoruz. Son olarak da, eğitim ve araştırma gibi, sanat, din, yasa, ahlak gibi son kertede türemiş faaliyetlerin bile, birçok ara parça vasıtasıyla da olsa, insanın hayatta kalma, sağlığını koruma ve örgütlü etkinliğinde normal bir düzeyi sürdürme zorunluluğuna bağlı olduğunu görüyoruz, bu, örgütlü uygulamayla, teknikle ve zaten bunlara özgü olan iletişim sağlamlığıyla bağı dolayısıyla kesin olarak gösterilebilecek bir bağdır. Bütün bunların ya-

nında, düşüncemizin hiçbir zaman ampirik analiz çerçevesinin dışına çıkmadığını vurgulamak gerekli değil herhalde, tam bir kavrama için, yani olguların doğru, nesnel ve uygun biçimde betimlenmesi için ampirik analiz zorunludur.

Şimdi bir de, vardığımız sonuçları tablo biçiminde toplamamız ve tek tek kavramlara açık seçik ve kısaca sınır çizmemiz gerekiyor. Aşağıdaki özetin ilk kolonunda, araştırmamızda ele aldığımız şekliyle araç türü kültür buyrukları var. İkinci kolonda ise kısaca, kültürün bu buyruklara verdiği tepkiler gösterilmiştir.

Buyruklar	*Tepkiler*
1. Üretim ve tüketim mallarıyla ilgili kültür aygıtı kurulmalı, kullanılmalı, beslenmeli ve yenilenmelidir.	1. Ekonomi
2. Tekniğin, törelerin, yasaların ve ahlakın hükümleri derginlenmeli, işlemeleri ve uygulanmaları sağlanmalıdır.	2. Toplumsal denetim
3. Tek tek kurumları besleyen insan malzemesi yenilenmeli, biçimlendirilmeli, yetiştirilmeli ve kabile geleneğinin tüm bilgisiyle donatılmalıdır.	3. Eğitim
4. Her kurumda otorite belirlenmeli, güç araçlarıyla donatılmalıdır; düzenlemelerini yürütebilmesi için bu otoritenin eline bütün yardımcı araçlar verilmelidir.	4. Politik örgütlenme

İlk kolonla daha fazla uğraşmamız gerekmiyor. Bunların niçin zorlayıcı görülmesi gerektiğini, insan davranışına türemiş, yeni bir ihtiyaç türü dayattıklarını yukarda gösterdik. Ayrıca bunların kaynağına da dikkat çekip, kültürel faaliyetin belirleyici araç-nedenlerinin bu neden-

selliğin biyolojik kaynağıyla, yani biyolojik gerekliliklerle bağını kurduk.

Şimdi ikinci kolon. Ekonomik faaliyet açık ki her zaman aile, klan, köy topluluğu, politik boy veya yaş sınıfları gibi genel kurumların bir parçasını oluşturur. İnsanlar bazen en ilkel aşamalarda da temel niteliği özgün biçimde ekonomik olan kurumlarda örgütlenirler. Bir toplayıcı grubu, örgütlü bir avcı veya balıkçı topluluğu, toplumun toprak işini ortaklaşa yürüten bir insan grubu aslında ilkel düzeyde ekonomik örgütlenmelerdir. Kültürün gelişmesiyle özel üretici, pazarlayıcı ve tüketici grupları ortaya çıkar. Sanayi, finans, banka, kooperatif ve tüketici birliği örgütlenmelerinin öncelikle ekonomik tipte kuruluşlar olduğunu söylemeye gerek yok herhalde.

Yine de şunu anlamak önemli: Bir kültürün ekonomik sistemi yalnızca, mal üretimi, değiştokuşu ve tüketimi için oluşturulmuş çeşitli kuruluşların betimsel bir dökümünün çıkarılmasını değil, toplumun ekonomisine bütünüyle hükmeden genel ilkelerin incelenmesini de gerektirir. Ekonomi teorisi, zenginliğin üretilişinin, dağılımının, değiştokuşunun ve kullanımının incelenmesidir. Gelişmenin değişik aşamalarında ve çevre farklılıklarına göre, tasarruf durumu kökten farklıdır; ayrıca bu, belli hukuksal kurallara ya da genel değer ölçülerini belirleyen anlayışlara da bağlıdır. Tüm sürece ilişkin kapsamlı bir inceleme, üretim faktörleriyle, değiştokuşun ve dağılımın örgütlenişiyle ve değer nesnelerinin kısmen tüketildiği kısmen de güç aracı olarak kullanıldığı tarzla başlamalı, sonra da verili bir kültürde her özgün ekonomik kuruluşa egemen olan genel ilkelere geçmelidir; tek tek kurumların incelenmesi için varılması gereken nokta budur. Klasik ekonomi öğretisi kısmen gözden geçirilmeli, kısmen de yeniden biçimlendirilmelidir, bu da, bizim bugünkü tasarımlarımıza basitçe taşınamayacak kültür düzeyleri için, toprak sahipliği, emek, sermaye, girişim örgütlenmesi gibi kavramlar daha esnek bir biçimde ele alınarak yapılmalıdır.

Yine de, yapı açısından, klasik teorinin ufak tefek düzeltmelerle kullanılabileceği kanısındayım. Hiç kuşkusuz "toprak" kavramının incelenmesi gerekiyor, bu, mülkiyet haklarına, seçilen kullanım tarzına ve buna mitolojiyle, büyüyle, dinle, yerel yurtseverlikle biçilen değere göre çevrenin yardımcı kaynaklarının incelenmesi demektir. Toprağa

bağlı işlerin örgütlenmesi —herhalde bu her zaman evdeki işbölümüyle, klan sistemiyle, ya da en keskin belirtisi kölecilikte ortaya çıkan herhangi bir toplumsal katmanlaşma biçimiyle bağlantılıdır— gözlemci için bir betimleme problemidir ve böyle araştırmalar ekonomik tutumlara ilişkin genel teoriye değerli kıyaslama malzemeleri sunacaktır. Amaç için araç olarak zenginlik birikimi, yani sermaye kavramı, belki stoklanmış yiyecek maddelerini de kapsayarak, ilkellerin ekonomisine ilişkin teori için klasik öğretideki kadar yararlıdır. Ticaretin ve değiştokuşun örgütlenmesi doğal olarak, yalnızca duygudaşlığın kanıtı olan değiştokuşun incelenmesini de gerektirir. Değiştokuşun örgütlenmesinde ve araçlarında biraz karmaşık bir sorun ortaya çıkar. Çoğu antropolojik kayıttaki başlıca yanlışlık kaynaklarından biri, para kavramının gelişigüzel kullanılmasında yatar. Antropoloji ekonomik gelişme tarihine ve paranın özünü kavramamıza gerçekten büyük hizmetlerde bulunabilirdi, ama eğer bu kavramı temel bileşenlerine ayırmış, değer ölçüsü olarak, değiştokuşta ve zamana yayılmış ödemelerin hesaplanmasında ortak ölçü olarak çeşitli olanakların nasıl kullanıldığını incelemiş ve paranın ticari işlemlerin genel aracı olarak adım adım gelişip merkezileşmesinin verilerini sunabilmiş olsaydı.

Burada ilkel ekonomi yöntem ve ilkelerinin teknik ayrıntılarına girmemize gerek yok. Bizim için en önemli şey, maddi aygıtın sürekli olarak yenilenmesi ihtiyacına işlevsel tepki probleminin, nesnel kurum analiziyle tümüyle ulaşılamayan yaklaşımlar ve teorik bakış açıları sunması. Burada sorunumuz —ki özde işlevle ilgili bir sorun— araç bir buyruğa sabit ve zincirleme bir tepkiler sistemiyle yanıt vermek üzere kültürün tüm mekanizma olarak nasıl örgütlendiği. Buna verilecek bir cevap, ekonomik nedenselliktен anladığımız ve karmaşık bir davranış biçimleri ağı içersinden ekonomik bölüm, ekonomik motivasyon diye ayırıp çıkardığımız şeyin tam bir belirlenmesini içerecek ya da en azından bizi bu belirlemeye götürecektir.

Ben şahsen *ekonomik* deyince insan davranışının mülkiyetle ilgili yanını anlıyorum, yani zenginliklerin, başka deyişle özel olarak sahip olunabilen maddi değerlerin kullanılışıyla ya da bunlar üstündeki tasarruf hakkıyla ilgili yanı. Açık ki bu tanım ekonomik değer düşüncesini de içinde barındırıyor, yani belli kullanım haklarına, tüketme olanaklarına tek başına sahip olma ve toplumun diğer

üyelerini dışlayarak servetten tek başına yararlanma doğrultusunda kültürce belirlenmiş güdüyü.

İkinci maddemiz olan "toplumsal denetim" ise, her toplulukta üyelerin hak ve yükümlülüklerini bilince çıkaracak araç ve yöntemler bulunması gerektiğini; her bireyi genelde görevlerini yapmaya teşvik eden ve ona haklarından uygun biçimde yararlanma olanağını da sağlayan temeller ve mekanizmalar olması gerektiğini; ve nihayet, kurallardan sapma ya da kuralların çiğnenme durumu için, düzenin yeniden kurulmasını ve doyurulmamış isteklerin karşılanmasını öngörmek gerektiğini anlatıyor.

Bazı basit toplumlarda açıkça billurlaşmış hukuksal kurumların bulunmaması etnografları çoğunlukla bu işlevsel problemi tümüyle gözardı etmeye itti. Ama bizim burada formüle ettiğimiz tarz, türemiş olsa da kalıcı ve zorlayıcı olan bir ihtiyacın her zaman uygun bir tepkiyle sonuçlanacağını gösteriyor. Yaklaşımımız yine, daha kapsayıcı, daha iyi yönlendirilmiş araştırma çalışmasına çağrı oluyor. Ana yönelim noktası, yaşamı süresince bireye çeşitli kuralların nasıl öğretildiğini araştırma zorunluluğunda yatıyor. Bu açık ki eğitim probleminin bir parçasıdır. Ama, normatif ya da hukuksal denebilecek bakış açısı, araştırmacının dikkatini yalnızca, bireye ilk evrelerinden çıraklık dönemine ya da kabileye tam olarak kabul edilişine dek kabile geleneğine saygının ve itaatin eğitim yoluyla nasıl öğretildiği konusuyla sınırlamayacak, bunu çiğnemenin ve ihlal etmenin sonuçlarının ve cezasının nasıl anlatıldığı konusunda da onu araştırmaya zorlayacaktır. Eğitim ve öğretme aşamasında, töreye karşı gelmenin karşılığı olan ceza tarzındansa, zor önlemleri —ya da baskı önlemleri— unsurunun daha güçlü ortaya çıktığı herhalde görülecektir. Şu sözde ilkel olan insanlarda ana baba otoritesi —bilindiği gibi— çoğu zaman gevşek ve yumuşaktır. Ancak, baskı yoluyla eğitimin aile otoritesini tamamlayan ya da onun yerini alan başka taşıyıcıları vardır: oyun arkadaşları grubu, üyeliğe kabul kampının katı disiplini, oğlan çocuğunu veya genç erkeği ekonomik girişime ya da askeri eylemlere katılmaya hazırlayan sert çıraklık dönemi ve eğitsel ya da biyolojik gelişme sürecinde örgütlü bir yaptırımlar sistemi. İyi gözlemci burada da daha çok, çocukluktan olgunluk yaşına dek kamuoyunun gerçekte baskısını nasıl uyguladığı konusuna girmelidir.

Daha sonra olgun birey bir kurumun üyesi olduğunda da, onu rolünü layıkıyla oynamaya zorlayan çoğu güvenlik önlemi grup içinde merkezi bir otoritenin örgütlü uygulanmasıyla işlemez, bu otorite ister ev grubunun başı, ister klanın önderi, ister komünün başkanı, isterse kabile reisi olsun, bu böyledir. En zorlayıcı itici güç, görevlerle karşı-görevlerin zincirleme bağından gelir, görgüyle edinilmiş bir görüşün zorlayıcı gücünden: Zayıf bir kişi, yeteneksiz, namuslu davranmayan bir işçi adım adım kurumun dışına itilir, boykot edilir veya dışarı atılır. Böylece yavaş yavaş tam anlamıyla önemsiz ve yararsız bir kişi durumuna düşer, bu durumdansa ancak yükümlülüklerini en özenli ve en doğru şekilde yeniden üstlenerek kurtulabilir. Genelde "ilkelin kurala, töreye ve tabuya kölece bağlılığı" denen şeyin gerçek özü ancak böyle kavranabilir, yani ilkellerin yaşamındaki normatif yanın böyle bireye giren, nesnel ve akılcı analiziyle. Eğitime ilişkin olarak da yine şu saptamayı yapabiliriz: Eğitim için pek az özel kurum vardır, doğru tutum ve davranışları öğretme, aşılama ve yerleştirme süreci her kurumun kendi çalışması içindedir. Bunun için açık ki en önemlisi ev grubudur, ama her örgütlü kurumun kendi özel çıraklık dönemini öngördüğü görülecektir, bu dönemde yeni giren üyeye ilkönce işin, toplumsal görevin, protokolün ve ahlakın asgari kuralları öğretilir.

İnsan örgütlenmesinin politik yanına ilişkin tanımlamamız, otorite sahibi bireyler tarafından grubun diğer üyelerine karşı güç kullanılmasında düğümleniyor. Maddi gücün gerçekten ortaya çıktığı işlere, bu sırada kullanılan tekniğe, hukuksal sınırlamalara ve bunlara yol açan nedenlere ilişkin gözlemlerden yola çıkarak, bunlardan bir yanda meşru ve sınırları çizilmiş itaat ve boyun eğme anlayışlarının, diğer yanda da zorbalığın ve gücü kötüye kullanmanın yavaş yavaş nasıl geliştiğini araştırmamız gerekecektir. Açık ki güç örgütlenmesinin, grubun barış ilişkileri yaşadığı ya da savaş halinde olduğu diğer gruplar karşısındaki konumuyla her zaman sıkı bağlantısı vardır.

XII. Kültürün Bütünleştirici Buyrukları

Bütün değerlendirmemizde zımni bir kabul yaptık: davranış kurallarının biliniyor olması ve gelenekle aktarılması. Kurumsal analizimi-

zin püf noktası olan temel yasa kavramında, kurucu kuralların derginlenmesinden, grubun örgütlü davranışını yönlendirip bütünleştiren mitolojik düşünce ve değerlerden söz ettik.

Bütün bunlar, dil, sözlü veya yazılı aktarım gibi fenomenleri, birkaç egemen dogmatik düşüncenin özünü ve insan davranışına böyle ince, ahlaki yönergelerin verilme yolunu kültür analizimizin kavramlarıyla açıklayamadığımız sürece bir hayli havada kalıyor. Herkes bilir ki, bütün bunlar sözlü öğretime ya da yazılı metinlere temellenmiştir, yani sembollerin geniş alanına. Burada sembolizmin bütün örgütlü davranışların temel bir öğesi olduğunu göstermek istiyorum; bunun kültürel davranışın ilk ortaya çıkışında doğmuş olması gerekir, ve sembolizm dediğimiz şeyde, grubun maddi el ürünlerini, kolektif hareketlerini ya da bir törenin belli biçimlerini gözlediğimiz çerçevede, yani gözlenebilir olgular temelinde gözleme ve analize tabi tutulabilecek bir nesne söz konusudur. Merkezi önerme olarak burada ileri sürülen şey, sembolizmin, temel doğası gereğince, ilk organizmanın değişimi olduğudur, bu ise fizyolojik bir dürtünün bir kültür değerine dönüşmesini olanaklı kılan değişimdir.

Bu problemi çok basit kültürlere ilişkin olarak ve "kökeni" açısından ele alırken, konuya yine, karmaşık ve basit kültür fenomenlerini aynı tarzda inceleyecek, uygarlaşmış davranışın bütün evrelerine egemen olan değişmez, kaçınılmaz sonuçların ardından gidecek biçimde yaklaşmak istiyoruz. Böylece köken kavramı bizim için yalnızca, kültüröncesi ve kültürel davranışların farklılaşması için gerekli ve yeterli olan asgari koşulları ifade ediyor. İnsanla çevrenin uyumunun konut, ısınma, giysi, yiyecek ya da silah gibi herhangi bir temel bölümünü ele aldığımızda, her birinin kendisiyle birlikte insanda ve çevrede değişiklik getirdiğini görürüz. Bu genel ilke en yüksek düzeyden en alt düzeye kadar her yerde geçerlidir ve biz zaten bu ilkeyi saklı tuttuk. Bir an için kültürün doğuş durumunu düşünelim. Şunu ileri sürüyorum: Çağdaş uyarım-refleks psikolojisi, hayvan terbiyesi, meme çocuğu psikolojisi üzerine bildiklerimizle ve etnografik vargılarımızla, gerçi kültürün doğduğu anı ve doğuş biçimini tam olarak yeniden kuramayız ama hayvanca davranışı uygarlaşmış davranışa dönüştürmek için gerekli ve yeterli olan koşulları hiç kuşkusuz tasarlayabiliriz. Biliyoruz ki yalnız Yerkes, Köhler ve Zuckermann'ın maymun-

ları değil, fildenpireye bütün zeki hayvanlar çok karmaşık alışkanlıklar geliştirmeyi başarabiliyorlar, tabii Pawlow'un, Bechterew'in ve Hull'un kullanmış olduğu fareler, kobaylar ve köpekler de. Öğrenme yeteneklerinin esnekliği ve ölçüsü sınırlıdır, ama hayvanların buluşlar yapabildiklerini, aletlerden yararlanmayı, karmaşık düzenekleri kullanmayı ve değer işaretlerini tahmin etmeyi öğrenebildiklerini kanıtlamaya pekâlâ yeterlidir. Hayvanlar böylelikle temel ihtiyaçlarını dolambaçlı yollardan doyurmayı öğreniyorlar, bu yollar da aslında oldukça karmaşık bir kültür aygıtına denktir.

Daha bu saptamadan bile bir dizi genel ilke çıkarabiliriz. Kültür araştırmacısının problemi ortaya koyuşu psikologun koyuşundan köklü bir biçimde ayrıldığı için saptamalarımız uyarım-refleks psikolojisinin şu sıralar yavaş yavaş işlenmekte olan saptamalarıyla tam örtüşmeyecek. Psikolog her şeyden önce öğrenme sürecinin tam bir analiziyle ilgilidir. Kültür araştırmacısı içinse incelemenin vurgusu toplam durumda ve öğrenmenin bütün aracılarındadır. Bu yüzden sözgelimi psikolog özellikle kendi faaliyetiyle ve kendi rolüyle ilgilidir ve çoğu zaman deneyin genel koşullarını saklı ve belli sayar. Kültür araştırmacısı için durum tamamen farklıdır.

Antropolog hayvan deneyindeki durumu kültürün başlangıçlarına tek yolla dayandırabilir, bu da bir alışkanlığın oluşması için mevcut olması gereken ana faktörleri ayırmaktır. Türümüzün insanöncesi ataları hiç kuşkusuz, kolaylaştırıcı manevralar keşfedecek, alışkanlıklar edinecek ve bu arada belli yardımcı araçlardan yararlanacak durumdaydılar. Böyle kazanımlar için zorunlu olan belirleyici faktörlerin temel dizisi önce şudur: yiyecek ihtiyacında, üremede veya bedensel rahatlık sözüyle niteleyebileceğimiz komplekste olduğu gibi güçlü bir dürtünün var olması. (Dürtü, acıkma olarak, cinsel dürtü olarak, dolaysız tehlikeden kaçma veya zararlı durum ve koşullardan kaçınma olarak ortaya çıkacaktır.) Bundan sonra deney durumu için eşdeğer durum, doğrudan doyum olanağının yokluğu olmalıdır, ama amaca erişmeyi olanaklı kılan birtakım yardımcı araçların varlığıyla birlikte. Köhler'in, şempanzelerinin tutuklu durumdayken yardımcı araçları açık seçik ve doğru değerlendirerek yiyeceklerine, arkadaşlarına veya istenmeye değer başka bir amaca ulaşmayı nasıl başardıklarını anlatan ayrıntılı betimlemesi, yüksek maymunların ve bizim kültüröncesi atalarımızın doğal koşul-

larda nesneleri ayırt etmeye, kumazlıklar düşünmeye ve böylece henüz kültüröncesi de olsa araç-eylemler yürütebilmeye yetenekli olduklarını gösteriyor. Böyle alışkanlıklar, hazırlama mekanizmasıyla —araç işi izleyen doyumu hazırlama— bireysel olarak korunmuş olabilir. Kültür analizimizin kavramları açısından, hazırlama, bireysel organizmada dürtü, yardımcı araç ve doyum arasında oluşan dolaysız bağdan başka bir şey değildir.

Böylece, aletlerin, barınma olanaklarının, silahların ve etkili kur yapma yöntemlerinin nasıl bulunduğunu ve nasıl bireysel alışkanlıklar halini aldığını düşünebiliriz. Böyle her bireysel iş veya kazanım, gerek kültüröncesi bireyden gerekse hayvandan bazı taleplerde bulunur ve yardımcı araç olarak maddi objeyi, bunun yerleşmiş alışkanlık olarak kullanılışını ve dürtü, alışkanlık, doyum arasındaki tüm bağlantıyı doğru değerlendirmesini ister. Başka bir deyişle, el ürünü, norm ve değer daha hayvanın öğrenmesinde bile vardır, bunlar hiç kuşkusuz insan-maymunun ya da şu "missing link"in kültüröncesi davranışında da vardı. Ancak böyle alışkanlıklar bireysel olarak kazanılmak zorunda kalındığı ve bir topluluğun tüm bireylerinin öğrenilmiş bir davranışının temeli haline getirilemediği sürece kültürden söz edemeyiz. Hayvanların kültüröncesi kazanımları ve becerileri ile, kültür dediğimiz istikrarlı, kalıcı eylem örgütlenmesi arasındaki sınır, alışkanlıkla görenek arasındaki ayrımla belirlenir. Aynı zamanda, anlık yardımcı araçlarla, gelenek biçiminde aktarılan el ürünleri arasındaki ayrımı da kaydetmek zorundayız; her defasında yeniden keşfedilen alışkanlık biçimleriyle, geleneksel olarak belirlenmiş kurallar arasındaki ayrımı; dağınık ve bireysel kazanımlarla, grubun kalıcı bir biçimde örgütlenmiş davranışı arasındaki ayrımı.

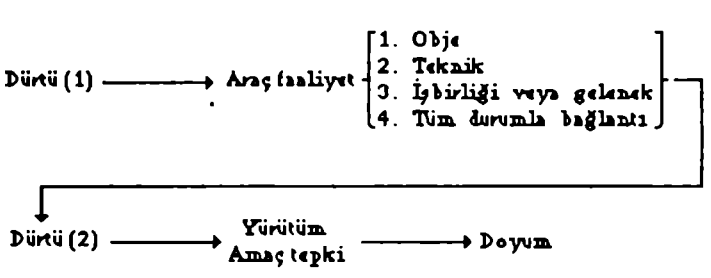
Tüm bunlar, grubun bireysel başarıların ilkelerini bir gelenekte cisimlendirme yeteneğine bağlıdır, bu gelenek grubun diğer üyelerine aktarılabilmeli ve daha da önemlisi bir kuşaktan diğerine bırakılabilmelidir. Bu ise, teknik kolaylığın veya yiyecek, güvenlik ya da eş bulma yönteminin biçimi, malzemesi, tekniği ve değeri konusunda topluluğun her üyesinin şu veya bu biçimde bilinçlenmesi anlamına gelir. Böyle bilgi, örgütlenme ve değer unsurlarının standartlaştırılmasına yarayan araçların ayrıntılı analizine girmeden önce, bütün sürecin her durumda bir grubun varlığını gerektirdiğini ve bunun üyeleri ara-

sında kalıcı ilişkilerin var olmasını şart koştuğunu saptamak zorundayız. Bu nedenle, sosyolojik bağlamı olmadan yapılan her sembolizm değerlendirmesi, el ürünlerinin, tekniklerin, örgütlenme ve sembolizmlerin eşzamanlı ortaya çıkışı olmadan da kültürün doğabileceği kabulü kadar anlamsızdır. Başka bir deyişle, burada şimdiden şu saptamayı yapabiliriz: Kültürün kökeni, çeşitli gelişme doğrultularının bütünleştirici bir biçimde bir araya gelmesidir, yani şu dört unsurun bir araya gelmesi: araç nesneleri tanıma yeteneği; bunların teknik etkililiğini ve değerini, yani amaçlanan süreçteki yerlerini değerlendirebilme; sosyal bağların doğuşu; sembolizmlerin ortaya çıkışı.

XIII. Araçla Tamamlanan Yaşamsal Süreç

İşlevsel kültür analizimizde yaşamsal süreç kavramından yola çıktık, yani dürtü, bunun fizyolojik etkisi ve organik doyum bütününden. Son vardığımız sonuçları bir diyagramda toplamak yararlı olacak.

Araçlı Süreç Diyagramı

Burada şematik biçimde, yaşamsal sürecin kültürel eşdeğerini gösterdik. Bu, ihtiyaçların doyurulmasıyla bağlantılı olduğu sürece her faaliyet için karakteristik olan insan davranışı tarzını ifade ediyor. Daha önceki diyagramımızdan farkı öncelikle, olgular dizisinde temel bir bağlantı halini alan araç faaliyetin araya girmesinde. Ayrıca dürtü maddesini ikiye çıkardık ve her birine bir rakamla indis koyduk. Şu olgu yine var: Hayvani davranışta bir alışkanlık oluştuğunda, öğrenebilen

her hayvanda harekete geçen ve her insani kültürel eylemde öncelikle etkili olan dürtü, doğrudan amaca değil, bu amaca ulaşmakta araç olan ara aşamalara yönelmiştir. Bunu daha fazla işlememize herhalde gerek yok, bundan önceki açıklamalarımızın önemli bir bölümü bu konuya yoğunlaşmıştı.

Dürtü (2) şu olguyu anlatıyor: Araç aşamanın uygun bir biçimde gerçekleşmesinden sonra, yiyeceği yemek, cinsel doyuma ulaşmak, acıyı veya bedensel zarar koşullarını ortadan kaldırmak doğrultusundaki dolaysız dürtü, pozitif veya negatif bir biçimde arzunun doyurulmasını ya da bir acının uzaklaşmasını sağlayan asıl fizyolojik eylemi hedefler. Ama şurası açık ki hazırlama süreci de dürtü (2)'nin etkili biçimde doyurulabileceği durumla ilgilidir. Bu durumda araç faaliyet sürecin temel bir bölümü haline geldiğinden, hazırlama ya da fizyologların yeğledikleri deyimle ikincil hazırlama, tüm olarak araç faaliyete ve bunun bütün bileşenlerine bağlanır: el ürününe, tekniğe, işbirliğinin kurallarına ve tüm durumun yan koşullarına. Bütün bu unsurlar fizyolojik olarak belirlenmiş haz tonlarıyla bezenirler. Türemiş ya da ikincil bir tarzda istek nesneleri haline gelirler. Bir yaşamsal sürecin başarılı bir biçimde sonuçlanması için karakteristik olan haz duygusunun birazını bunlar üstlenir. Kısacası organizma araç unsurlara öyle bir iştahla tepki gösterir ki, bu iştahı doğrudan fizyolojik hazla ödüllendiren objeler için gösterdiği isteğin ya aynısı ya benzeridir bu. Organik ihtiyaçların doyurulmasında yardımcı olan belli nesnelere, normlara ya da kişilere organizmanın gösterdiği bu güçlü, kaçınılmaz bağlılığı, sözcüğün en geniş anlamıyla *değer* sözcüğüyle niteleyebiliriz. İlginçtir ki böylelikle kültürdeki başlıca sembolizm unsurlarını şimdiden büyük ölçüde belirlemiş olduğumuzu fark ediyoruz. Çünkü sembol kavramı, çok kabaca söylenirse, bir şeyin diğerinin yerine konacağını göstermelidir; ya da imin veya sembolün bir düşünceyi, bir duyumu veya içebakıştan tanınan "bilinç" özünün başka herhangi bir bölümünü içinde barındırdığını. Gördüğümüz gibi bu türden bütün tanımlar metafizik eğilimlidir, sembolizm ise aslında, imle insan zihninin içindekiler arasındaki herhangi bir mistik ilişkiye değil, bir nesne, bir hareket ya da bir eylemle bunun alıcı organizma üzerindeki etkisi arasındaki bağlantıya dayanır. Yaşamsal sürecin araçla genişletilmesiyle, bir nesne, teknik bir hareket veya başka bir kişinin varlığı ve davranışı araç bir fa-

aliyetin yürütülmesi için nasıl gereklilik ya da buyruk haline geliyor artık görüyoruz. Diyagramımız, gerekli donanımın, bir tekniğin ya da işbirliği için bir hazırlığın yavaş yavaş nasıl nesnel bir sinyal haline geldiğini gösteriyor; aç organizma için yiyeceğin, bir dişi için erkek hayvanın (veya tersi), susayan için suyun, üşüyen için ateşin nesnel bir sinyal olmasıyla tamamen aynı şeydir bu. Ancak araç faaliyete içkin sembolizmin yeniden genelgeçer, anlaşmalı, kalıcı ve aktarılabilir duruma getirilmesini daha ayrıntılı göstermemiz gerekiyor.

Ama buna girmeden önce, davranışa ilişkin araç analizimizin kurum düşüncemizle ve bunun bileşenleriyle tam üst üste düştüğünü saptamak ilginç olacak.

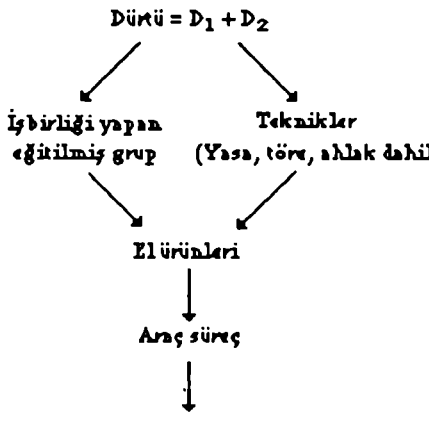
Yukardaki diyagramımız araç faaliyetin dökümü olarak obje, teknik, işbirliği, aktarım ve tüm durum noktalarını içeriyor. Biraz daha ayrıntılı olarak bu, insanların amaçlarına ulaşma yolunun, çevre verileri içersinde doğrudan ya da geleneksel işbirliğiyle, yani teslim alma yoluyla, yerleşmiş ampirik yöntemler, el ürünleri kullanmak olduğu anlamına geliyor, ayrıca açık ki bütün bunları yaparken kültürlerinin öğrenilmiş geleneksel tekniğini kullanıyorlar. Diyagramımızla VI. bölümdeki ilk diyagram (S. 78) arasında yapılacak bir karşılaştırma, maddi aygıtın çevre durumuna ve kullanılan nesnelere tam denk düştüğünü gösterir; işbirliği tekniğini ve kurallarını *normlar* maddemiz altına sokabiliriz. *Personel* kavramı, açık ki, her ikisi de yalnızca örgütlenme içinde gerçekleşebilecek olan "işbirliği ve geleneğe uygun öğrenme" kavramlarına denk düşüyor. Peki dürtü (1) ve dürtü (2) kavramlarımızı nereye sokacağız?

Sırası gelmişken burada bir şey ekleyelim; dürtünün iki bileşene ayrılmış olması soyutlama için gerekli kolaylaştırıcı bir işlemdir, bu ikilik, dürtünün asıl yaşamsal süreç için olduğu kadar araç faaliyet için de zorunlu bir önkoşul olduğunu anlatıyor. Gerçekte dürtünün bütün süreç boyunca işleyen, bütün aşamaları denetleyen ve her zaman son durumu, yani doyumu dürtükleyen tek bir bütün olduğunu hiç akıldan çıkarmamamız gerekiyor. Bu kavramı ikiye ayırarak ele almamız, dürtünün başlangıç aşamalarının bir kez öğrenmiş olan organizmayı kültürel bir değer içeren ara araç-aşamaya götürdüğünü ve araç faaliyetin bütün unsurlarının değerlerini bundan aldıkları olgusunu anlatıyor. Dürtü (2) doğrudan doğruya organik içtepiye dayanır ve

doyumla güçlendirildiği için bu hazırlığı bütün araç unsurlara aktarır, çünkü dürtü (1)'e ayrılmaz bir biçimde bağlıdır.

Şu halde şimdi, daha önce temel yasa dediğimiz şeyin, yani gelenekle güvenceye alınmış değerlerin, programların ve örgütlü davranışa ilişkin ilkelerin tamamen ve doğrudan dürtü kavramımızla örtüştüğünü görüyoruz, yeter ki bu dürtü kültürce yorumlanmış olsun. Öte yandan bu kültürel yorum da yine dürtünün çifte işleyişini gösteriyor, birincisi aygıta ve faaliyetin araç bölümüne değerler yükleyerek, ikincisi de, kültürce koşullanmış dürtü (2) biçiminde yeniden ortaya çıkıp, kültürce yorumlanmış doyum olayına yol açarak. O zamanki faaliyet gösterme kavramına burada açık ki araç-süreç denk düşüyor, ama dikkat gerçek yürütüme çevrildiği ve bu süreç kurucu faktörlerine ayrılmadığı sürece. Fark, bir kez daha belirtelim, dış gözlemdeki tutumumuzdadır: Gelenekle belirlenmiş ideal biçimiyle sürecin kurucu faktörlerini mi dikkate alıyoruz, yoksa gerçek yürütümünde süreci bütün sapmaları, eksiklikleri ve olası başarısızlıklarıyla mı inceliyoruz? İlk diyagramımızda ortaya çıktığı biçimiyle işlev kavramı açık ki doyumla dürtünün zincirleme bağıdır. Daha açık söylersek, kurum diyagramımız tek bir faaliyete dayanmadığı, tersine amaca götüren ve belli bir tipin bütün dürtü kımıldanışlarına bağlı olan araçların tümüne dayandığı için, işlev burada, karmaşık dürtülerle ve çok çeşitli ihtiyaç doyumlarıyla bağlantısıyla birlikte, yardımcı süreçlerin tüm alanını ifade edecektir. Düşüncemizi açıklamak için yeni bir diyagram daha çizmek istiyoruz, bu defaki uyarım-refleks psikolojisi şemasına göre olacak, ya da daha doğrusu, araçla tamamlanan yaşamsal süreç düşüncemizle birlikte kullandığımızda işimize yarayabilecek şekilde.

Kısaca, her kültür analizi için önemli olan birkaç sonuç daha çıkarmak istiyoruz. Aşağıda diyagram biçiminde ifade ettiğimiz şekliyle araç-süreç teorimiz, dürtü düşüncesinin basit veya karmaşık hiçbir kültürel faaliyet biçiminden atılamayacağını gösteriyor. Bir el ürününün, bir alışkanlığın, bir düşüncenin ya da bir inanç maddesinin bir kültüre kalıcı biçimde yerleşmesinin nedeni, her zaman, ilgili şeyin bir araç-sürecin şu veya bu aşamasına girmesi ve bir araç-sürecin temel bölümü halinde kalıcılaşmasıdır. Hayvan psikolojisi bize önemli bir şey öğretiyor: Sürekli olarak yeniden hazırlanmayan bir alışkanlık, öğrenilir, "silinir", kaybolur. Bu, büyük ölçüde kültüre de uygulanabilir.

İnsan ihtiyaçlarıyla ve bunların doyurulmasıyla dolaylı ya da dolaysız bir ilgisi olmadan hiçbir etkili eylem sistemi varlık sürdüremez. Her kültür unsurunun kavranması diğerlerinin yanısıra her zaman şunu da gerektirir: bu unsurun temel ihtiyaçların doyumuyla —ister araç ister dolaysız olsun— ilişkisinin saptanması. Bu ihtiyaçlar ilkel yani biyolojik olabileceği gibi türemiş yani kültürel de olabilir. Bir alışkanlığa artık değer verilmiyor, hazırlık yapılmıyorsa, yani yaşamsal bakımdan yararsız olmuşsa, o alışkanlık devreden çıkar ve olay biter. Bu aynı zamanda, bazı evrim ve alma teorilerindeki yeniden kurmalarda —yapılmaması gereken biçimde— manevra olarak kullanılan "kalıntı", anlamsız özellikler, önemsiz biçimler türünden düşüncelere yönelttiğimiz eleştirinin başka sözcüklerle ifadesidir.

Bir diğer sonuç, biçim yönünden bir kez belirlenmiş, araçla genişletilmiş yaşamsal sürecin artık zorlayıcı olacağıdır. Kültürü kavrama çabalarının önemli bir bölümünün kişiliğin nasıl biçimlendiğini ve bireyin çeşitli örgütlü sistemlere nasıl girdiğini eğitsel ve biyolojik bakış açılarından incelemeye dayandığını görüyoruz. Bu inceleme o derece ileriye götürülebiliyor ki, bireysel bir organizmanın araç bir sürece her uyumunun her zaman kendisiyle birlikte hukuksal unsurlar da getirdiğini gösteriyor. Teknik uygulamada yeteneksizlik, işbirliği ku-

rallarına itaatsizlik, kısacası objelere ve insanlara yanlış davranmak, önünde sonunda, araç süreci başarısızlığa uğratmaktan ötürü organizmanın cezalandırılmasına yol açıyor. Kültürel eylemlerin düzeni için etkili olan tüm disiplin önlemlerinin en eskisi ve en etkilisi de, organizmanın araç-süreç sırasında bizzat maddi aygıttan öğrendiği cezadır herhalde. Ayrıca görüyoruz ki burada da kültür analizinde bilimsel ilke yine kendi yerini istiyor, önce "çabayla erişilen değer" kavramı dolayısıyla, sonra da tüm sürecin araç bölümünün en değişken, yani en kolay değiştirilebilir bölüm olması nedeniyle.

Kapsamlı, karmaşık, maddi olduğu kadar sosyolojik temelli de olan kültür aygıtı, insanların onun aracılığıyla ve onun içinde kalıcı temel ihtiyaçlarını karşıladıkları aracı oluşturur. Aygıt insanların yeni türden ihtiyaçlar geliştirmelerine de izin verir ve iki katlı dürtü düşüncemizde gördüğümüz gibi yeni dürtü ve isteklerin yaratılmasına yol açar. Bu aygıt onu birlikte işleten tüm grubun iyiliği için ayakta tutulmak zorundadır. İşleyişi gevşetilemez, yoksa grup, ihtiyaçlarını saf hayvani bir şekilde çevreye dönüşle doyuramayacağı için —bu, ilk biyolojik ihtiyaçlar için de böyledir— yaşamını sürdüremeyecektir.

Bir genelleme daha eklemek iyi olacak. Darwin'in ardıllarının yapmak zorunda kaldıkları birkaç düzeltmeye rağmen, en becerikllilerin hayatta kalması ve varolma savaşı düşüncesi biyolojik evrim için temel önemini koruyor. Kont Peter Kropotkin, egemen kavramın işbirliği yapan bir topluluğun bireylerinin karşılıklı yardımlaşması olduğunu, hayatta kalma savaşının insan toplumlarına tümüyle uygulanamayacağını söylerken çok haklıydı. Varolma savaşı kavramını ilkel topluluklara mantıkla ya da belgesel kanıt bulma umuduyla uygulayamıyoruz; kuşkusuz, sürekli bir savaş durumu ya da daha zayıf grupların ortalıktan silindiği ve yok edilenlerin ya da dağıtılanların zararına olarak güçlülerin gittikçe yayıldığı bir durum kaydetme anlamında uygulayamıyoruz. Oysa yaşamsal değer kavramını tüm kültürlere uygulayabiliriz. Bu, savaş kavramından çok, her kültür içindeki ve değişik kültürler arasındaki yarışma kavramına bağlıdır. Bir konuda emin olabiliriz: Bir kültürdeki tek bir aksama —bu aksama yardımcı aracın işleyişinde, el ürünlerinde, işbirliğinde veya sembol sisteminin sağlamlığında olabilir— kaçınılmaz olarak tüm kültür aygıtının yavaş yavaş sönmesine yol açacaktır.

Bu noktada, ilişki yoluyla kültür aktarımı düşüncesinin çok yararlı olduğunu eklemek isterim. Bir kültürün ölmesi demek, sayısal küçülme, uyum yeteneksizliği ve kültür düzeyinin kısmen salt hayvani düzeye düşmesi demektir. Ama büyük olasılıkla kültür farklı gruplar içinde her yerde aynı anda geliştirilmiş olduğu için, bir kültürdeki bozulmanın iyileştirilebileceğini kabul edebiliriz. Bu ya bozulan grubun iyi işleyen bir başka kültürün içine alınmasıyla, ya da yüksek ve aşağı kültür aşamaları arasında belli yardımcı araçların değiştokuş edilmesi ya da aktarılmasıyla olur, kısacası "alma" yoluyla. İşin aslı ne olursa olsun, burada ve genelinde kendimizi ayrıntıya fazlaca somut giren yeniden kurucu resimlerden korumak istiyoruz. Bir kültür aygıtının organik olarak belirlenen bazı işlerinin kültürün istikrarını ve yaşama gücünü, örgütlenmesindeki dönüşümleri ve gelişmeleri belirleyen faktörler olarak görülmesi gerektiği ilkesi, işlevsel kültür incelemesinin oturduğu temeldir; bu bakış açısı kültürü tek tek insanların ve bütün grubun uygun biçimde uyarlanmasını ifade eden bir sistem olarak kavrar: aşamalı bir gelişmeyle, verili bir çevre içinde temel ihtiyaçların doyurulmasına ve yaşam standardının yükselmesine götüren bir sistem olarak.

Sir James George Frazer:

BİYOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

7 Mayıs 1941, James George Frazer'in ölüm günü, bir çağın sembolik anlamda kapanışıdır. Frazer klasik İngiliz antropolojisinin yaşayan son temsilcisiydi. İnsanlığı karşılaştırma yöntemiyle inceleyerek Yunanistan, Roma ve Doğu'nun antik kültürlerini anlamayı hedefleyen hümanizm çizgisini çağdaşlarımızın hepsinden daha iyi temsil eder. Adı herhalde büyük hümanistler ve klasik araştırmacıları listesini kapatan son ad olacak. Anatole France onu Montesquieu ile karşılaştırmıştı. Kuşkusuz, oranlaması yanlış olmayan bir karşılaştırma, ama galiba tam özü tutturamıyor. Biraz hatalı aynı bakış açısıyla Frazer'i Jonathan Swift'in veya Frances Bacon'un, hatta Sir Thomas More'un yanına bile yerleştirebiliriz. Ama o hiç kuşkusuz, Tylor ve Lord Avebury, Herder ve Lessing, Winckelmann ve Renan gibi kişilerin dolaysız ardılıydı.

Frazer, doğrudan pratik bir kazancı olmadan insanın salt kendi isteğiyle inceleme ve araştırma olarak bilginlik yapmasının henüz mümkün olduğu bir çağda yetişti, gelişti ve çalıştı. Bilgisi zengin ve kapsamlıydı. Lord Kelvin'le, Clerk Maxwell ve J. J. Tompson'la bir

fizik problemi üzerinde tartışabilecek durumdaydı; biyolojinin ve diğer betimleyici doğa bilimi dallarının büyük bölümünde köklü bir bilgisi vardı; Addison ve Lamb'ın stilinde denemeler ve şiirler yazardı. Homeros'u Yunancasından, Ovid ve Virgil'i Latincesinden, Kutsal Kitap'ı Aramisinden okurdu. Gençlik yıllarını Cambridge Trinity College'de geçirdi, burayı seviyordu ve gelişiminin en parlak aşamasına da burada vardı. Kolej o zamanlar araştırmacı için bilimin kalesiydi. İngiliz içinse kalesi yuvasıydı. Bilime, hümanizmaya, "*belles lettres*"e ilk öldürücü darbeyi indiren Birinci Dünya Savaşı boyunca Frazer *Altın Dal*'ına on iki ciltlik son biçimini verdi. Ama, görünüşe göre centilmenle birlikte bilgini de kültürümüzden silip götürmüş olan İkinci Dünya Savaşını sağ atlatamayacaktı.

I. Frazer'in Kişiliğindeki ve Yapıtındaki Çelişkiler

İnsan Frazer'i anlamak kolay değildi. Belli anlamda kapalı kutu, çelişkilerle dolu, paradoksal karakter özellikleri gösteren bir kişiydi. Ufkunun genişliğine ve ilgi alanının kapsamlılığına rağmen, dar ve yanlı teorik bakış açılarının ve genel önyargıların dışına çıkamazdı. Gerçek olgularla çeliştiğinde görüşlerini değiştirmeye hér zaman hazırdı ama, öte yandan da kişisel itirazı kaldıramaz, hatta tartışmaya bile girmezdi. İnsanlıkta yabancı, alışılmamış ve egzotik olan ne varsa hepsinin ardından tutkuyla gitti, ama bir yabancıyla karşılaşmak zorunda kaldığında soğukkanlılığını kolayca yitirir, alışkın olmadığı bir çevrede hareket etmekte büyük güçlük çekerdi. En derindeki özünde gösterişsiz ve parıltı düşmanı olan Frazer, dışarda onun yapısındaki bir adam için düşünülebilecek en yüksek onurlara ve takdirlere ulaştı.

Dünyaca ünlülüğü, büyük ölçüde, onun dış kariyerini yürütmeyi üstlenmiş olan Lady Frazer'in etkisine dayanır. Frazer kendisi sahne ışıklarından ve kamuoyunda yüceltilmenin parıltısından nefret eder, bunlara hiç değer vermezdi, ama hafif bir isteksizlikle yine de teslim olur, kabullenirdi. Son söz Lady Frazer'indi. Frazer'in yetenekli, enerjik, saygıdeğer yaşam arkadaşını tanıyanlarımız onun da Frazer'in kendisi kadar değerli olduğunu anlamışlardır. Lady Frazer yalnız nişanlar, ünvanlar, onurlar için uğraşmazdı, Frazer'in çalışma arkadaşıydı o; yapıt-

larının çevirisini yapar, önemli yazışmalarıyla ilgilenir ve diğer bilginlerle ilişkilerini yürütürdü. Genelinde Lady Frazer, Frazer'in çoğu dostu ve akademik dünya için biraz şaşırtıcı bir kişilik oldu.

Ben Frazer'i yaşamının son otuz bir yılı içinde tanıdım. Diğer antropologlarla kurduğu ilişkilerin bazılarını izleyebildim. Problemlere hangi yöntemlerle yaklaştığını, kanıtlarını nasıl getirdiğini, düşünce ve teorilerini nasıl geliştirdiğini anlamaya çalıştım. Antropoloji, toplumbilim ve kültür bilimleri alanlarındaki çağdaş bilgin ve yazarların tümünü olmasa da çoğunluğunu yazılarıyla nasıl etkilediğini kişisel ilişkilerimden biliyorum. Ama bir konuyu karşılıklı söyleşide ele almak onun için büyük sorundu. Büyük hümanist, doğuştan öğretmen olan kişinin bildik tarzıyla kendini karşılıklı etkileşime vermeyi, buna girişmeyi ve uymayı çok ender başarırdı. İnsan söyleşide her zaman, onun, yazılarında bulduğumuz pürüzsüz anlatı tarzında hazırlıksız konuşabildiği o büyük, coşkulu anı beklemek zorunda kalırdı. Her yeni etnografik keşfe gösterdiği öğesel ilgi ve alan araştırmacısını mektuplarıyla esinlendirme yeteneği herkesçe bilinir. Yeni Gine ve Melanezya'da bulunduğum sıralarda Frazer'den aldığım mektuplar, teşvikleri, kuşkuları ve uyarılarıyla, bütün diğer etkilerden daha büyük bir yardımcı oldu.

İyi bir konuşmacı değildi Frazer, konferansları insanı soğuturdu. Bariz bir sahne heyecanı içinde olur ve *ex tempore* konuşmaktansa konuşmasını okumayı tercih ederdi. Kitaplarında keskin köşeli kanılar, katı yargılar geliştirir. Sözgelimi psikanalizi ve onunla ilgili her şeyi bir kenara attı. Freud'un antropolojik çalışmaları Frazer'e temellendiği halde, Frazer Freud'un ya da öğrencilerinin bir çalışmasını okumak için hiçbir zaman girişimde bulunmadı. Bir Robertson Smith hayranı ve izleyicisiydi, buna rağmen Robertson Smith'in toplumsal din anlayışını daha da geliştirmiş olan Fransız Durkheim sosyoloji okulu üzerine gerçek bir değerlendirmeye hiçbir zaman ulaşamadı.

Frazer her tür polemikten ve kamu önündeki tartışmalardan kaçınırdı. Andrew Lang'ın *Altın Dal* eleştirisi gibi tipik bir intihal parçası —Lang bu yazıda Frazer'in teorisiyle antropolojinin bitkici okulu ya da "Covent Garden" okulu diye alay ediyordu— Frazer'i öylesine kızdırıp şaşırtmıştı ki, bana bizzat anlattığına göre bu konulardaki çalışmalarına aylarca ara vermek zorunda kalmıştı. Bu deneyimden sonra, ki-

tapları üzerine yazılan karşı eleştiri ve tanıtma yazılarını bir daha okumadı.

Frazer sözcüğün gerçek anlamıyla bir öğretmen değildi; tartışmada net kanıtlar getirmeyi ve bunları saldırılara karşı savunmayı başaramazdı. Vardığı teorik sonuçlardan pek azı olduğu haliyle ayakta kalabildi. Yine de bütün bunlara rağmen Frazer tüm dünyanın en büyük öğretmenlerinden ve ustalarından biridir ve öyle kalacaktır.

Aşağı yukarı son yarım yüzyılın tüm etnografik alan çalışması Frazer'in esinlendirmelerinin etkisi altında yapıldı. Gerek Fison ve Howitt'in, gerekse Spencer ve Gillen'in Avustralya'daki çalışmaları, W. H. R. Rivers, C. G. Seligman ve C. S. Myres'in işbirliğiyle A. C. Haddon tarafından yürütülmüş olan Torre Strait'e ünlü Cambridge keşif gezisi, Junod, Roscoe, Smith ve Dale, Torday ve Rattray'ın Afrika araştırmaları —öne çıkan birkaç adı anıyorum yalnızca—, hepsi, Frazer'in manevi önderliği altında yürütüldü.

Sigmund Freud'un antropolojik kanıt malzemesine ihtiyaç duyduğunda Frazer'e başvurmasına daha önce değindim. Durkheim'in baskın ve egemen kişiliğinin yönetimi altındaki Fransız okulunun Hubert ve Mauss'un, Lévy-Bruhl'ün, Bouglé ve Van Gannep'in çalışmalarında ulaştığı en önemli ve kalıcı sonuçlar Frazer'in esinlendirmeleri ve ilerlemeleri olmadan düşünülemez. Almanya'da Wundt, Thurnwald, K. T. Preuss ve daha birçokları yapılarını Frazer'in attığı temeller üstüne kurdular. İngiltere'de Westermarck ve Crawley, Gilbert Murray ve Jane Harrison, Sidney Hartland ve Andrew Lang gibi yazarlar, onunla aynı görüşte olup olmadıklarından tamamen bağımsız olarak, yönelimlerini ve yönergelerini Frazer'den aldılar. Oxford'da R. R. Maret'in parlak ve dikkat çekici çıkışı, Frazer'in teorilerinin daha ayrımlaşmış ve daha eleştirel, ama aynı zamanda daha az özgün ve daha az canlı başka bir düzlemdeki izdüşümüdür. E. O. James, kusursuz çalışmalarında günümüzün sorunlarının kavranışına antropolojik analizlerle açılımlar getirerek Frazer'in geleneğini bugüne kadar hiç bozmadan devam ettirdi.

Frazer, Anatole France, Bergson, Arnold Toynbee ve O. Spengler gibi kişileri de etkiledi. Etnografik görüşleri, başka herhangi bir yazardan çok daha fazla, tarih, felsefe, psikoloji ve etik alanlarında çığır açan düşünürlerin koskoca bir ordusu için bir esin ve yararlanma kay-

nağına dönüştürdü. Bunu görmek için antropolojinin diğer bilim dallarını uyardığı ve beslediği konuları saymak yeterli: tabu ve totemizm, büyü ve egzogami, ilkel din biçimleri ve politik kurumların gelişimi. Bütün bu konular ilk kez Frazer tarafından ele alınmış ya da yeterli biçimde ilk kez onun tarafından işlenmiştir.

Böylece, büyük İskoçyalı bilginde ve yapıtında, kişiliği, öğretileri, edebi başarıları bakımından her yerde bir nebze çelişki buluyoruz. Sonsuz yapıcı etkisi, *Altın Dal*'daki veya başka bir kitabındaki naiv betimlemelerden biriyle karşı karşıya konduğunda onun en sadık hayranını bile sık sık şaşkınlığa uğratır. İkna etmedeki yeteneksizliği, yönlendirme ve heyecanlandırma gücüyle çelişiyormuş gibi görünür.

Frazer'deki bu paradoksun açıklaması, görebildiğim kadarıyla, zihnindeki yetenek ve hataların özel bileşiminde yatmaktadır. Mantıkçı değildi Frazer, belki çözümlemeci bir düşünür bile değildi. Öte yandan onda iki büyük özellik vardı: sanatçının kendi imgesel dünyasını yaratma gücü ve doğuştan bilim adamının önemliyi rastlantısaldan, temeli ikincilden sezgiyle ayırma yeteneği.

Bu yeteneklerin birincisinden, üslubunun çekiciliği, etnografik olgulardan oluşan ölü bir iskeleti heyecanlı bir dramaya dönüştürebilme yeteneği, uzak ülkelerin ve egzotik kültürlerin canlı tablolarını çizebilmesini sağlayan yaratıcı gücü doğar. Bu gücü en iyi, o ülkelere Frazer'i okuduktan sonra giden bizler değerlendirebiliriz.

Bilimsel yeteneğinden de deneysele karşı duyarlığı doğar. Bu duyarlık onu sık sık, tatsız tutsuz kuru bir teori formüle ettikten sonra etnografik literatürü köşe bucak tarayıp kanıt-olgu ayıklamaya iter, bu olgular bazen kendi düşüncesine tamamen ters düşmüştür, ama bize, içinde insan arzularının, insan düşüncelerinin ve insan ilgilerinin soluk aldığı canlı bir biçimde ve ilgili çevreye ilişkin doğru perspektiflerle, büyüye ve dine ilişkin, akrabalığa ve totemizme ilişkin olguları ve gerçeklikleri verir. Burada Frazer'in ölü bilgiden oluşan bir çölü görüşlerden oluşan harika kurulmuş bir yapıya dönüştürmedeki muazzam yeteneği ortaya çıkar; bu yapı, içinde bazı teorileri saklamaktadır ve bunlar sonradan başkaları tarafından söze dökülecektir. Klasik evrimci ve karşılaştırmacı okulun çoğu yazılarında sayfalar dolusu etnografik veri bizi umutsuzluğa düşürür. Aynı veriler Frazer'in elinde yeniden biçimlendirilince, *Altın Dal*'ı canlı ve heyecan verici, *Totemism and*

Exogamy'yi ilginç ve öğretici yapar, *Folklore in the Old Testament*'i ise bir antropoloji efsanesine dönüştürür.

Frazer bir kurgucu olarak, gerçek ve kendisi için nesnel bir dünyada yaşadı. Teorilerini bütün dünyadan toplanmış olguların şekilsiz malzemesinden biçimlendirdi, bunlara onun tarafından yeniden hayat verildi ve hiç abartmasız denebilir ki, olgular onun elinde onun gerçi sezgiyle yakalanmış, ama doğru görüşlerini içerdi. Bu, Frazer'in niçin araştırmaya ilgi gösterip de teorilerle (hiç değilse de) pek ilgilenmemesini açıklıyor. O, kendi yaşayan dünyasını, insanın dramasını zenginleştirmeyi seviyordu. Bu dünyasını teorik-eleştirel denemelerle kurcalamak hoşuna gitmiyordu. Andrew Lang'ın taşlaması Frazer için kişisel bir hakaret olmaktan çok, Virbius Osirus'a ve Muhteşem Baldur'a yapılmış, Tanrı'ya küfreden bir saldırıydı. Frazer Westermarck'ın ensest teorisini bir hayli kaba biçimde "piç, taklit bilim" diye niteledi. Bu teori onu kızdırıyordu, ama kendisiyle, yani Frazer'le çeliştiği için değil, tanıdığı haliyle sevdiği efsanelerin üzerine ona son derece sıkıcı ve mantıkdışı gelen böyle yavan bir düşünce kurulacağı için. Psikanalize gösterdiği biraz iffetfüruşça tepkiye rağmen, Frazer kendi ilkelerinde karma cinsel yaşamın ve ensestin var olduğu konusunda ısrarlıydı. Neredeyse anaca kaygılar taşıyan bir tavırla ilkellerinin eğlencelerine ve sevinçlerine sevinir, yakışıksız hareketlerine üzülürdü.

Frazer'in eleştiriye tepkisinde, saldırılarında ve bunları reddedişlerinde hiçbir zaman bir küçüklük, bir kincilik ya da kıskançlık olmamıştı. Ta içinden böylesine alçakgönüllü, gözlem sevgisine bu derece bağlı, yergiden ve övgüden böylesine hiç etkilenmeyen bir başka insan tanımadım. Bütün nitelikleri içinde, onu ilkel insanın yaşayan ortamına bir teori içinde plastik bir biçim verme sanatındaki en büyük sanatçılardan biri yapan da tam bu niteliğiydi herhalde: bilimsel ve sanatsal ilgisinin nesnesine duyduğu bu derin saygı, her tür kişisel çıkarı bu tam anlamıyla geri plana atış.

II. Etnografik Teorinin Gelişmesinde Frazer'in Yeri

Frazer kendi ölümüyle sona eren bir antropoloji döneminin temsilcisidir. Özdeki teorisiyle bütün açıklamalarında bir evrimcidir,

"ilkel"le ilgilenir, gerek tüm olarak insanlığın ilkeliyle, gerekse de çağdaş "vahşiler"in özel düşünce, töre veya pratiklerindeki ilkelle. Karşılaştırma yöntemiyle çalışır, dünyanın bütün kıtalarından, gelişmenin bütün aşamalarından, bütün kültür çevrelerinden gözlemler toplar ve arar. Bu karşılaştırma yöntemi, gelişme bakış açısıyla birlikte kullanıldığında belli kabuller gerektirir: Bütün insanlar özde benzerdirler. İlkel bir düzeyden başlayıp adım adım gelişir ve çeşitli evrim aşamalarından geçerler. Toplanan tek tek verilerden oluşan geniş bir temel üzerinde tümevarım yoluyla insan eylem ve düşüncesinin ortak bir ölçüsü bulunabilir. Burada evrimciler için "artık" kavramı temeldir. Dönüşümdeki sürekliliğin ve tek tek aşamalar arasındaki bağlantı parçasının kavranmasını sağlayan anahtar budur. Bir aşamada güçlü, canlı bir inanç olan şey bir sonraki düzeyde kör inanca dönüşür. Evlilik ve akrabalık biçimleri bir terminoloji içinde kemikleşebilir ve grup evliliği ya da karma cinsel yaşam pratikte çoktan ortadan kalktığında bile bu biçimler dilde daha uzun bir süre yaşamaya devam edebilir. Gelişmenin çeşitli aşamalarını geriye doğru izlediğimizde, en ilkel aşamaya, yani insan kurumlarının, göreneklerinin ve düşüncelerinin "kökenleri"ne varırız.

Frazer gelişme tarihi ilkelerini hiçbir yerde net ve teorik olarak formüle etmedi. Yapıtlarında "köken", "aşama", "kalıntı" gibi kavramların kesin tanımlarını bulamayız; onun kanısına göre gelişmenin nasıl işlediğini ya da "ilerleme"nin itici güçlerinin neler olduğunu görmemizi sağlayacak bir şema da bulamayız. Oysa bütün bu kavramlarla çalıştığı ve açıklama için hep evrimsel ve karşılaştırmalı şemayı kullandığı açık; yapıtlarının yalnızca birkaç sayfasına göz gezdiren her okuyucu bunu görebilir.

Frazer en çok insan eylem ve inançlarını psikolojik açıdan yorumlamayı sevmiştir. Büyüyü düşünce zincirinin bir sonucu olarak yorumladığı büyü teorisi; totemizmin kökenleri üzerine geliştirdiği birbirini izleyen üç hipotezi —bir "dış ruh", "verimliliğin sihirli yaratıcılığı" ve "hayvanda beden bulma" hipotezleri—, temel konsept açısından birey psikolojisi teorileriydi. Frazer'in tabuyu, totemizmin çeşitli yanlarını, büyünün, dinin ve bilimin gelişimini işleyen çalışmalarını bilen bir kişi bunu her yerde açıkça görecektir. Formüle edilmiş teorilerinde Frazer toplumsal psikoloji problemini hemen hemen hiç dik-

kate almaz. Psikanalize karşı açıkça düşmanca bir tavır alır, davranışçılık ise onun ufkuna adım bile atamamıştır.

Frazer, dinin incelenmesinde sosyolojik bakış açısını ilk kez vurgulayan çağdaş antropolog Robertson Smith'in etkisinde kalmış olmasına rağmen, sosyolojik koşulları hiçbir teorik incelemesinde açıkça görememiştir. Bu, ilkel karma yaşam ve evliliğin gelişimi konusunda Morgan'ın teorilerini benimsemesinden açıkça görülebilir. Frazer folklordaki ve mitolojideki sosyolojik faktörü hiçbir zaman görmedi. Ona göre büyü ve din temelde hâlâ "yaşama ve yazgıya ilişkin felsefeler"di, tabii ki ilkel bir zihinde, bir vahşide, bir barbarda ya da bir antik Yunanlı veya Romalıda ortaya çıkabileceği şekliyle. Frazer Robertson Smith'in, dinin örgütlü bir grup tarafından taşınan bir inanç sistemi olduğu, onu ancak dogmatik sistemi örgütlü kültün ve kolektif geleneğin bir öğesi olarak inceleyerek kavrayabileceğimiz biçimindeki ilkesini hiç de bütün teorik düşüncelerinde dikkate almamıştır.

Frazer henüz, tabuyu "reislerin ve rahiplerin hırsına ve tamahkârlığına" bağlama eğilimindedir, "bunlar, iktidarlarını korumak ve servetlerini artırmak için animist bir inancı kullanırlar." Tabunun gerçekte ilkelllerin yasa ya da töresinin küçük bir parçası olduğu, bunun da "kör inanç" veya "politik ya da dinsel gözbağcılığı" olarak açıklanamayacağı Frazer'in hiçbir incelemesinde açıkça söylenmemiştir. *Totemism and Exogamy*'nin dördüncü cildinde ekonomiyi, sanatı ve ilkel bilgi teorisini ele alış tarzı da benzeri itirazlara izin verir.

Girişteki zayıf betimlemeleri biter bitmez karşımıza başka bir Frazer çıkar. O anda birden, Avustralya çöllerinde, Amazon'un veya Orinoco'nun vahşi tropikal ormanlarında, Asya'nın steplerinde ya da Afrika'nın dağlık arazilerinde adımlarımızı yönlendiren kılavuz sahneye girer. Olguları tek tek ele alışı son derece birleştirici ve kaynaştırıcıdır; insan kültürünün ve insan uğraşılarının çeşitli yanları birbirine bağlanır; yeri geldikçe yan görüngüler üzerine düşülen notlar ve bunlara bakış doğru bir insani itici güç kavrayışıyla aydınlanmıştır. Frazer'in çoğu zaman insan davranışının bilinçaltı ve bilinçdışı itkileri konusunda psikanalitik bir anlayış geliştirmeye çok yaklaştığını kanıtlamak zor olmazdı. Freud'un, Rank ve Roheim'ın Frazer'in açıklamalarını rahatlıkla kullanabilmeleri de bunu gösteriyor. İtkileri ve düşün-

celeri eylem ve faaliyetler aracılığıyla yorumlama yeteneğiyle, sözcüklerin çoğu zaman güvenilmez olduğu, ama eylemlere güvenilebileceği konusundaki kanısıyla özünde sözcüğün sosyolojik anlamıyla bir davranışçıdır Frazer. En azından, davranışçıların tüm psikolojik yorumlara davranış biçimleriyle kanıt getirme eğilimini paylaşmaktadır.

Frazer'in antropolojik olguları insan yaşamının bütünleyici bir parçası olarak, tüm kültürel çevreyle, hatta arkaplandaki coğrafya ve doğal ortamla birlikte görme özelliği, bütün açıklığı ve güzelliğiyle, daha Pausanias'ın *Yunanistan Betimlemesi*'nin çevirisine yazdığı yorumda bile ortaya çıkar (1898). Tam olgunluğa ise *Altın Dal*'da erişir, burada büyünün pek doyurucu olmayan genel ele alınışını bir dizi tablo izler, bu tablolarda reis ve başrahip olan büyücüyü, toprağın koruyucu beyi rolündeki büyücüyü, savaşçı olarak, insanın ve doğanın verimliliğinin koruyucusu olarak karşımızda görürüz.

Uzun dizideki ciltler ard arda okunursa, ilkellerin doğayla ilişkileri problemine, ilk politik örgütlenmelere, tabuya ve diğer yasal düzenlemelere ilişkin olgulara ait gerçek bir ansiklopediyle karşı karşıya kalırız. Frazer'in yalnız ana caddeyi araştırmakla yetinmeme, bütün bağlantı yollarını ve her adımda açılan bütün panaromaları da keşfetme tutkusu, yazar tarafından verilmiş olanlardan daha derin teorik yorumlar gerektirir ve böyle yorumlara önayak olur. Cinsiyetin bitkiler üzerindeki etkisine ilişkin incelemesi bir dizi düşünce barındırır, bunlar daha sonra psikanaliz tarafından formüle edilmiştir, ama ilgili olguları yanılmaz bir sezgiyle Frazer toplamıştır. Yaşamın güdülmesinde tabu adı altında saydığı yasak ve yasalar, ilkellerin hukukunu incelemek için zengin malzeme içerir. Frazer'i izlemekle burada da yine ilkellerin yasalarının eylem, çıkar ve haklara dayandığı ilkesini buluyoruz; bu eylem, çıkar ve haklarsa bir yandan insanın beslenme, cinsellik, toplumsal konum ve zenginlik gibi yaşamsal önem taşıyan sorunlarına bağlı, öte yandan bunlar, insan bütün bu konularda göreneğin kurallarını çiğnemeye yeltendiği için, kısıtlama ve sınırlamaları zorunlu kılıyor.

Toprak çalışması ayinleriyle, bereket tanrı ve tanrıçalarıyla, mevsimlerin akışının dinsel ve büyüsel yorumlanışıyla ilgili ciltler de, olguların sunulması kılığında, yaşayan bir teori içerir yine. Frazer'in yiyecek maddesi üretimine ilişkin pratik faaliyetle bunun ayinleri arasın-

daki bağlantıya bakışı bize her sözcüğüyle şunu açıklar: Büyüsel ve dinsel inanç, insani gelişmenin gerek ilkel gerekse yüksek aşamalarında her zaman bir düzen, bütünleşme ve örgütlenme ilkesi olarak işler. Burada, büyünün saçma bir hamhayalcilik değil, daha çok, umudun billurlaşmış iyimserliği olduğunu görüyoruz; bu iyimserlik istek ve amaçlarının gerçekleşeceği kanısını olgunlaştırarak insana çabalarında yardımcı oluyor. Ayrıca görüyoruz ki, ilk liderin, reisin ya da kralın rolünü sosyolojik olarak belirleyen de, bu kişinin uyruklarının kör inançlarını sömürme yeteneği değil sadece. İlkellerin liderliğini insanın şu kanısının cisimlenişi olarak buluyoruz: İşlerin pratik yürütümünde deneyimli ve başarılı olan birey, rastlantının ve yazgının doğaüstü güçlerini eline geçirmeyi de başarabilir. Büyünün ve dinin onlara yaşama yeteneklerini veren ve sürüp gitmelerini sağlayan gerçek iç değeri budur.

Frazer'in dağınık ve bağlantısız etnografik olgulardan gerçek bir sentez oluşturma sanatı ve bu konudaki bilimsel duyarlığı, en güzel biçimiyle *Totemism and Exogamy*'nin betimleyici ciltlerinde ortaya çıkar. Frazer totemci inanışı ve bunun ayinlerini betimlerken, bunun tek tek her kabilenin sosyal ve politik örgütlenmesiyle ilişkisini kurar. Ekonomik ve sosyal örgütlenmenin, hukuksal tasarımların ve genel inanç öğretilerinin, arasıra da askeri eylemlerin ve törensel yaşamın bir krokisini buluruz. Bütün bunların önünde, kural olarak ve mümkün olduğunca, bir coğrafya tablosu ile yerlilerin içinde yaşadıkları ve nafakalarını çıkardıkları çevre verilerine ilişkin bir açıklama gelir. Frazer'in *Totemism and Exogamy*'si, birçok bakımdan, genç bir antropoloji öğrencisi için en temel okuma kitabıdır, çünkü bir dizi kabile kültürü üzerine, gördüğüm başka her kitaptan daha kavratıcı, daha ilgi çekici ve daha toparlayıcı tablolar vermektedir. Benzer bir performansı ancak çok yakınlarda *Our Primitive Contemporaries*'iyle G. P. Murdock gösterdi, üslup kalitesi ve canlandırma yeteneği Frazer'inkine bir hayli yaklaşıyor, hatta Murdock daha iyi toparlamış, bilgi kaynağı olarak da daha güvenilir.

Frazer'in *Folk-lore in the Old Testament* üzerine kaleme aldığı üç ciltlik kitabı ve ölümsüzlük üzerine daha sonraki yapıtları *The Worship of Nature* ve *The Fear of the Dead*, belki Totemizm ve Egzogami'nin betimleyici bölümleri kadar toparlayıcı bilgiler veremiyor.

Ama burada da Frazer'in bütüne ve bütünsele duyduğu sevgi eseri zevkle okuttuğu gibi o derecede de öğretici yapıyor.

Frazer'in bütün yapıtları arasında, *Psyches Task* başlığını taşıyan ve sonradan *The Devils Advocats* adıyla yeniden yayımlanmış olan ince kitapçık özel bir tartışmayı hak eder. Bir bakıma belki de Frazer'in insanlığın gelişmesi teorisine yaptığı en iddialı ve en özgün katkıdır bu. Temel düşünce büyüsel ve dinsel inançlarla insanlığın bazı kurumları arasındaki ilişki etrafında döner. Frazer, yönetimi, özel mülkiyeti, evliliği ve başkasının yaşamına saygıyı bir bir önüne alarak, bunların oluşması ve gelişmesinde ilk "kör inançlar"ın ne derecede etkili olduğunu gösterir. Bilimsel görüşlerden çok, ahlaki düşünceler geliştirir. Düşüncelerinin akışında çoğu kez *iyi ve kötü, kör inanç ve ussal bilgi* arasında ayrımlar ortaya çıkar. Hatta bize, "bu kurumların zaman zaman çürük temeller üzerine kurulmuş olduğu" söylenir.

Ama burada da Frazer'in sağduyusu onu gözlerini açmaya ve kendi ifadesiyle çelişmeye götürür. " bunların (tartışılan kurumlar) kör inançtan önce, özde ondan daha sağlam bir şeye dayanıyor olması çok muhtemel. Yalnız kör inançlara, yani yanılgıya dayanan bir kurum kalıcı olamaz. Gerçek insan ihtiyaçlarına denk düşmeyen, kökleri şeylerin doğasında derinde ve sağlam olmayan bir kurum yıkılıp gitmek zorundadır, ve bu ne kadar çabuk olursa o kadar iyidir."

Çelişki ortada. Bir yerde bize bu kurumların zaman zaman çürük temeller üzerine kurulmuş olduğu söyleniyor, ardından da bunların köklerinin şeylerin doğasında derinde ve sağlam olması gerektiği anlatılıyor.

Bunun çözümü yine Frazer tarafından gösterilir. Evlilik, yasa ya da mülkiyet ve yönetim gibi kurumlar "gerçek bir insan ihtiyacına uygundurlar". Eğer Frazer böyle ihtiyaçların özünü daha derinlemesine araştırmış olsaydı, herhalde bize en başta ve her şeyden önce, insan kurumlarının ve kültürün yasa, yönetim, ekonomi ve sosyal örgütlenme gibi yanlarının "kökenleri"ne ilişkin isabetli bir teori verirdi. Aile, akrabalık, yerel grup ya da belediye ve devlet gibi ilk başlangıçlarından günümüze dek sürekliliği olmuş örgütlenme biçimlerinin örgütlü insan yaşamının çok belirli ihtiyaçlarına uygun düştüğünü ortaya çıkarırdı. O zaman, büyünün ve dinin belli biçimlerinin insan eyleminin ortaklaşmasına ve insan gruplaşmasına, bunların belli yanlarının bi-

çimlenmesine ve gelişmesine ne kattığını hem de ikna edici ve başarılı bir biçimde gösterebilirdi.

Oysa şimdi *Pysches Task*'ın dört bölümü de, bunlar ne kadar teşvik edici ve esinlendirici olursa olsun, bir soru işaretiyle bitiyor. Büyünün yönetim üzerindeki etkisinin ele alınmasından sonra, "birçok halkın kör inanca dayanan bir çekinmeyle reislerini ve krallarını sıradan halka göre yüksek türden ve daha kudretli güçlerle donanmış varlıklar olarak gördüğü" söyleniyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Frazer'in bazı ifadeleri, evde, komünde ve kabilede düzenin ve kurallılığın belkemiği olarak otoritenin vazgeçilmez olduğunu gösterir. İlkelin reislere gösterdiği saygı ve batıl inanca dayanan çekinme ise, liderin, gücü, denenmiş bilgisi, "mana"sı ya da kutsallığı sayesinde liderlik yaptığı kanısının bir yan ürünüdür.

Özel mülkiyetin ele alınışında, yine, batıl inanca dayanan korkunun insanı "hırsızlıktan alıkoyan" güçlü bir etken olarak işlediğini öğreniyoruz. Oysa hırsızlık özel mülkiyetin varlığını gösterir. Ayrıca, aletlerinden tek başına yararlanma ve malını kullanma yasal hakkı olarak özel mülkiyet zorunludur, böyle bir ilke olmasa ilkelin en basit faaliyetinde bile sürekli bir kaos ve tam bir örgütsüzlük egemen olurdu. Özel mülkiyet kurumu bir kez oluşmuşsa, dünyasal güvenceler kadar inanç öğretileri ve büyü tarafından da korunacaktır.

Evlilik ve aile, kökenleri bakımından, saf fiziksel üremeyi örgütlü, yasayla düzenlenmiş bir ortak yaşama dönüştürme doğrultusundaki kültürel ihtiyaca uygundur. Evliliğin kökeni budur. "İster zina, ister yakın akraba ilişkisi, ister ensest olsun, cinsel ahlaksızlık"ın önlenmesi çeşitli araçlarla yapılır, bunlardan biri de büyüsel inançlardır. Frazer bu bölümde çözülmez bir çelişkiler ağına dolanır. Morgan'ı, Lennan'ı ve Bachofen'i izleyerek, köken olarak var olan bir karma cinsel yaşam durumunu kabul eder. Bu ilk aşamadan evliliğin nasıl geliştiğini göstermez. Ama açık ki —bu bizim görüşümüz— evliliğin ve ailenin varlığı insan kültürünün ilk kökeni anlamına gelir (bugün bütün çağdaş antropologların ortak kabulü); dolayısıyla cinsel ahlakın daha önceki yapılanmalarını soramayız bile. Çünkü karma cinsel yaşam ve grup evliliği koşullarında böyle bir ahlak kesinlikle var olamaz.

Frazer ceza hukukunu değerlendirirken de yine "ruhlardan, özellikle de öldürülenin ruhundan korkma"nın temel bir rol oynadığını göster-

meyi dener. Burada da çağdaş antropolog yine, ilk bir ceza hukukunun ilkel grupların hayatta kalması için koşul olduğu konusunda ısrarlı olacaktır. Öldürülen kişinin ruhundan korkma, cinayete bağlı olan suçluluk duygusunun ürünüydü. Böyle bir şey tabloya iyi uyuyor, ama evrimci için asıl sorun, ceza hukukunun gerçekte nasıl ortaya çıktığını açığa çıkarmaktır. Yasayı çiğnemekle ilgili inançları, o zaman, ancak o zaman kavrayabilir, doğru bakış açısından değerlendirebiliriz.

Bütün bu itirazlara rağmen, Frazer'in bu kitapta ortaya attığı problem —inanca dayanan düşüncelerle insan kurumlarının örgütlenmesi arasındaki ilişkiler problemi— bugün çağdaş antropolojinin ilgi merkezindeki problemlerden biri olmaya devam ediyor.

III. Birkaç Özel Teorinin Eleştirel Bir Açıdan Değerlendirilmesi

Frazer'in en bilinen başarısı, din ve bilimle ilişkisiyle birlikte büyü üzerine geliştirdiği teoridir. Frazer'e göre büyü ilkelin temel bir düşüncesinden doğar. Bu da, düşünceler zinciri ilkelerinin kullanılması, daha doğrusu kötü kullanılması ve bir doğa olayları teorisi yerine konmasıdır. Büyünün iki ilkesinden biri, benzer benzeri üretir der, diğeri ise, birbirine bir kez değen şeylerin artık birbirini uzaktan da etkileyeceğini söyler. Frazer bu iki ilkeyi ilkel ve büyüsel dünya görüşünün yasaları olarak niteledi. "Bu yasalar sözle hiçbir zaman formüle edilmiş olmasa da, hatta soyut biçimde bile vahşinin bilincine hiç çıkmamış olsa da, o yine de, derinden derine, bunların insan iradesinden tamamen bağımsız olarak doğanın akışını yönettiğine inanır." Ama vahşi, bu doğa yasalarını bir kez keşfettikten sonra bunları kullanmaya da başlar ve "belli doğa güçlerini canı istediği gibi yönetmeyi" başarabileceğine inanır.

Aynı zamanda ilkelin dünya görüşüne ilişkin bir teori olan bu büyü teorisi, modern antropoloji bilgimizin ışığında ayakta kalamaz. Bugün bizler biliyoruz ki, ilkel insanlık doğa olaylarının bilimsel yasalarının farkına varmıştı. Burada da dikkate değer olgu, Frazer'in *Altın Dal*'ın sonunda kendi görüşleriyle çelişerek yine doğru ilkeyi getirmesidir. "... böyle basit, doğanın gözlenmesinden çıkarılıp soyutlanan ve insanın tüm zamanlarda bir miktar sahip olduğu gerçekleri bi-

lim sayarsak" bu bilim tüm zamanların başından beri var olmuş olmalıdır.

Çelişki köklüdür, çünkü *Altın Dal*'ın bütün giriş bölümü ilkel anlayışın ve ilkel davranışın özde büyüsel karakterine temellenir. Oysa Frazer olgu malzemelerini betimlerken, hiç de, düşünceler zinciri ilkesinin kötü kullanımı diye formüle ettiği çürük büyü teorisini ya da gelişmeye ilişkin üç aşama teorisini doğrulamaz; tam tersine, bilimin, büyünün ve dinin tüm zamanlarda insan davranışının çeşitli evrelerine egemen olduğu biçimindeki doğru ve mantıklı görüşü doğrular. Frazer'n kendi açıklamaları, bilimin, büyünün ve dinin aynı zamanda var olduklarını ve içeriğe, işleve ve biçime göre birbirlerinden ayrıldıklarını gösterir. *Altın Dal*'ın herhangi bir yerini açıp, avlanmayla olsun, balık tutmayla ya da toprağı işleyerek olsun ilkelin ya da köylünün kendi yiyeceğini sağladığı faaliyetleri izlersek, gördüğümüz şey, insanların bilimsel bilgilerinin çerçevesi içinde tamamen akılcı davrandıklarıdır. Avustralyalıların, Kızılderililerin veya Polinezyalıların örgütlenmeleri incelenirse, akrabalık düzenine ve reislik payesine ilişkin ilkelerinin verimli yani akılcı olduğu görülür. Büyü ve din yalnızca, yağmur ve güneş ışığı, avcının şansı veya balık avının zenginliği gibi durumlarla ya da insan yaşamının yaşamsal sorunlarına ilişkin diğer olaylarla ilintili olarak bulunacaktır, bunlarsa insanın yalnızca yakarıda bulunup tanrılardan uğur bekleyebileceği, ama bilgi ve çabayla pek bir yere varılamayan durumlardır.

Frazer'in kendi kanıt malzemesi ve bunların içerdiği ilkelerin ana hatları alınarak, Frazer'in kendi malzemesini kullanma tarzına kendisinin açıkça formüle ettiği teorik görüşlerden daha iyi uyan bir bilim, büyü ve din teorisi kurulabilir.

Frazer'le birlikte şu sonuca varabiliriz: İnsan bütün gelişme aşamalarında ve her iklimde, deneyime dayanan ve mantıkla işlenmiş bir bilime sahiptir. İlkelin en basit teknik faaliyetleri, ateş yakma, alet üretme ya da kulübe kurma tarzı bile, malzeme üzerine ve buna şekil verip kullanma tarzı üzerine bir bilgi gerektirir. Bu bilgiler temelde ussaldır, çünkü ölçülüp biçilmişlerdir. İlkel Avustralya zencisi çevresini, avladığı hayvanların alışkanlıklarını ve topladığı bitkileri tanır; bu bilgi olmasa açlıktan ölürdü. Yiyecek toplarken, avlanırken, balık tutarken, silah ve aletlerini üretirken kendini bilgisinin yönetimine bı-

rakır, bu onun grubun önceden düşünülmüş ortak çabalarını akılcı bir biçimde koordine etmesini sağlar. Bilgi, elbette ki özde bilimsel olan bilgi, çevre ilişkilerinde insanın her zaman en başta gelen kılavuzudur. Yaşamsal önem taşıyan her konuda insanın sürekli yardımcısıdır. Bilgi ve bu bilgiye kesin dayanma olmadan hiçbir kültür yaşayamaz. Bu nedenle bilgi ta ilk başlangıçlardan beri her kültürün arkaplanıdır. Uzmanlık bilgisi ve tekniğe egemenlik, sosyolojik açıdan da her tür liderliğin ve ünün beşiğidir. Bir avcı topluluğunu yönetmeyi bilen, bir göçü, kampın yerini değiştirmeyi veya uzaklara bir ticaret seferi örgütlemeyi beceren kişi doğal liderdir. Şu halde, önceden de bildiğimiz gibi, ilk yönetim problemi hiçbir biçimde yalnızca büyüye, dine veya "kör inancın" başka türlerine bağlanarak çözülemez. İnsanın bilgi hazinesini, gerçek çıkarlarını ve bunların kolektif eylem biçiminde örgütlenişini hesaba katmamız gerekir.

Büyü, tılsımlı formül ve ayinlerle başarıya ulaşılabileceği inancı olarak, yalnızca tamamlayıcı parça biçiminde ortaya çıkar. Her zaman, faaliyetin insan bilgisinin eksik kaldığı evrelerinde görünür. İlkel insan havayı istediği gibi yönetemez. Deneyimleri ona, böyle fenomenler üzerinde ne kadar kafa yorarsa yorsun, bunları ne kadar gözlerse gözlesin, ellerinin çalışmasıyla yağmuru, güneş ışığını, rüzgârı, sıcağı ya da soğuğu üretemeyeceğini gösterir. Bunun için de bunlara büyü yapar.

İlkel insan sağlık ve hastalık koşulları konusunda yalnızca en ilkel bilgilere sahiptir. Her hastalık durumu onu ruhsal ve bedensel bakımdan çok güçlü etkiler. Bir yabancının kötülüğünün hastalık yaratabileceği biçimindeki mistik teori, insanın ruhsal eğilimi ve sosyal ilişkileri tarafından önerilir. Bu cadılık ve tılsım sanatları teorisini veren açıklamalar, yazgının insafsız kararlarını insan kötülüğünün marifetleri olarak yorumlayarak büyük hizmetlerde bulunur. İlkel hasta da, tıpkı uygar hasta gibi, iyileşmesi için herhangi bir şeyin yapılabileceğini bilmek ister. Bir mucize bekler; kötü yürekli bir büyücünün yapmış olduğu şeyin etkisinin daha kudretli ve iyiliksever bir hekim tarafından ortadan kaldırılabileceği kanısı ise, etkili bir şey yapıldığı inancıyla, hastalığa direnç göstermesinde çoğu kez organizmaya yardımcı olabilir.

Şu halde kötü büyü de dahil büyünün kendi pratik ve sosyal özellikleri var. Onun sürekliliğini açıklamamızı sağlayan da bu özelliklerdir. Psikolojik açıdan bakarsak, büyü bütün biçimlerinde, rastlantıya egemen olmak, şansı zorlamak için ayinler ve ulsımlı formüllerle etkili bir şeyler yapıldığı biçimindeki iyimser tavrı yaratıyor. Ayinin ve büyülü sözün biçimi bu olumlu, pragmatik işleve denk düşer. Bu her zaman, arzulanan hedefin sözle ve eylemle önceden canlandırılmasıdır. Şimdi Frazer'in teorisini yeniden formüle edebiliriz: Büyünün psikolojik temelini oluşturan şey, benzerin benzeri etkilediği ve temasın etkisinin kalıcı olduğu biçimindeki düşünce zinciri değil, arzulanan hedef ve başarıların doğrulanıp önceden canlandırılmasıdır. Sosyal açıdan büyü, önderliğin manevi eşi olarak, disipline etme ve düzen getirme yoluyla grubu bir bütün halinde kaynaştırmaya yardımcı olur. Tarla çalışmasında büyücü öncelikle uyandırdığı batıl inançsal saygı nedeniyle değil, her şeyden önce, çalışanlara bir garanti verdiği için önder olur: bu da, onun tabu ve emirlerine itaat ettikleri sürece, çabalarının pratik başarılarına büyüsünün bir parça doğaüstü yardım sağlayacağıdır. Savaş büyüsü de aynı şekilde zafer kazanacakları inancını aşılar, cesaretlerini artırır ve önderin büyük bir coşkuyla izlenmesine yardımcı olur.

Büyüyle din arasındaki fark herhalde pek de Frazer'in kabul ettiği gibi tüm evrene karşı kökten farklı bir konum alışa dayanmıyor. Frazer için büyü doğa güçlerinin insan tarafından doğrudan zorlanması anlamına gelir; dinse inanmış kişinin tanrıların yardımını sağlama denemesidir. Buna karşılık ikisi arasındaki fark her şeyden önce nesnelerindedir: Din insani varoluşun temel sorunlarına aittir, oysa büyü her zaman, özgün, somut problemlere dönüktür. Din ölümle ve ölümsüzlükle, çok genel bir biçimde doğa güçlerinin yüceltilmesiyle, insanın kısmetin egemenliğine uyum sağlamasıyla uğraşır. İlkel bir aşamada kısmet, totem nesnelerden, yani insanın varlığını en derinden etkileyen hayvan, bitki ve doğagüçlerinden oluşan bir sistem olarak ortaya çıkabilir. Ya da doğa tanrı ve tanrıçalarının tapınağında cisimlendirilir, veya ister ilkel evren babası, ister tek tanrılı dinlerin daha ıslah edilmiş tanrısı olsun, yaratıcı ilke olarak öğrenilir.

Din, dogmatik yapısı gereği her zaman bir inanç sistemi olarak ortaya çıkar, bu inanç sistemi insanın evrendeki yerini, kökenini ve

amacını belirler. Ölüm, felaket ve yazgı karşısında duyduğu sarsıcı, yıldırıcı korkuyu yenmesi için din ortalama bireye pratik olarak gereklidir. Din bu görevi, ya ölümsüzlük inancıyla, ya insanın evrende çözülerek kurtulduğu inancıyla, ya da yeniden tanrıyla birleştiği inancıyla yerine getirir. Din her kültürün çekirdeği ve bütün ahlaki değerlerin ilk kaynağı olduğundan, gerek alt gerekse üst aşamalarında toplumsal açıdan her zaman bütün örgütlenme biçimlerine en sıkı biçimde bağlanmış olacaktır. Ailede ata kültlerine giren inançlar buluruz. Klan, insan ya da hayvan biçimindeki totem-soy babasını yüceltmesiyle dini meclis olarak işler. Köylerin, kentlerin, belediyelerin yerel kültlerini buluruz. Din sık sık bir devletin ya da bir imparatorluğun temeli de olur.

Böylece bilim, büyü ve din, nesneleri, manevi sürecin tarzı, sosyal örgütlenmeleri ve pratik işlevleri dolayısıyla birbirlerinden farklılaşırlar. Her birinin kendi biçimi vardır ve bu biçimin sınırları açıkça çizilmiştir. Bilim, gözlemlere dayanan ve teorik ilkeleri, daha sonra da sistematik bir bilgiyi içeren bir teknolojide cisimlenir. Büyü, ayinin, icranın ve okunan büyülü formülün birliği olarak ortaya çıkar, kendini insana gözlem ve deneyimle değil, gizemli bir biçimde işleyen mucizeyle gösterir. Din, kamusal ve özel törenler, dua, kurban ve takdis töreni biçimini alır.

Bütün bunlardan, inancın ve eylemin bir biçiminin tümüyle farklı bir biçime dönüşmesi anlamında bir gelişmeyi kabul edemeyeceğimizi görüyoruz. Burada, başka birçok gelişme probleminde de olduğu gibi, düşüncenin, inancın, töre ve örgütlenmenin bütün temel ilkelerinin kültürün ilk başlangıcından beri var olduğunu kabul ettik. Büyüyü, dini ve bilimi, insan kültüründeki, örgütlü kült ve davranıştaki ve insan psikolojisindeki etkili güçler olarak incelememiz gerekiyor. Böylece doğanın gözlenmesinden çıkarılmış basit gerçeklerin insan tarafından ötedenberi biliniyor olduğunu söylediğinde Frazer'in ardından gidiyoruz. Ayrıca şunu söylediğinde de onun yolunu izliyoruz: "Yaşamak ve yaşamı üretmek, beslenmek, çocuk yapmak: insanın bütün geçmişteki ilk istekleri bunlardır ve dünya durdukça da onun ilk istekleri olarak kalacaklardır." Burada Frazer her sözcüğüyle bize insan kültürünün en derinde biyolojik ihtiyaçların üstüne kurulduğunu söylüyor.

Bu doğrultuda ilerlersek şunu ekleyebiliriz: İnsan ilk biyolojik ihtiyaçlarını kültürün yardımcı araçları ile doyururken davranışının yeni belirleyicilerini üretir, yani yeni türden ihtiyaçlar geliştirir. İlk elde, bilgisinin yönetimi altında aletlerini, el ürünlerini ve yiyecek üretimini örgütlemesi gerekir. Bu yüzden, ilkel bir bilime, yani standartlaştırılmış, örgütlenmiş ve formüle edilmiş bilgi ilkelerine duyulan ihtiyaç her kültürün en başından itibaren ortaya çıkmak zorundadır. İnsanın eylemleri, bunların başarılı olacağı kanısı tarafından yönlendiriliyor olmalı. Bu kanı ne kadar güçlüyse, çabaların örgütlenmesi ve yürütülmesi de o kadar etkili olur. Bu nedenle, normlaşmış bir iyimserliğe duyulan ihtiyacı karşılayan bir faaliyet tarzı olarak, büyü her insan davranışının etkililiği için temeldir. İnsan sonunda bilgi ve tahmin sistemleri oluşturma ihtiyacını geliştirdiyse, insan türünün kökenini ve amacını sormadan, yaşam, ölüm, evren problemleriyle uğraşmadan yapamaz. Böylece, insanın bilgiyi örgütleme ihtiyacından doğrudan doğruya din ihtiyacı da doğar.

Böylelikle, kültürün özüne, fenomenlerine, süreçlerine ve yardımcı araçlarına daha derin bir bakışın bizi nasıl gelişme problemlerini topluca yeniden formüle etmeye götürdüğünü görüyoruz, hem de bu yüzden aşama, kalıntı veya köken gibi kavramları ve gelişme ilkesini reddetmek zorunda kalmadan. Böyle kavramların nasıl tanımlanabileceğini kavramaya başlıyoruz. Bilimin, din ve büyünün kökenlerini tek bir düşüncede, tek bir inanç ortaklığında ya da herhangi bir kör inançta arayamayız; bir grubun ya da bir bireyin özgün bir ediminde de arayamayız. Köken deyince, kültürce güvenceye alınmış tepkilerin ortaya çıkmasını gerektiren çok eski, ezeli koşulları anlıyoruz, tam bilimsel, nedensel bir sınır çizerek bir edimin, bir buluşun, bir töre veya kurumun özünü belirleyen koşulları yani. Kastettiğimiz şey, yiyecek aramak veya üretmek, eş seçimini veya evliliği örgütlemek, ev yapmak, giysi, ilkel alet ve av silahı üretmek gibi örgütlü işlerde ilk biyolojik ihtiyaçların saptanmasıdır. Giderek kültürün eğitim, ekonomi, yasa ve yönetim gibi yanlarına girdiğimizde de, ortak iş yapmak için vazgeçilmez olmaları nedeniyle böyle örgütlenme ve eylem biçimlerinin ilkel insanlığa nasıl dayatıldığını gösterebilmemiz gerekir.

Böylece, kökenlerin aranması aslında, kültür fenomeninin, bir yanda insanın biyolojik gerçeklikleriyle ilişkisi, diğer yanda da çev-

reyle bağlantısı içinde yapılan bir analizi haline gelecektir. Bu tür genel problemler de insanlık tarafından kültür dediğimiz o büyük ve sürekli büyüyen yardımcı araçlar kompleksinin gelişmesiyle çözüldüğünden, kendimizi bugün çok daha açıkça görülebilen yeni bir soru karşısında buluyoruz: kültürü incelerken süreçlere, ürünlere ve karşılıklı ilişkilere ilişkin genelgeçer, tam bilimsel yasalar da bulup bulamayacağımız sorusu. Eğer kültür, yani yardımcı araçlarla desteklenen, örgütlü, amaçlı davranış kendi belirleyicilerini içinde taşıyorsa, o zaman tam bir kültür bilimi de olanaklıdır; o zaman kültürün genel yasalılığından söz edebiliriz ve karşılaştırmalı, gelişmeci incelemeleri — bunları en ufak biçimde reddetmeden— tam bilimsel eğilimle birleştirmemiz ve kültürü genelde anlamamız zorunlu olur.

"Köken" kavramına karşı bilimsel konum alışımızdaki bu değişikliği birkaç örnekle iyice açmanın hiçbir zararı yok; bu örnekleri Frazer'in teorisinden ve onun malzemeyi işleme tarzından almak istiyoruz. Daha da ilginç olan şu ki, Tylor, Morgan, McLennan ya da Westermarck gibi evrimci araştırmacılar köken kavramını pek ender tanımlamışlardır. Bu köken teorilerini bir bir önümüze alır ve birbiriyle karşılaştırırsak, hem teorik kabullerde, hem de araştırma yöntemlerinde muazzam bir farklılık saptamak zorunda kalırız. Genelde kökenden anlaşılan, maymunun insan olmaya çabaladığı anda olup biten şeylerdir. Böyle bakınca, "evliliğin ve karma cinsel yaşamın kökeni" en eski insan-maymunun cinsel davranışta hiçbir kural tanımadığı ve bütün cinsel ilişkilerde tam bir anarşinin hüküm sürmesi demek olur. Westermarck evliliğin tek-eşliliğin çok eski bir biçiminden doğduğunu ileri sürerken, iddiasını en yüksek insan-maymunların ve en aşağı vahşilerin ayrı ayrı çiftler halinde yaşadıklarını göstererek kanıtlamaya çalışır. Mülkiyetin komünizmdeki, dinin animizm veya totemizmdeki kökenleri, genelde az çok inandırıcı biçimde şunun kanıtlanmasına dayanır: insanın en ilkel koşullardayken komünizm, animizm ya da tabunun egemen olduğu sosyal sistemlerde yaşadığı. Kökenlerin saptanmasındaki belirgin hilelerden biri, şu veya bu kabilenin ya da insan tipinin en eski insanlığın ilkel standart kalıntısı olduğu biçimindeki az çok keyfi kabuldedir. Orta Avustralya sakinleri, Ateş Ülkeleri halkları, Vedalar, Boşimanlar, hepsi, "en alt ilkeller" olarak böyle betimlemelerin nesneleridirler. En sevilenler mertebesine erişenlerse, küçük vücut ya-

pıları ve diğer soylardan keskin farkları nedeniyle, Afrika'da, Güneydoğu Asya'da ve Endonezya Takımadalarında yaşayan Pigme kabileleridir.

Ama şurası açık ki böyle iddialar etnografın tezlerinden çok düşgücünün verimliliğini kanıtlar. Yaşayan bütün ilkel kabileler, kabaca bakılırsa bunların tarihöncesinin paleolitik aşamasına denk düşen sanatları ve zanaatları, aynı biçimde "en ilkeller"e aday olurlar. Kültürlerinin bunun temeldeki basitliğiyle ilgili olan yanları ilkelliğin meşru belirtisi sayılabilmektedir. Oysa şu veya bu kültürün herhangi bir özgün çizgisini alıp bunun bütün bilmecelerin ve kökenlerin anahtarı olduğunu ileri sürmek tümevarımsal düşünmenin en baş ilkesiyle çelişmektedir.

Ama biz Frazer'e ve onun evliliğin, ailenin ve akrabalığın kökenlerine ilişkin görüşlerine dönelim. *Totemism and Exogamy*'de bu sorun bütün genişliğiyle işlenmiştir; bu sırada yazar hiçbir kayıt koymadan bu kökenlerin cinsellik ve anababalık açısından tam bir karma yaşamda bulunduğu kabulünü benimser. Bugün bu görüş hiçbir antropolog tarafından ciddi biçimde paylaşılmıyor. Frazer'in tutumunun kendisi kalıntıdır, gerçek bir kalıntı. İlkel karma yaşam kabulünün neden olduğu asıl karışıklık, evlilik kurumunun bu varsayımın yol açtığı yanlış analizindedir. Aile yaşamının yalnız cinsel yanını düşündüğümüz sürece, kültürel gelişmenin başlangıcında "cinsel komünizm"de hiçbir sınırlama olmadığını ya da pek az olduğunu kabul etmememiz için hiçbir neden yoktur. Ama evlilik demek yalnızca geçici veya kalıcı ortak cinsel yaşam demek değildir. O, iki insan arasında bir sözleşmedir, bu sözleşme ise insanı bir çatı ya da çadır altında ortak yaşamakla, ev idaresinde ve mülkün kullanımında işbirliğiyle yükümlü tutar, ama her şeyden önce de, bakımları, eğitimleri ve donanımları ana baba için yaşam boyu yükümlülük haline getirilmiş olan meşru ardılların üretilmesi için önkoşuldur. Şimdiye dek karma cinsel yaşam hipotezinin hiçbir yandaşı "çocuklarda komünizm"le ilgili tek bir hayali tablo bile öneremememiştir. Böyle bir deneme başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Böyle bir komünizme ait bir "artık" hiçbir yerde bulunamıyor. Rivers, çocukların emzirilmesinde böyle bir komünizm düşünebileceğimizi zaman zaman göstermeye çalıştı. Ama böyle dü-

şünceler tümüyle gerçekdışı ve hayal ürünüdür, bunlar için hiçbir kanıt bulamıyoruz çünkü.

Evlilik ilişkisinin özüne karşılaştırma temelinde özenli ve derinlemesine bir bakış, evliliğin çekirdeğinin, damada ve geline toplum tarafından garanti edilmiş olan "meşru çocuklar üretebilme" ayrıcalığında olduğunu gösteriyor. İlkel koşullarda, ama ev idaresinin bağımsız bir ekonomik birim oluşturduğu başka her yerde de bu ayrıcalık çok değerlidir. Çocukların fiziksel olarak yetiştirilmesi, alıştırılması, eğitilmesi ve donatılması bu ayrıcalığın karşılığıdır. Şu halde önce şu saptamayı yapmalıyız: Evlilik hukuki sözleşme olarak, daha geniş ve daha temel "aile" kurumunun yalnızca bir parçasını, bir parselini oluşturur. Yani evliliği, çocuklara meşruluk statüsünü veren, evli çifte de ek, özel bir statü kazandıran, kamu, hukuk ve gelenek tarafından belirlenmiş sözleşmeli bir birlik olarak tanımlayabiliriz.

Şimdi Frazer'in yukarda verdiğimiz ilkesiyle doğrudan bağ kurabiliriz. İlkel erkekle uygar erkek bir dişiyle yoldaşça beraberliğe aynı derecede muhtaçtırlar; ayrıca her ikisi de üreme ihtiyacı duyarlar. Evlilik kurumu bu ihtiyaçları birleştirir ve doyumlarının araçlarını yaratır. Evliliğin ve ailenin tanımı budur; ama bu aynı zamanda evliliğin ve ailenin kökenlerinin ne olduğu sorusunun da cevabıdır. Aile, bütün kültürlerin ilk başlangıcından itibaren, insanın çoğu temel ihtiyacının karşılandığı kurumdu. Öncelikle üreme üzerine kurulmuş, ama yiyecek üretimi, dağıtımı ve tüketimi ile de doğrudan ilgili olan kurumdur aile. Kültürün sürekliliğiyle, geleneğin yaşlılar tarafından genç kuşaklara aktarılmasıyla birinci derecede ilgili kurumdur. Ahlak, düzen ve otorite aile içinde cisimlenmişlerdir. İnsanlığın, sanatların, becerilerin, daha karmaşık kurumların gelişmesi incelenirken, incelemenin sözgelimi evlilik bağından akrabalık ilişkilerinin nasıl türediği, klanın nasıl geliştiği, tek tek evlerin yerel gruplar halinde nasıl kaynaştığı gibi sorular açısından yürütülmesi gerekir.

Bu bizi Frazer'in teorik açıklamalarındaki daha çok dikkat gösterilmesi gereken bir noktaya götürüyor. Eğer onun yaptığı gibi en ilk gelişme aşamalarında cinsel ilişkilerin tamamen düzensiz olduğu kabul edilirse, akrabalar arasındaki evliliği kesinlikle ve şiddetle engelleyen egzogaminin nasıl doğabildiğini açıklamak gerekir. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim: Frazer ensest yasağı ile egzogami kuralları ara-

sında kesin bir ayrım yapmaz. Bu konuda, tıpkı klanı aileden önceye koyduğu gibi egzogamiyi de ensest yasağından önceye yerleştiren Morgan'ın teorisini benimser.

Nasıl olursa olsun, Frazer burada pek kabul edilemeyecek teorilerinden birini geliştirir. Onun yaptığı gibi insanların uzun zaman o anda canları nasıl ve nerede istemişse orada ve öyle çiftleşip birleştikleri kabul edilirse, insanlara belli birleşmeleri önlemenin daha iyi olduğunu anlatan bir şeyin ortaya çıktığı bir gelişme aşamasının ya da böyle bir anın varlığını da kabul etmek gerekir. Frazer bunu açıklamak için iki kabul yapar. Bunlardan birincisi, ilkel kabilenin bilge kişisinin, şöyle ya da böyle, ensestin ve karma cinsel yaşamın kötü olduğu sonucuna vardığıdır. Frazer, ensestin herhangi bir gerçek, zararlı sonucunun ilkellerce tahmin edilmiş olması olasılığını reddeder. Salt biyolojik bakımdan ensestin kolay kolay zararlı bir şey olarak gösterilemeyeceği konusunda da nettir. Şu halde yeni bir şey bulmak gerekir. Bu nedenle Frazer, ensestin doğal üremeye zarar verdiği biçiminde kör inançsal bir kanının varlığını kabul eder. Bu inanç daha sonra bir kabile yasasına dönüştürülmüştür. "Hiç kuşkusuz bu şema önce, zekâca ve pratik yeteneklerde öne çıkan birkaç kişinin kafasında doğdu ve bunlar nüfuzları ve otoriteleri ile yandaşlarına bunu uygulamaya koymayı kabul ettirdiler." Şu halde şimdi şunları kabul etmemiz gerekiyor: birincisi, ilk başta bir karma cinsel yaşam durumunun var olduğu; ikincisi, kör inançsal bir nedenle enseste karşı bir tiksinti doğduğu; üçüncüsü, bu kör inançsal korku temelinde yarı kabileler, klanlar, evlilik sınıfları biçiminde bir bölünmeyle son derece karmaşık bir sosyal sistem yaratıldığı; dördüncüsü, bu sistemin ilkel yasakoyucunun bir edimiyle gerçekleştiği. Çağdaş antropoloji ilkelerimizin ışığında bu teoriyi reddettiğimizi söylemek bile gereksiz. Bizler, yasamanın güçlü, devrimci edimlerinin bizim bugünkü kültürümüz için karakteristik olduğunu, ama bunun ilkel insanlıkta ortaya çıkmadığını biliyoruz. Ancak şunu sorabiliriz: Bu devrimci edim bir kez ortaya çıkıp sonra aktarma yoluyla mı yayıldı, yoksa birçok kez ve hep uygun uğrakta mı ortaya çıktı?

Evliliğin, ana babalığın ve akrabalığın köklü bir sosyolojik analizi bizi daha az dramatik, ama o kadar da daha yalın bir çözüme götürüyor: insan psikolojisi ve evliliğin ve ana babalığın işlevi konusun-

daki bilgilerimize temellenen bir çözüme. Ensest için —bu konuda hiçbir kayıt koymadan Freud'u izliyoruz— ailede güçlü bir kışkırtma vardır. Eğer ensest açıkça ve meşru olarak sürdürülebilseydi, gerek psikolojik gerekse sosyolojik yönüyle evlilik bağını parçalayacak bir güç haline dönüşürdü. Psikolojik bakımdan ensest, gencin cinsel olgunlaşmasıyla birlikte gerek anne babayla çocuklar arasındaki, gerekse kız ve erkek kardeşler arasındaki duygusal ilişkilerin tamamen tersine dönmesine yol açardı.

Kur yapma, kıskançlık ve rekabet gibi yan görüngüleriyle birlikte cinsel bir ilişki çocuğun ana babasına karşı ilişkileri için karakteristik olan saygı ve tabilik tutumuyla bağdaşmaz. Ama bu, kız ve erkek kardeşler arasındaki, mesafeli, soğuk, işbirliğine yönelmiş tavırla da bağdaşmaz. Cinsellik kendine özgü rekabetleri ve kıskançlıkları ile sosyal açıdan da bir kaosu davet eder. Bu nedenlerle, cinsel motifleri aileden ve bunun daha büyük benzerlerinden, akraba gruplarından ya da klandan uzak tutmak hem ilkel için hem de kültür insanı için sosyal yapının temel bir ihtiyacıdır. Yine, yasal bir düzenlemenin ve aile ile evlilik kurumunun temel yanlarının kökenini gerçekten var olan ihtiyaçlarda buluyoruz. Ensest ve akrabalar arası evlenme için yasal bir yasak kaçınılmazdır, çünkü ana babayla çocuklar arasındaki, kız ve erkek kardeşler arasındaki, hatta yakın akrabalar ve klan üyeleri arasındaki işbirliğine dayalı sıkı bağlar cinsel ilişkilerle bağdaşmaz.

Ayrıntılara bakışımızı Frazer'in gelişme tarihine ilişkin değerlendirmeleriyle sürdürebiliriz; bu hiç kuşkusuz en belirgin biçimde *Totemism and Exogamy*'nin dördüncü cildinde ortaya çıkıyor. Frazer burada anasoyu düzenden babasoyu düzene geçişin kökeni üzerine teoriler geliştiriyor. Tarımın kökenini, tohumları büyüttüğüne inanılan büyü törenlerinde görüyor. Sanatın kökenlerinin belli büyü pratiklerinde olabileceğini olasılık haline getiriyor.

Bütün bu teorilerde, Frazer'in yapıcı bölümlerde malzemeyi işleyiş tarzıyla göze batan bir karşıtlık buluyoruz. O bölümlerde Frazer, totemci sistemin iyi toparlanmış, ilgili bütün ayrıntılarla zenginleştirilmiş, zaman zaman da sezgisel bilgilerin şimşek gibi çakan ışığıyla aydınlanan bir resmini verir bize. Antropologlar Frazer'in totemizmin kökenine ilişkin üç teorisini de bilirler. Sergilediği malzeme ve bunu kullanış tarzı, açıkça ve kesinlikle, totemizmin kökenini bu inancın,

bu yaşam tarzının, bu kurumun özünde ve işlevinde aramak gerektiğini gösterir.

Totemizm, insanla doğa arasındaki bağı kurmanın çok somut, basit ve uygun bir yöntemidir. İç Avustralya'da ve Afrika'nın bir iki yerinde rastlanan en gelişmiş biçimlerinde, aslında insanın, kendisi için ilk sırada yaşamsal önem taşıyan hayvan ve bitki türleri üzerindeki egemenliğinin büyüsel bir özel biçimini temsil eder. Totemizm pratik açıdan önem taşıyan biçimlerinde, yani doğanın verimliliğinin ayinlerle etkilenmesinde, açıktır ki büyüyle yakın akrabadır. Açık ki bizim olgulara bugünkü bakışımıza en yakın düşeni, Frazer'in totemizmin kökenlerini bereket ayinlerinde ve totemin çoğalması için yapılan ayinlerde gören ikinci teorisi. Çünkü bu teoride Frazer totemizmin kökenlerini onun en önemli işlevinde arıyor.

IV. Antropolojinin Geleceği

Frazer'in yapıtını bu eleştirel değerlendirmemizde, onun birçok bakımdan, kimi yanlışları ve tüm kazanımlarıyla antropolojinin ve hümanizmin geçmiş bir dönemini temsil ettiğini görüyoruz. Önümüze koyduğu ve böylesi bir üslup, böylesi bir kurgu sanatıyla sunduğu malzeme etnograflar için daha uzun süre kaynak olacak, esin ve kanıtlayıcı örnek arayan herkes için paha biçilmez değerde kalacaktır. Bilimsel doğruya duyduğu eşsiz saygı, aynı zamanda hem ilkel hem kültürlü insana uzanan kavrayışı yapıtını en derindeki özünde sarsılmaz ve doğru yapar. Bunlar onun sık sık ve en özlü noktalarda, açıkça söylenmiş teorik düşüncelerini aşmasının da nedenidir.

Nemi Gölü'nün ormanlık kıyılarından başlayan ve bizi ilkçağların balta girmemiş ormanlarından, çöllerden, bataklıklardan, Güney Denizi'nin adalarından, Asya'nın steplerinden, Amerika'nın çayırlıklarından geçirerek adım adım insan yüreğini ve ruhunu anlamaya götürdüğü uzun yol, hiç kuşkusuz çağdaş insanbilimin en parlak Odisse'sidir. Burada birinci elden, ilkel büyücülerin, şeflerin ve kralların davranışlarını değerlendirmeyi öğreniyoruz. Vahşilerin savaş ve çalışmadaki yaşam âdetlerinin, düğün törelerinin, tabularına bağlı korku ve umutlarının, kabile danslarının, savaş yürüyüşlerinin içine dalıyoruz.

Frazer'in teorik konumu, gelişmeci düşünceleri, kültüre karşılaştırmalı bakışı ve kalıntı yorumları bugün artık savunulamaz. Ama gösterdiğimiz bir iki yerde —bunların sayısını çoğaltmak da zor olmazdı— Frazer antropolojideki tam bilimsel çağdaş yaklaşımın ana ilkelerini kurar. Tüm insan ruhunun ve özünün temeldeki benzerliğine inanır. "İnsanın özü"nün ilk elde insani ihtiyaçlardan çıkarılması gerektiğini çok açık görür, eğer insan yaşayacak, çoğalacak, varlığını düzen ve güvenlik içinde sürdürecek, ilerlemeler kaydedecekse kesintisiz doyurulması gereken ihtiyaçlardır bunlar. Frazer'in malzemeyi topluca işleyişinde bize gösterdiği şey, insanlığın birincil ihtiyaçlarının buluşlar, aletler, silahlar ve diğer yardımcı araçlar aracılığıyla doyurulduğu, bunların da gene, birlikte çalışan, birlikte yaratan, bir arada yaşayan gruplar tarafından kullanılması gerektiği, bu gruplar içinde bir geleneğin kuşaktan kuşağa aktarıldığıdır. Bundan çıkan sonuç da insan gruplarının yasama, eğitim, yönetim ve ekonomi gibi özelliklerinin insan için hiç de beslenmeden, çifleşmeden ve güvenlikten daha az gerekli olmadığıdır. Böylece, etnolojik malzemeyi işleyişinden, doğrudan doğruya, türemiş ihtiyaçlar teorisi doğar.

Bize gereken yalnızca, onun biraz fazla basitleştirilmiş bazı evrimci düşüncelerini tam bilimsel kültür analizimizin diline çevirmek, böylece yeni, gerçek yaşama döndürmektir. Frazer kendi kuşağının temsilcisi olduğu derecede çağdaş bilimsel antropolojinin bir öncüsüdür de. Çalışmasının temeli itiraz kabul etmez. Karşılaştırma yöntemi eskiden olduğu gibi bugün de antropoloji biliminin genel ilkelerinin formüle edilmesinde başlıca teorik araçtır. Kültür fenomenlerine ilişkin her araştırmada birincil ihtiyaçlar kabulü çıkış noktası olarak kalmalıdır. Evrim ilkesi ve bunun temel kavramları antropoloji ve insanbilim tarafından hiçbir zaman tümüyle bir yana atılmayacaktır. Frazer'in psikolojik ilgileri de çeyrek yüzyıl öncesine göre bugün bize daha iyi temellenmiş görünüyor.

Antropoloji bugün da hâlâ bir miktar okula, akıma ve taraf gruplara ayrılmış durumda. Hâlâ polemik aşamasında bulunuyor ve ilk insanlık için değilse de bilimin ilk gelişme aşamaları için karakteristik olan durumu, herkesin herkese karşı savaşını yaşıyor. Bugün antropologlar arasındaki bu çekişmelerin, bu hırgürün, kardeş katline varan bu kavgaların bir ateşkesle ve yapıcı bir barışın egemenliğiyle aşılacağı

an geldi herhalde. Bizler bir şeyi kavramaya başladık, artık anlıyoruz ki evrimsel ve tarihsel yöntemler, gelişme prensibi ve yayılma olgusu, zihinsel süreçlere ve sosyolojik teorilere temellenen açıklamalar ne birbirini karşılıklı dışlar, ne de özde birbirinin düşmanca karşısındadır, tam tersine bunlar birbirlerini tamamlar ve ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Bu sentez kısa bir yazı içinde yapılamaz, ama burada bazı ana noktaları belirtebilirim.

En tümel ve en önemli, aynı zamanda evrim teorisinin de gerçek bir can düşmanı halini alan hareket, Alman coğrafyacısı ve etnologu F. Ratzel'in çalışmalarıyla başladı. Ratzel'in olumlu katkısı, ırkların, kabilelerin ve kültürlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi alanına iki nesnel boyut getirmesinde aranmalıdır. Ratzel, evrimcilerde gördüğünü sandığı "zaman ve mekân korkusu"nu yenme savaşı içinde, köken ve gelişme konusundaki bütün kurgulara dünya haritasını ve daha ayrıntılı bir kronoloji çağrısını soktu. İçine işlemiş coğrafya ve tarih duygusuyla, el ürünlerinde, buluşlarda, töre ve düşüncelerde görülen bazı parallelliklerin uygun gelişme aşamalarında belli benzerliklerin ortaya çıkmasıyla değil, çeşitli kültürler arasında kurulan dolaysız ilişkiler sergilenerek ve buluşların aktarım yoluyla yayılması gösterilerek açıklanması gerektiğini görüp kanıtlamayı başarabildi. Böylece, kültür özellik ve unsurlarının olduğu gibi benimsenmesine verilen ad olan "alma", etnolojik açıklamanın ana ilkesi oldu.

Öncelikle Almanya'da yaşam bulan bu okul Büyük Britanya'da da ateşli yandaşlar buldu ve oradan başlayarak Franz Boas'ın etkisi altında Birleşik Devletler antropologları arasında da tarihsel bir bakış açısı gelişti; bütün bu çalışmaların ortaklaştığı noktalar —kültürün bütün yanlarının somut olarak tek tek işlenmesi ilkesi; özdeşlikleri ya da benzerlikleri saptama ihtiyacı; haritayı ve geçici ilişkileri hiçbir zaman gözden uzak tutmama çağrısı— çok yerindeydi ve bunların her antropoloji teorisinin cephaneliğine alınması gerekir. Antropolojik teoriye ekologların ve çevre araştırmacılarının yaptığı katkılar da burada anılmak durumunda. Bu görüşün en ikna edici ve en enerjik sözcüsü olan, Yale'den Prof. Ellsworth Huntington, iklimin ve doğal çevre kaynaklarının o çevrede gelişen bir kültürün tarihini ve gelişimini çok köklü biçimde belirlediğini hiçbir kuşku ve itiraza yer bırakmayacak biçimde gösterdi.

Bu nesnel, tarihsel, coğrafi ve ekolojik değerlendirmeler gelişme teorisiyle nasıl uzlaşabilir? Buna cevap vermek kolay. Kültürler arası ilişki ve bundan kaynaklanarak sanatların, el sanatlarının, toplumsal töre ve düşüncelerin bir kültürden diğerine aktarılması her teorik incelemeye alınması ve her alan çalışmasında bütün hipotez ve ilkelerimize yerleştirilmesi gereken kuşkulanılamaz olgulardır. Bu görüşü hiç kuşkusuz Frazer de paylaşır ve alma kavramını açıktan açığa sık sık kullanır. Ama bazı evrimciler bu faktörü gözden kaçırdılar ya da ihmal ettiler, durum bu olunca da onların çalışmalarını düzeltmek gerekiyor. Öte yandan yayılma süreci göç kuramcıları tarafından da sık sık bir hayli kaba ve yüzeysel kavrandı. Alma, yani yabancı bir kültürün herhangi bir olgusunu kabul etme aslında tek bir edim değil, işleyişi bütün diğer gelişme süreçlerine benzeyen bir süreçtir. Gelişmede her şeyden önce bir "ilk"in etkisi söz konusudur; bu ilk'in bir buluş ya da bir alma olması köklü bir fark yaratmaz. Frazer de açıkça, egzogaminin toplumsal altyapısının yerleşmesine yol açan yeniliğin ilkönce belli bir kabilede ortaya çıkıp sonra diğer kabilelere yayıldığını kabul eder. Yeni kurum, bu ister yeni bulunmuş, ister yalnızca taklit edilmiş olsun, açıktır ki aynı tarihsel, yani aynı evrimsel etkileri yapar.

Belli bir yeni çizginin buluş yoluyla mı yoksa yayılma sonucu mu ortaya çıktığı ilkesi, araştırma alanımızın zaman-mekân bütünlüğü içinde verili bir anda verili bir kabileye ilişkin somut bir tarihsel soruya cevap oluşturur. Bu yeni özelliğin kültüre nasıl yedirildiğinin, sonra nasıl geliştiğinin ve gelişmesiyle tüm kültürü nasıl etkilediğinin teorisi her iki sistemde de aynı kalır. Şu halde yayılma okulunun hâlâ onunla çalıştığı çözümün, münferit özellikler ve özellik kompleksleri çözümünün gelişme kavramlarında yapılması gerekenden de daha köklü bir revizyona tabi tutularak kültürün özüne ilişkin genel teorimizle tamamlanması ve onunla birleştirilmesi gerekiyor. Ama ana ilke, kültür değişmelerinin ilişki ve alma olgusunu da kapsaması gerektiği ilkesi bundan etkilenmeyecektir; Ratzel ve yandaşlarının değerli katkısı budur.

Değişik antropolojik yöntemlerin bir sentezini yapma, birbiriyle savaşan tek tek okullar ve karşılıklı çatışan akımlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı bugün daha da âcil görünüyor; çünkü bugün diğer bütün toplumbilim disiplinlerine olduğu gibi antropolojiye de çağın âcil

sorunlarının hakkından gelmede kendi rolünü üstlenmesi çağrısı yapılıyor. Yalnızca savaş sorununu düşünelim. Yine tepemizde bir savaş patladı ve biz şu yaşamsal soruyla karşı karşıyayız: Savaş insan eylemi tipi olarak insanın değişmez yazgısı mıdır; insana tarihöncesi atalarının bir mirası mıdır; belli çağ sorunlarının çözümü için kaçınılmaz bir araç mıdır? Burada antropoloji kendi özel katkısını yapmak zorundadır. İnsanlığın başlangıçlarının ve gelişmesinin bilimi olarak, savaşın köklerinin tarihöncesine uzanıp uzanmadığı sorusuna cevap verebilir ve vermelidir. Kültür gelişiminin başında maymun-insana neler olup bittiği şeklindeki bir sorunun çok naiv anlamında bir "köken" sorunu değildir bu. Daha çok şu soru söz konusudur: Savaşı, aileye, evliliğe, yasa ve eğitime benzer biçimde, bütün insan kültürlerinde, gelişmenin bütün aşamalarında teşhis etmek mümkün olabilir mi, daha doğrusu, savaş insanlığın ilk başlangıçlarında yeri başka bir şeyle doldurulamayacak bir rol oynadı mı? Çünkü, eğer savaşın —ki bu da değişik kabileler arasındaki tartışmalı sorunların silah gücüyle toptan çözülmesi anlamına gelir— kültürel gelişmenin başlangıçlarında bulunamayacağı gösterilirse, bu onun insani işlerin düzenlenmesi için zorunlu olmayabileceğinin bir kanıtı olur.

Çoğu çağdaş antropolog, savaşın hiç de ilkçağlardan gelmediği ve hiç de biyolojik temelli olmadığı, tam tersine insani gelişme içinde bir hayli geç ortaya çıktığı, yalnızca çok sınırlı bir ihtiyaç çevresini doyurduğu ve gelişmenin belli bir evresine özgü olduğu konusunda benimle hemfikir olacaktır. Antropoloji, insan kurumlarını —devlet ya da kabile devleti gibi politik kurumları, kölelik ya da yarı kölelik gibi ekonomik kurumları, kast sistemi veya değer gibi yasakoyucu kurumları— karşılaştırmalı olarak inceleme yoluyla, savaşın çoğu olumlu, yapıcı işlevinin bugün çağdaş dünyamızın başka aracıları tarafından üstlenilmiş olduğunu ve onun geriye yalnızca zararlı, yıkıcı rolünün kaldığını gösterebilir. Başka bir yerde daha ayrıntılı belgelediğim[24] görüşlerimin bu kısa özeti, temel soruların aydınlatılmasında antropolojinin oynamaya çağrıldığı rol için bir örnek olarak görülebilir.

---

[24] B. Malinowski, *Freedom and Civilization*, New York 1944.

Yönetim sorununu ve kültür örgütlenmesinin aksine bir devlet içinde politik güç araçlarının kullanılması problemini ele alalım. Bu, "ulusa karşı devlet" problemidir. Devlet yurttaşlığının aksine ulusallığın ne anlama geldiğini, insanlık tarihinde bir buçuk yüzyıldan beri ortaya çıktığı şekliyle uluşçuluğun ne olduğunu doğru anlamak da yine antropolojik bir analizin altyapısıyla mümkündür. Böyle bir analiz, ulus dayanışmasının, kabile devletlerinden ve imparatorluklardan oluşan politik sistemlerin politik örgütlenmesinden çok daha temel bir gelişme prensibi olduğunu gösterecektir. Ayrıca, özellikle de devletlerin askeri özerklikleri bakımından politik egemenlikte yapılacak bir kısıtlamayla bizim çağdaş uluslarımızın kültürel özerkliklerinin genişleyebileceğini ve yeni bir canlılığa kavuşturulabileceğini de gösterecektir. Savaş sonrası planlama problemi için politika bilgisi yerine kültürel bütünleşmeyi tam olarak kavramış olmanın temel olup olmadığını, bu konuda antropolojinin karşılaştırmalı, evrimsel ve tarihsel bulgularının değerli olup olmayacağını tartışmaya bırakıyorum.

Demokrasi ve özgürlük, komünizm ve kapitalizm, yarışmanın ve planlamanın rolü gibi kavramlar, gelişmeci, tarihsel, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla yürütülen esaslı bir antropolojik analize tabi tutulabilir ve tutulmalıdır. İlkel düzen ve yasama, eğitimin ilk biçimleri, ayrıca bilimin, büyünün ve dinin ilkel tipleri gibi sorular, bugünkü yaşamsal sorularımıza doğrudan bağlanarak yeniden ortaya atılmalı ve incelenen yeni ve eski biçimlerin ortak bir ölçüsü aranarak aydınlatılmalıdır, yani bunlar, bir faaliyet ya da kurum türünün insanlığın gelişmesinde oynadığı temel rol anlamında "köken" sorusunun çözümüyle açıklığa kavuşturulmalıdır. O zaman antropoloji, sözcüğün klasik kavranışıyla tarihle ve insanlık biliminin diğer dallarıyla yan yana *magistra vitae* olarak önemli rolünü oynayabilir. Tek tek sosyal bilimlerin birbirini karşılıklı beslemesi, burada tartışılması ve geliştirilmesi gerekmeyen, genelde kabul görmüş bir düşünce. Buna karşılık çok daha önemli görünen konu, antropolojiye daha kesin, bilimsel bir temel geliştirmektir. Böyle bir şey hiç de herhangi bir "okulu" hedef almaz ya da onu yıkmaz, ne de insanlığın incelenmesindeki özel yöntemlerden birine karşı bir şey ifade eder. Bu, onların her birine sağlam bir temel sunar. Öncelikle de birine: Yayılma, yani ilişki yoluyla kültürel değişim, antropolojinin bugüne kadar öncelikle insanlık tarihinin

en ilk kesitlerine, incelenmeleri yeniden-kurmaya dayanmak zorunda olan zamanlara izdüşürdüğü bir olgudur.

Oysa tam da şu anki tarihsel an, içinden geçmekte olduğumuz evre ve gelişim yayılmanın egemenliği altında. Batı kültürü buharlı silindir misali yeryüzünü ezip geçiyor. Afrika'da ve Asya'da, Okyanusya'da, Yeni Dünya'da olup biten kültür alışverişini araştırmak etnografın en başta gelen tarihsel görevidir. Çağdaş antropoloji bu problemi çoktan gördü ve öneminin gitgide daha çok bilincine varıyor.

Kültür dönüşümleri de savaş sonrasının yeniden kuruculuğunun gözönüne almak zorunda kalacağı pratik bir problemdir. Hiç kuşku olamaz ki, şu anki felaket atlatıldığı zaman, ırklar arasındaki ilişkilerin yepyeni temellere oturtulması gerekecek: ortak haklara, haklarda ve yükümlülüklerde paylaşıma, içinde politik, hukuksal ve eğitsel mekanizmaların köklü bir değişim geçireceği kooperatif bir işbirliğine ve refaha. Antropolog bir yandan bütün ırkların, beyazın, sarının, siyahın eşit haklılığına ve bütün azınlıklara âdil davranışa inanır. Ama aynı zamanda, ona geleneğin değerini, kültürlerin farklılığının değerini, bunların bağımsızlıklarının ve karşılıklı birbirlerini beslemelerinin değerini öğreten tutucu duyguya da sahiptir. Öğüdü şu olur: Kendi kültürümüzü ne silah zoruyla, ne ekonomik baskıyla, ne de yasa gücüyle başkalarına dayatmayalım. En azından, en kaba biçimiyle misyon ruhu değiştirilmelidir. Tutucu bir tepki anlamında, ilgili ulusun kendi kültürünün eşsiz değerine inanması anlamında ulusçuluk yeryüzüne yangın gibi yayılıyor. Biz beyaz ırkın üyeleri bunun sorumluluğunu taşıyoruz, ve bizler kendi dinimizi, eğitim sistemimizi ve daha birçok manevi değerimizi yabancı ırk ve halklara verdiğimizde, bunun içinde, bizim uygarlığımızı bir kez kabul ettiler mi artık onları kendimizle eşit tutacağımız vaadi de vardır. Bu sözümüzü yerine getirmiş değiliz.

Bugün, beyaz adamın yükünden söz etmenin, sonra da bu yükü başkalarının sırtına yükleyip kendi adımıza taşıttırmanın ne kadar tehlikeli olduğunu görmeye başlıyoruz. Hepimiz bütün insanlığın genelde kardeşliği ve eğitimle erişilebilecek eşitliği biçimindeki düşüncelerimizde içkin olan vaatlerde bulunduk, ama, zenginlik, güç ve kendi yazgısını belirleme hakkı söz konusu olunca bunları yabancı halklara çok görüyoruz.

Antropoloji sahneye çok mu geç çıktı; büyüklerin ve güçlülerin danışma masasında ona bir yer verilse bile öğütleri hâlâ büyük bir değer taşıyabilir mi; bir sorun bu. Bir diğeri ise antropologun sessiz kalamayacağı. Onun öğüdü, her kültürel gruba ve azınlığa maksimum bir özbelirleme hakkını tanımak olurdu. Antropolog ısrarla, son zamanlarda İngiliz kolonilerinde yerleştirilmiş olan dolaylı egemenliğe inanır. Dolaylı egemenlik, egemen gücün gözetici denetimi altında her kabile ya da ulusun kültürel işlerde özyönetimi anlamına gelir. Burada bir başka önemli noktaya geliyoruz. Dünyanın önümüzdeki yeniden kuruluşunda, temel ilke, güvenlik konusunda duyduğumuz yakıcı ihtiyaçla belirlenmelidir. Bu ise somutta, silah donanımlarını, askeri aygıtlarını ve ekonomik otarşilerini korumaları için büyük politik birliklere artık daha fazla izin verilmemesi demektir, özellikle de bunların saldırgan askeri eğilimleri üzerinde hiçbir denetim olmadığı sürece. Gelecek için bize gereken şey, güçlü devletler için sınırlı politik bağımsızlıktır, ama bugün elinde askeri egemenlik olmayan grup ve birlikler için de daha fazla politik özerklik değil. Çünkü bu önünde sonunda askeri özerklik demektir. Bu yüzden antropolog, Afrika'da her biri politik bağımsızlığa sahip, yani komşularına karşı bir savaş açmaya cesaretlendirilmiş birçok küçük kabile devletinin yaratılmasını vazedemez. Antropolog, hiçbir uluslararası denetim olmadan Çin ya da Hindistan'da büyük ordular kurulmasını önermez; çünkü böyle bir denetim olmadan şu anki *güçler dengesi* durumunun tehlikeleri yalnızca daha da büyüyecektir. Böyle bir yaklaşım, bu küçük veya büyük devletlerin kültürel bağımsızlığına hiçbir zarar getirmez. Antropolog, bütün sempatisini bugüne kadar bastırılmış ya da daha az hak tanınmış ırklar için gösteren bilimsel ahlakçı olarak, herkese eşit muamele, ayırt edilebilen her grup ya da ulus için tam kültürel bağımsızlık istiyor, ama herhangi bir kabile, devlet, krallık, cumhuriyet ya da imparatorluk için politik özerklik değil.

Bütün bunlar ütopik ve düşsel olabilir. Ama tam bilimsel kültür analizi açısından yine de iyi temellenmiş ve tutarlıdır. Her şeyden önce de, görüşümüz genişledikçe ve kültürle politik güç arasındaki ilişkileri daha çok inceleyip bunlar üstünde daha çok düşündükçe, gitgide daha açık olarak, gücün taraflardan alınıp tarafsız, denetleyici bir makamın eline verilmesi gerektiği sonucuna varıyoruz. Yaşama biçimi olarak,

çaba, zevk ve ilgilerin ulusal kaynaklı tipi olarak kültür, kendisine dikte edilmeye, hükmedilmeye, yasa altında zorlanmaya izin vermiyor. Ona iç gelişimi için ve dış etkilerle karşılıklı beslenme için en iyi koşulların sağlanması gerekiyor, ama tam özerklik koşulları altında kendi dengesini korumayı ve kendini geliştirmeyi ona bırakmak gerekiyor.

Görünüşe göre kültür kahramanımız Frazer'den ve yapıtından bir hayli uzaklaştık. Hiç uzaklaşmadık. Frazer büyük bir hümanistti. Bütün yapıtında ve bütün çalışma biçiminde, geleneğe, her kültürdeki ve her gelişme aşamasındaki farklı unsurlara duyulan tutucu sevgiyle, ilerleme, mantık ve tarafsızlık ihtiyacına karşı derin bir duyarlığın o yumuşak bileşimini buluyoruz. Frazer en yabancı, en egzotik, en uygarlaşmamış nitelikleri değerlendirmeyi ve onlardaki en derin insani anlamı okumayı biliyordu. *Pysches Task*'da olduğu gibi, yaratıcı güçlerin tohumlarını ve bunların daha ilerdeki gelişmelerini görmek ona vergiydi. Onun hümanist felsefesi, yaşamak ve yaşatmaktı. Anıtsal yapıtı bize, ilkel insanlığın ve onun yaşayan parçalarının bir tablosunu veriyor. Üzerinde yeni, bilimsel türden bir antropoloji biçimlendirebileceğimiz bir arkaplan veriyor. Ondan, insan düşüncesini, inancını ve eylemini incelemenin yalnız sanatsal duyarlık ve edebi ustalıkla değil, her şeyden önce insan sevgisiyle yüklü olması gerektiğini öğreniyoruz, insanlığın en küçük, en basit, en değersiz tezahürüne kadar uzanan tam bir insan sevgisiyle.

KABALCI

"İnsan evliliğinin ve ailesinin, politik bir sistemin, ekonomik bir girişimin ya da hukuksal bir davranışın özü, kültürel gerçeği nedir? Böyle gerçeklikler bilimsel bir genellemeye varılabilecek biçimde tümevarım yoluyla nasıl ele alınabilir? Kayıt çalışmasında yol gösterici olarak, ya da karşılaştırmalı incelemelerde koordinat sistemi olarak hizmet edebilecek, bütün kültürlere uygulanabilir evrensel bir şema var mıdır, tarihsel, evrimsel bir şema, ya da genel uygunluk yasasına dayanan bir şema?"

Malinowski'nin bu teorik sorulara cevabı, işlev analizi ve kurum analizidir. Bu kitaptaki ilk iki makalesi, "İşlev Teorisi" ve "Bilimsel Bir Kültür Teorisi", ayrıntılarıyla bu iki analiz tipini anlatıyor ve tam bilimsel bir antropolojik çalışmanın hangi temellere oturması gerektiğini irdeliyor. Üçüncü makalede ise Malinowski'nin ünlü bilgin Sir James George Frazer'in yapıtı üzerine eleştirel bir değerlendirmesini bulacaksınız. Burada Malinowski kendi çağının II. Dünya Savaşı sonrasında âcil sorunlarına antropolojinin yapabileceği katkıları da dile getiriyor. Onun bu görüşleri bugün için de anlam taşıyor mu? Buna okuyucu karar verecek.